

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**FIKHÎ AÇIDAN
GÜNÜMÜZ PARA MÜBADELESİ İŞLEMLERİ**

Doktora Tezi

ABDULLAH DURMUŞ

İstanbul, 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**FIKHÎ AÇIDAN
GÜNÜMÜZ PARA MÜBADELESİ İŞLEMLERİ**

Doktora Tezi

ABDULLAH DURMUŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET ERKAL

İstanbul, 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı Doktora öğrencisi
ABDULLAH DURMUŞ'ın FIKHİ AÇIDAN GÜNÜMÜZ PARA MÜBADELESİ
İŞLEMLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.11.2007 tarih ve
2007-14/29 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 21.01.2008

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MEHMET ERKAL
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. İBRAHİM KAFİ DÖNMEZ
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. İ.SAFA ÜSTÜN
4) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.H.MEHMET GÜNAY
5) Jüri Üyesi : YRD.DOÇ.DR.ABDÜSSELAM ARI

GENEL BİLGİLER

Adı / Soyadı : Abdullah Durmuş
Anabilim Dalı : İlahiyat
Programı : İslam Hukuku
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Erkal
Tez Türü ve Kabul Tarihi : Doktora – Ocak 2008
Anahtar Kelimeler : Para mübadelesi, sarf akdi, döviz satım işlemi, spot, türev ürün, döviz forward, döviz future, döviz opsiyon, döviz swap.

ÖZET

FIKHÎ AÇIDAN GÜNÜMÜZ PARA MÜBADELESİ İŞLEMLERİ

Günümüzde “döviz alım-satım işlemleri” adı ile anılan para mübadelelerini spot ve türev (vadeli) işlemler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür:

Spot döviz satımları, peşin kur ile yapılan işlemlerin genel adıdır. Araştırmalarımız sonucu banka hesabına kaydetmenin “hükmî kabz” mahiyetinde olduğu tespit edilmiştir. “Marjlı döviz satım işlemi”nde banka müşteriye kredi tanıma karşılığında gelir elde etmektedir. Karzdan gelir sağlama yasağı ihlal edildiği için bu işlemin caiz olmadığı görülmüştür. Döviz alım-satımlarının getiri amacıyla yapılması tartışma konusu olmuştur. İncelemelerimize göre fıkhıdaki ilgili şartlara riayet edildiği sürece böyle bir amaç bizâtihi mahzur teşkil etmez.

Türev (vadeli) döviz işlemlerinin başlıca türleri, döviz forward, döviz future, döviz swap ve döviz opsiyon işlemleridir. Döviz forward ve döviz future işlemleri teknik bazı farklılıkları dışında özü itibariyle aynıdır. Bu işlemlerde fıkhıdaki “vade (nesîe) faizi” yasağı ihlal edilmektedir. Konu derinlemesine tetkik edildiğinde vade faizi ile karz (borç) faizi arasında yakın bir bağ olduğu görülmektedir.

Döviz swap işlemi ise biri spot, diğeri forward iki ayrı döviz satım muamelesinin birleştirilmesi ile meydana gelir. Dolayısıyla döviz forward işlemiyle ilgili mahzurlar bu işlem için de geçerli olmaktadır.

Döviz opsiyon işleminde belirli bir bedel karşılığında ileri bir tarihte önceden tayin edilen kur ile döviz alma ya da satma hakkı satın alınmaktadır. Bu işlemin, sarf akdi kuralları ve hak satımı bağlamında caiz olmayacağı anlaşılmıştır.

Vadeli döviz işlemlerinden döviz forward ve döviz future için önerilen “döviz satım vaadleşmesinin” caiz olmadığı, döviz swap işlemi için önerilen “karşılıklı karz işlemi”nin ise elde edilen yararların eşit olması halinde caiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Abdullah Durmuş
Field : Theology
Programme : Islamic Law
Supervisor : Professor Mehmet Erkal
Degree Awarded and Date: Doctorate – January 2008
Keywords : Current Monetary exchange, sarf contract, foreign currency, spot transaction, derivatives, foreign currency forward, foreign currency future, foreign currency option, foreign currency swap.

ABSTRACT

CURRENT MONETARY EXCHANGE TRANSACTIONS FROM THE POINT OF ISLAMIC JURISPRUDENCE

Monetary exchange transactions, currently mentioned “foreign exchange transactions”, could be classified into two groups as spot and derivative (time) transactions: Spot foreign currency transactions are the general name for transactions that are carried out cash currency. Our researches have revealed that registering with bank accounts bears the quality of “constructive receiving” (al-qabd al-hukmi). In “Foreign Exchange Margin Trading Transaction” banks gain profit in return for giving credits to customers. This kind of transaction is regarded as impermissible because of the violation of the ban for gaining incomes from “Qarz” (loan). On the other hand, there is a disputation on that the foreign currency dealings which are carried out to yield incomes. However, according to our researches, there is no harm in such a purpose as long as it is fulfilled in conformity with the related terms and conditions of Islamic Jurisprudence.

The major types of derivative (time) foreign transactions are foreign currency forward, foreign currency future, foreign currency swap and foreign currency option transactions. Indeed, foreign currency forward and foreign currency future transactions are essentially the same except for some technical differences. In these transactions the

ban for “term interest (*nasiah*)” in Islamic Jurisprudence is violated. Being examined in details, it is observed that there is close connection between time interest and *qardh* (loan).

As for the foreign currency swap transaction, it is the combination of two separate foreign currency sale transactions: spot, and forward. Thus, those drawbacks related to foreign currency forward, are also in question for this transaction.

In foreign currency option transactions, one purchases the right to buy or sell foreign currency on a certain future date with a certain rate that is fixed in advance. It has been understood that this transaction shall not be permissible in terms of regulations for contract of “Sarf” and sale of rights.

It has been concluded that the “Mutual Promise for Foreign Currency Sale” which has been suggested for foreign currency forward and foreign currency future, transactions, is impermissible. But the “Mutual *Quardh* (Loan) Transaction” that is suggested for foreign currency swap transaction is permissible provided that the gained benefits are equal.

ÖNSÖZ

Fıkıh, kişinin, hayatının bütün dönemlerinde, gerek ibadet gerekse ibadet dışındaki diğer alanlardaki her faaliyeti ile ilgilenen bir ilim dalıdır. Bu nedenle fıkıhta, diğer konular yanında para ve para mübadeleleri ilk devirlerden itibaren, günün ihtiyaçları çerçevesinde değişik açılardan ele alınarak tartışılmıştır.

Para mübadeleleri, daha yaygın adıyla döviz alım-satım işlemleri, bilişim teknolojisinin gelişimine paralel olarak büyük bir gelişim göstermiş ve bugün, geçmişe göre birçok farklı uygulama ortaya çıkmıştır. Döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığı 1973 yılından itibaren ise vadeli döviz işlemleri piyasalarda uygulanmaya başlanmıştır. Tezimizde günümüzde uygulanmakta olan spot ve türev (vadeli) döviz alım-satım işlemleri fikhî açıdan incelenmeye ve alternatifleri ile birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez konumuzun seçilmesinden itibaren ilgi, destek ve güvenleriyle daima yanımda yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Erkal'a, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'e, görüşleri ile katkıda bulunan jüri üyelerine, lisans döneminden beri Arapça, fıkıh ve diğer konulardaki ilminden istifade etmekte olduğum muhterem hocam Kuveyt Türk Danışma Kurulu Başkanı Nurettin Can'a, Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Abdullah Tivnikli ve Genel Müdür Ufuk Uyan'ın şahsında bütün Kuveyt Türk câmiâsına, huzurlu bir çalışma imkanı sağladıkları için İSAM yetkililerine, yetişmemde maddi-manevi sayılamayacak kadar hakları bulunan fedâkâr ana-babama, sıkıntılı günlerimde gösterdiği sabırdan dolayı vefâkâr eşime ve kızıma, tezimi okuyarak eleştirilerini dile getiren değerli dostlarım İsmail Cebeci'ye, Dr. Soner Duman'a ve İLA-DER'deki öğrenci arkadaşlarıma şükranlarımı sunmayı bir borç biliyorum.

Abdullah Durmuş

Üsküdar / 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMA KONUSU	2
II. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	6
III. PARA KAVRAMI	13
A. GENEL OLARAK	13
1. Paranın Tarihçesi ve Türleri	13
2. Paranın Fonksiyonları	19
B. PARA MÜBADELELERİNE GENEL BAKIŞ	21
1. Tarihi Süreçte Para Mübadeleleri	21
2. Günümüz Para Mübadeleleri	23

BİRİNCİ BÖLÜM

SPOT DÖVİZ SATIM İŞLEMLERİ VE FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SPOT DÖVİZ SATIM İŞLEMLERİ	27
II. SPOT DÖVİZ SATIM İŞLEMLERİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ	30
A. TESLİM VE TESELLÜMDE BANKA HESABININ KULLANILMASI	31
1. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı	31
2. Değerlendirme.....	33
B. TESLİM VE TESELLÜMÜN BİR MİKTAR GECİKMESİ	36
1. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı	37
a. Spot Döviz İşleminde Kısa Süreli Gecikmenin Caiz Olduğu Görüşü.....	37
i. Belge Teslim Alınmasının ve Havale İşlemine Başlanmasının Yeterli Sayılması	37
ii. “Peşin Olma” Özelliğinin Günümüz Şartlarına Göre Gerçekleştiği Görüşü ..	37
iii. Kabzın Hesaben Hemen Gerçekleştiği İddiası	38

iv. İşlemin Mahiyetinin Söz Konusu Gecikmeyi Gerekirtmesi ve Bu Sürenin Az Miktarda Olması	38
b. Spot Döviz İşleminde Kısa Süreli Gecikmenin Caiz Olmadığı Görüşü	39
2. Değerlendirme	40
C. MARJLI DÖVİZ SATIM İŞLEMİ.....	41
1. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı	42
2. Değerlendirme	43
D. KAZANÇ GAYESİ İLE SPOT DÖVİZ SATIMI	46
1. Kazanç Gayesi ile Gerçekleştirilen Spot Döviz Satım İşlemleri	47
a. Döviz Ticareti ve Döviz Arbitrajı	47
b. Döviz Spekülasyonu ve Döviz Manipülasyonu	48
2. Kazanç Gayesi ile Gerçekleştirilen Spot Döviz Satım İşlemlerinin Fikhî Değerlendirmesi	51
a. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı	51
i. Kazanç Gayesi ile Döviz Ticaretinin Caiz Olmadığı Görüşü	51
ii. Kazanç Gayesi ile Döviz Ticaretinin Caiz Olduğu Görüşü	53
b. Değerlendirme	54

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ FORWARD, DÖVİZ FUTURE VE DÖVİZ SWAP İŞLEMLERİ VE FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. DÖVİZ FORWARD, DÖVİZ FUTURE VE DÖVİZ SWAP İŞLEMLERİ.....	58
A. DÖVİZ FORWARD İŞLEMİ	58
B. DÖVİZ FUTURE İŞLEMİ.....	60
1. Döviz Future İşleminin Tanımı ve Temel Özellikleri	61
2. Döviz Future İşleminin Gerçekleşmesinde Rolü Bulunan Taraflar ve İzlenen Süreç	65
3. Döviz Future İşleminde Yükümlülüklerin Sona Ermesinde (Tasfiye) Uygulanan Yöntemler	66
a. “Ters İşlem” Yöntemi	67
b. “Nakdî Mutâbakât” Yöntemi	67
c. “Fiilî Teslim” Yöntemi	68
4. Döviz Future İşlemi İle Döviz Forward İşlemi Arasındaki Farklar.....	68
C. DÖVİZ SWAP İŞLEMİ.....	70
1. Döviz Swap İşleminin Tanımı ve Temel Özellikleri.....	71
2. Döviz Swap İşleminin Yararları ve Riskleri.....	72

II. FIKHÎ DEĞERLENDİRMELER.....	74
A. DÖVİZ FORWARD VE DÖVİZ FUTURE İŞLEMLERİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ	74
1. Döviz Forward ve Döviz Future İşlemlerine Günümüz Bilginlerinin Yaklaşımı	74
a. Vadeli Döviz İşleminin Caiz Olduğu Görüşü.....	74
i. Vadeli Döviz İşleminin “Vaadleşme” Olarak Değerlendirilmesi.....	75
ii. Sarf Akdinde Kurun Serbestçe Belirlenebilmesi	75
iii. Vadeli Döviz İşlemlerine Duyulan İhtiyaç	76
b. Vadeli Döviz İşleminin Caiz Olmadığı Görüşü	76
2. Değerlendirme.....	77
a. Vadeli Döviz İşleminin "Vaadleşme" Olması Görüşü.....	77
b. Sarf Akdinde Vade Şartının Geçerliliği	79
i. Sarf Akdinde Vade Hakkında Rivayet Edilen Hadisler	79
ii. Fakihlerin "Sarf Akdinde Vade Şartı" Hakkındaki Görüşleri	81
c. Konunun Faiz Yasağı Açısından Değerlendirilmesi.....	82
d. Konunun "Borcun Borç Karşılığında Satımı (Bey'u'd-deyni bi'd-deyn)" Yasağı Açısından Değerlendirilmesi.....	87
e. Döviz Future İşlemine Mahsus Bazı Hususların Değerlendirilmesi	92
f. Konunun Sarf Akdinde Esas Alınması Gereken Kur Açısından Değerlendirilmesi.....	94
g. Konunun Vadeli Döviz İşlemine Duyulan "İhtiyaç" Açısından Değerlendirilmesi.....	98
B. DÖVİZ SWAP İŞLEMİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİ VE FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİ	104
A. GENEL OLARAK	104
B. DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİNİN MAHİYETİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ	106
II. DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ.....	110
A. KONUYA GÜNÜMÜZ FIKIHÇILARININ YAKLAŞIMI	110
B. DEĞERLENDİRME	112

1. Döviz Opsiyon İşleminin Vaad veya Akit Olarak Kabul Edilmesi	112
2. Döviz Opsiyon İşleminde Akdin Konusunun "Döviz" Olması	113
a. Sarf Akdinde Şart Muhayyerliği.....	114
b. Sarf Akdinde Kaparo	115
c. Konunun Sarf Akdinde Muhayyerlik ve Kaparo Açısından Değerlendirmesi ...	116
3. Döviz Opsiyon İşleminde Akdin Konusunun "Hak" Olması	117
a. Döviz Opsiyon İşleminin Mücerred Hakların Satımı Açısından Değerlendirilmesi.....	118
b. Opsiyon Hakkı ile Şart Muhayyerliği Arasında Bir Mukayese.....	128
i. Şart muhayyerliğinin içinde bulunduğu akitten bağımsız olmaması	129
ii. Şart muhayyerliğinin ancak şart koşılması halinde elde edilen bir hak olması	129
iii. Şart muhayyerliği hakkının süre sonuna kadar kullanılmaması halinde akdin bağlayıcı (lâzım) olması.....	130
iv. Şart muhayyerliğinde âzâmî süre sınırı bulunması.....	131
v. Şart muhayyerliğinin akit gerçekleştirilmeden önce ileri sürülememesi.....	132
vi. Şart muhayyerliği hakkı karşılığında bedel alınamaması	133
vii. Şart muhayyerliği hakkının kıyasa aykırı olarak sabit olması	134
viii. Şart muhayyerliğinin aldanma ve gabni önleyerek akitte bedeller arasında dengenin kurulmasına yönelik bir fonksiyon yerine getirmesi	136
c. Opsiyon Priminin Kaparo Açısından Değerlendirilmesi.....	137
i. Kaparonun akit kurulmadan önce verilememesi	139
ii. Akitten cayılmaması halinde kaparonun bedelden mahsup edilmesi	140
iii. Satıcının kaparo vererek akitten cayma hakkına sahip olamaması.....	140
iv. Kaparonun mahiyeti, gerçekleştirdiği fonksiyon ve konu hakkında ileri sürülen gerekçeler.....	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VADELİ DÖVİZ İŞLEMLERİ İÇİN ÖNERİLEN ALTERNATİF YÖNTEMLER VE FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. GENEL OLARAK.....	146
II. DÖVİZ SATIM VAADLEŞMESİ VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ.....	148
A. DÖVİZ SATIM VAADLEŞMESİ.....	148
B. FIKHÎ DEĞERLENDİRME	148
1. Döviz Satım Vaadleşmesi Konusunda Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı	148
2. Fakihlerin Sarf Vaadleşmesi Konusundaki Görüşleri	150

3. Değerlendirme.....	151
III. KARŞILIKLI KARZ İŞLEMİ VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ.....	157
A. KARŞILIKLI KARZ İŞLEMİ.....	157
B. KARŞILIKLI KARZ İŞLEMİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ.....	158
1. Konuya Günümüz Fıkıhçıların Yaklaşımı	158
a. Karşılıklı Karz İşleminin Caiz Olduğu Görüşü.....	159
b. Karşılıklı Karz İşleminin Caiz Olmadığı Görüşü	161
2. Değerlendirme.....	161
a. İşlemin Mahiyeti Hakkında Değerlendirme	161
b. İşlemin Karzdan Menfaat Sağlanması Açısından Değerlendirilmesi	163
i. Karz Veren Karşı Tarafın da Borç Vermesini Şart Koşması.....	163
ii. Karzın Başka Bir Yerde Ödenmesini Şart Koşmak (Süftece).....	164
c. Sonuç	165
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA.....	174

KISALTMALAR*

a.g.e.	: adı geçer eser
a.y.	: aynı yer
a.mlf.	: aynı müellif
Ar.	: Arapça
b.	: ibn
bk.	: bakınız
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EFT	: elektronik fon transferi
h.	: hicrî
H.z.	: hazreti
İng.	: İngilizce
m.	: miladî
md.	: madde
MFİR	: Mecma'ü'l-Fıkhî'l-İslâmî (Râbıta)
MMFİ	: Mecelletü Mecma'ı'l-Fıkhî'l-İslâmî – İslam Konferansı Teşkilatı
MMFİR	: Mecelletü Mecma'ı'l-Fıkhî'l-İslâmî – Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî
m.ö.	: milattan önce
m.s.	: milattan sonra
nşr.	: Neşreden / Yayına hazırlayan
ö.	: Ölümü
s.	: sayfa
sy.	: sayı
terc.	: Tercüme eden
Thk.	: tahkik eden
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vdy.	: ve diğer yazarlar
y.y.	: basım yeri yok
t.y.	: basım tarihi yok
yay.	: Yayınevi

---

* Kaynaklarla ilgili kısaltma ifadeler Kaynakça bölümünde parantez içinde gösterilmiştir.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA KONUSU

Para, uzun süreler geçtikten sonra keşfedilen, tarih boyunca değişim ve gelişime uğramış, hakkında iktisadi, hukûkî ve fikhî açıdan birçok bilimsel çalışma yapılmış önemli ve geniş bir konudur. Para ile ilgili en önemli meselelerden biri para mübadeleleri, günümüzde yaygın olarak benimsenen adıyla döviz satım işlemleridir.

Genel olarak para, özel olarak ise para mübadeleleri iktisadî ve sosyal hayata olan büyük etkileri dikkate alınarak tarihte özel düzenlemelerin yer aldığı birçok sistem ile kontrol altında tutulmak istenmiştir. Paranın altın madenine doğrudan veya dolaylı olarak bağlı olması terk edilinceye kadar metal para sistemleri ile daha sonra ise kağıt para sistemleri aracılığıyla bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu gibi özel / özerk kurum ve kurulların tesis edilmesi ve bunlar vasıtasıyla paranın sıkı düzenlemelerle takip edilmesi konunun önemini göstermesi açısından dikkate şâyândır.

Para mübadeleleri birden çok paranın kullanılmaya başlandığı tarihten bugüne kadar yapılagelmektedir. Bu işlemler, bir dönem para olarak kabul edilen bazı mallar arasında, bir dönem de başta altın ve gümüş olmak üzere diğer madenler arasında yapılmıştır. Günümüzde para mübadeleleri farklı ülkelere ait kağıt paralar arasında ve “döviz satım işlemleri” adı altında gerçekleştirilmektedir.

Telefon, faks, teleks ve internet gibi iletişim teknolojisi ürünlerinin bankacılıkta kullanılmaya başlanması birçok konuda olduğu gibi döviz satım işlemlerinde de bazı yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu sayede taraflar fiilî olarak bir araya gelmeden ve fizîken teslim ve tesellümde bulunmadan döviz alım-satımında bulunma imkanı elde etmişlerdir.

Günümüz döviz piyasalarında bedellerin teslim vadesine göre “spot” ve “türev” (vadeli) olmak üzere başlıca iki tür işlem gerçekleştirilmektedir.

Peşin kur üzerinden gerçekleştirilenlere “spot döviz satım işlemleri” denir. Uluslararası ticaret hacminin artması, ülkeler arası seyahatlerin çoğalması ve daha güvenilir görülen yabancı paraların yatırım aracı olarak görülmesi sonucunda spot döviz satım işlemleri işlem adedi ve miktar olarak çok büyük bir artış göstermiştir.

Türev (Ar: المشتقات İng: Derivates) işlem ise, forward, future, swap ve opsiyon işlemlerini kapsayan çerçeve bir kavram olup her iki bedelin vadeli olduğu, varlığı ve fiyatı başka bir varlığa bağlı olan¹ ve genellikle bir miktar teminatın yatırıldığı² alım satımları ifade etmektedir.³ Döviz, hisse senedi, borsa endeksi, faiz, pamuk ve buğday gibi değişik varlıkları konu alan türev ürün çeşitleri bulunmaktadır.⁴ Türev işlemler, 1973 yılında bütün dünyada kurların tamamen serbest dalgalanmaya bırakılmasından sonra farklı para cinsi üzerinden vadeli borç ve alacağı bulunan tarafların, özellikle de ithalat ve ihracatçıların karşı karşıya kaldıkları riskleri asgariye indirme gayesi ile uygulanmaya başlanmıştır. Döviz forward ve döviz future işlemi, bedellerin vadeli olduğu döviz satımlarını ifade etmektedir. Döviz swap işleminde biri spot (peşin) diğeri forward iki ayrı işlem bir arada gerçekleştirilir. Döviz opsiyon işlemi ise belirli bir bedel karşılığında opsiyon alıcısına bir döviz anlaşıma tarihinde belirlenen kur üzerinden alma ya da satma hakkı tanıyan sözleşmeyi ifade etmektedir.

Vadeli döviz işlemleri, kur riskinden korunma sağladığı için son dönemlerde faizsiz bankaların ve İslamî ilkelere göre ticaret yapma gayreti içinde bulunan diğer kişi ve kuruluşların da gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Uluslararası fıkıh akademilerine, faizsiz bankaların fıkıh heyetlerine ve önde gelen fıkıhçılara yöneltilen soruların önemli bir kısmının bu konular hakkında olması meselenin ehemmiyetini göstermesi bakımından anlamlıdır.

---

¹ Ersan, *Finansal türevler*, s. 510. Kaynakça bölümünde zikredildiği için dipnotlarda yararlanılan eserlerin tam künyelerine yer verilmemiştir.

² Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 6-7.

³ Demir – Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?", s. 27.

⁴ Bu varlıkları konu alan türev ürün türleri hk. bk. Ersan, *Finansal türevler*, s. 199-208.

Fıkıhta para mübadeleleri “sarf akdi” adı altında incelenmiş ve bu işlemlerde peşin ve hakikî kabzın gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bu durum günümüz para mübadelelerinden spot işlemlerin, teslim-tesellümde banka hesabının kullanılması ve kısa süreli gecikmeler meydana gelmesi; türev işlemlerin ise vadeli olması sebebiyle fikhî açıdan tartışılmasını ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Tezimizde, günümüzde uygulanmakta olan döviz satım türleri teori ve uygulama birlikteliği içinde tahlil edilmek ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmalara mütevazı bir katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Araştırmamızda, bu konuda hissedilen ihtiyacın büyüklüğü ve yapılan tartışmaların yoğunluğu dikkate alınarak vadeli döviz işlemleri üzerinde daha fazla durulmuş ve konu, alternatifleri ile birlikte ele alınmıştır.

Tezimiz giriş ve sonuçla birlikte altı bölümden teşekkül etmektedir:

Giriş bölümünde araştırma konusu ortaya konulduktan sonra kaynakların değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca para mübadelelerini doğrudan ilgilendirmesi sebebiyle para kavramı (tarihçesi, türleri, fonksiyonları) ve para mübadeleleri konularında genel bir çerçeve çizilmiştir.

Birinci bölümde, peşin kur ile gerçekleştirilen spot döviz satım işlemleri incelenmektedir. Burada döviz alım-satımında bedellerin banka hesabı vasıtasıyla teslim ve tesellümü, bu sırada kısa bir süre gecikme meydana gelmesi, bankanın müşteriye döviz alım satımında bulunabilmesi için kredi açması ve döviz işlemlerinin kazanç gayesi ile yapılması konuları fikhî açıdan tahlil edilmiştir.

Vadeli döviz işlemleri, ortak ve farklı özellikleri dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Buna göre döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemi ikinci bölümde, döviz opsiyon işlemi üçüncü bölümde ele alınmaktadır.

İkinci bölümde döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemleri, faiz ve “borcun borç karşılığında satılması” (bey’u’d-deyni bi’d-deyn – bey’u’l-kâli’i bi’l-kâli’) yasakları açısından irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde döviz opsiyon işlemi ele alınmaktadır. Bu işlem, belirli bir prim ödeme karşılığında döviz alım satımında bulunup bulunmama konusunda seçme hakkı tanınması yönüyle diğer vadeli işlemlerden farklıdır. Bu konu, opsiyon işleminde akdin konusunun “döviz” ve “hak” olması açısından farklı şekillerde tahlil edilmektedir.

Dördüncü bölümde ise vadeli döviz işlemlerine alternatif olarak sunulan bazı muameleler ele alınmıştır. Burada döviz forward ve döviz future işlemleri için döviz satım vaadleşmesi'nin, döviz swap işlemi için ise karşılıklı karz işleminin fıkhen geçerli bir yöntem olup olmadığı tartışılmıştır. Tezimiz sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

Konuların işlenmesi sırasında, giriş ve sonuç dışındaki bölümlerde, ilk ana başlıkta işlemin mahiyeti ve işleyişi ele alınmıştır. “Fıkhî Değerlendirme” adlı ikinci ana başlıkta ise önce günümüz fıkıhçılarının yaklaşımları gerekçe ve delilleri ile birlikte ortaya konulmuş, daha sonra “Değerlendirme” isimli alt başlıklarda kendi tespit ve tahlillerimize yer verilmiştir.

II. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Araştırmamızda çokça istifade ettiğimiz kaynaklar; “para konusundaki genel kaynaklar”, “işlemlerin mahiyet ve işleyişi ile ilgili kaynaklar”, “günümüz fıkıhçılarının görüşlerini tespit etmede yararlanılan kaynaklar” ve “değerlendirmelerde esas alınan kaynaklar” olmak üzere dört ayrı başlık halinde ele alınacaktır.

A. PARA KONUSUNDAKİ GENEL KAYNAKLAR

Para konusunu iktisat bilimi açısından ele alan ve para kavramı, tarihçesi, türleri ve fonksiyonlarını incelerken istifade ettiğimiz birçok eser bulunmaktadır. Bunun yanında parayı fikhî açıdan ele alan başka bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. Mehmet Erkal’ın “İslam’ın ilk devirlerinde para ve zekat nisabının hesaplanması” adlı makalesi, Beşir Gözübenli’nin *İslam’da para ve fonksiyonları*, Ali Keleş’in *İslam’da para kavramı* isimli doktora tezleri ile Ahmed Hasen el-Hasenî’nin *Tatavvuru’n-nukûd fî dav’i’ş-şeriatî-l-İslamiyye*, Ahmed Hasenî’ye ait olan ve Türkçe’ye Adem Esen tarafından *İslam’da para* adıyla tercüme edilen kitap ilk zikredilecek eserler arasındadır.

B. İŞLEMLERİN MAHIYET VE İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

Tez konumuzu belirledikten sonra sağlıklı değerlendirmelere temel oluşturmak amacıyla günümüz döviz satım işlemlerinin mahiyetini, teori ve uygulama birlikteliği içinde tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Daha önce kısaca değindiğimiz gibi günümüz döviz satım işlemleri spot ve türev (vadeli) olmak üzere başlıca iki ana grupta toplanmaktadır. Spot döviz satımlarının işleyişi bankaların ilgili birimleri ile yapılan müzakereler sonucunda tarafımızca kolaylıkla tespit edilmiştir. Fakat bu işlemlerle ilgili yazılı literatür

---

* Aşağıda zikredilen kaynakların tam künyeleri için bk. Kaynakça.

bulunmaması, kaynak gösterme konusunda bazı zorluklar ortaya çıkarmıştır. Türk mevzuatı incelendiği zaman döviz satım işlemlerinin Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 1567 sayılı kanun ile 17 ve 32 sayılı karar ve bu karara ilişkin Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankasının yayımladığı tebliğlerle düzenlendiği görülür. İlgili mevzuatta döviz ithalinin serbest olduğu, kimlerin döviz ticareti yapabileceği, döviz alım satımında düzenlenecek belgeler ile bu belgelerde yer alması gereken bilgiler ve tahsil edilecek vergiler hakkında bazı hükümlere yer verilmiştir. Döviz satım işlemleri, bu genel çerçeveyi çiğnememek şartıyla bankacılık örfüne göre işlemektedir.⁵ Bu nedenle spot döviz işlemleri daha çok bankacılık teâmülleri dikkate alınarak tasvir edilmiş, kaynak olarak ise Demir – Demirgil’e ait "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?" adlı makale ile diğer bazı eserler gösterilmiştir.

Genel adı “türev işlemler” olan döviz forward, döviz future, döviz swap ve döviz opsiyon işlemlerinin mahiyetini tespit hususunda birçok zorlukla karşılaşmıştır. Bu duruma sebep olarak, işlemlerin çok teknik ve karmaşık bir yapıda olması bir yana, bu tür muamelelerin Türkiye’de henüz yeni denilebilecek bir geçmişe sahip olması ve özel olarak ilgilenenler dışında bankacıların dahi konu hakkında detaylı ve aydınlatıcı bilgilere sahip olmayışı gösterilebilir. Bu nedenle türev işlemlerin mahiyet ve işleyişini doğru bir şekilde tespit amacıyla öncelikle İzmir’de faaliyet gösteren Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası (VOB) ile temas kurulmuştur. VOB tarafından başlangıç ve ileri düzey olmak üzere iki kısımda hazırlanan eğitim CD’si temin edilerek detaylı bir şekilde tetkik edilmiştir. Bunun yanında Türkiye’de türev işlemler konusunda uzman olan kişilerin verdiği, biri simülasyonlu üç günlük, diğeri ise bir günlük iki adet eğitim semineri alınmıştır. Bu arada ilgili literatüre topluca ulaşabilme gayesi ile başta Türkiye Bankalar Birliği Kütüphanesi olmak üzere Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Göztepe Merkez Kütüphanesi’nden istifade edilmiştir. Bu meyanda konuyu etraflı bir şekilde inceleyen, Chambers’ın *Türev piyasalar*, Ersan’ın *Finansal türevler*

---

⁵ İlgili mevzuat için bk. Eldemir, Osman - Atalay, Hamit, *Türk parasının kıymetini koruma*, s. 15 vd.

adlı eserlerinden, özellikle de İMKB’de görevli olması sebebiyle uygulamayı yakından takip eden bir akademisyen olduğu için Yılmaz’ın *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri* adlı eserinden istifade edilmiştir. Ne var ki bu tür çalışmalar daha çok türev işlemlerin finansal boyutunu ortaya koyma amacı taşıdığı için değerlendirmelerimizde esas teşkil edecek bilgileri ortaya koyma noktasında yetersiz kalmıştır. Bu sebeple konuyu hukûkî açıdan inceleyen Penezoğlu’na ait *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri* adlı kitap ile Özşahin’e ait “Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği” ve Kırman’ın kaleme aldığı “Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği” isimli makalelerden faydalanılmıştır. Söz konusu eserlerden birçoğu türev işlemlerin menkul kıymet sayılıp sayılamayacağı gibi fikhî açıdan önemi bulunmayan meseleleri tartışmakla birlikte, bunlar, konunun vuzûha kavuşmasında diğer eserlerden daha yararlı olmuştur.

Tezimizde döviz satım işlemlerinin mahiyet ve işleyişinin tasvir edildiği kısımlar, mümkün olduğunca kısa-öz ve teknik detaylara dalınmadan ortaya konulmaya gayret edilmiş, detaylı bilgi için ilgili kaynaklara dipnotlarda işaret edilmiştir.

C. GÜNÜMÜZ FIKIHÇILARININ GÖRÜŞLERİNİ TESPİT ETMEDE YARARLANILAN KAYNAKLAR

İşlemlerin mahiyet ve işleyişini tespit ettikten sonra konunun güncelliği dikkate alınarak günümüz fıkıhçılarının yaklaşımlarını ortaya koymaya yönelik çalışmalara geçilmiştir. Kaynak taramalarımızda günümüz döviz satım işlemlerini bütün türleri ve yönleriyle fikhî açıdan ele alan bir esere ne yazık ki ulaşamamıştır. Konu hakkında yapılan en kapsamlı çalışma, Abbâs Bâz’a ait *Ahkâmü sarfi’n-nukûd* adlı kitaptır. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu eserde döviz opsiyon ve döviz swap işlemlerine yer verilmemiş, değerlendirmeler ise konular yeterince derinlemesine tahlil edilmeden yapılmıştır.

Konumuz hakkındaki fikhî görüşleri tespit için üst düzey banka yönetimi tecrübesi bulunan Hammûd’a ait *Tatvîru’l-a’mâli’l-masrifîyye* adlı kitaptan, birçok faizsiz bankanın fikhî heyeti üyeliğini yapmakta olan Abdüssettâr Ebû Ğudde ile

Takî Osmânî'ye ait *Buhûs* adlı eserlerden ve Rebîa'nın *Tahavvülü'l-masrifî'r-ribevî ilâ masrif en lâ ribevî* adlı kitabından çokça istifade edilmiştir. Bu arada faizsiz banka fıkıh heyetlerinin kararlarına bir bütün olarak ulaşma imkanı sağladığı için Ahmed Muhyiddîn'in derlediği *Fetâvâ el-hıdemâti'l-masrifıyye* adlı kitap ile www.islamicfi.com adlı internet sitesi sık kullandığımız kaynaklar arasındadır.

Spot döviz satım işleminin kazanç gayesi ile yapılması, döviz forward, döviz future ve döviz opsiyon işlemi konusundaki değerlendirmelere ulaşmada İslam Fıkıh Akademisi tarafından neşredilen *Mecelletü'l-Mecma'ı'l-Fıkhi'l-İslâmî* adlı eserdeki “el-Mudârabât ale'l-umle”, “el-Esvâku'l-mâliyye”, “Ukûdü'l-müstakbelıyyât”, “el-İhtiyârât” vb. adlarla yayımlanan tebliğ ve müzâkerelerin tezimizde önemli bir yeri vardır. Bu yayım, uluslararası bir organizasyonun ürünü olması yanında konunun teknik uzmanları tarafından sunulan tebliğ ve müzâkereleri de içermesi nedeniyle özellikle tercih edilmiştir. Fıkıhçıların yaklaşımını tespit için diğer bir kaynağımız İslamî Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Mürâca'a li'l-Müessesâti'l-Mâliyye el-İslâmiyye) adlı kuruluşa bağlı fıkıh meclisi tarafından alınan kararların bulunduğu *el-Meâyîru's-şer'iyye* adlı kitaptır. Bu eser bankacılık uygulaması ile fıkıhçıların görüşlerinin bulunduğu ortak bir nokta olması ve çok sayıda faizsiz bankanın üye olduğu bir kurum tarafından hazırlanmış bulunması yönüyle önemlidir.

Vadeli döviz işlemlerinin fikhî değerlendirmesi hakkında bugüne kadar Türkçe olarak yapılmış tek eser Servet Bayındır'ın kaleme aldığı ve 2005 yılında yayımlanan “Finansal türev varlıklar ve bu varlıklar üzerine yapılan sözleşmelerin fikhî tahlili” adlı makaledir. Söz konusu makalede, başlığa uygun olarak spot döviz satımları incelenmemiştir. Vadeli döviz işlemleri ise, eserin malî nitelikteki diğer türev işlemleri de kapsamı nedeniyle ancak sınırlı bir çerçevede ele alınmıştır. Bu eserden günümüz fıkıhçılarının görüşlerini tespit hususunda yararlanılmıştır.

Para mübadelesi işlemlerini genel olarak ele alan zikrettiğimiz eserler yanında konu bazında yapılan, Muhammed Shahid Ebrahim'e ait “Islamic financial

derivatives”, Sââtî’ye ait “el-Müştekkâtü’l-mâliyye el-İslâmiyye” ile “Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye” adlı makalelerden de istifade edilmiştir. Bu eserlerin genel kanaatin aksine, bazı şartlar ile türev işlemlerin caiz olması gerektiğini savunarak karşı görüşü ortaya koymaları sebebiyle özel bir önemi bulunmaktadır.

Diğer yandan future işlemler konusunda, Abdülkâdir Ahmed’e ait “İstihdâmü’l-akdi’l-müstakbelî”, opsiyonlar konusunda Kassâr’a ait “el-İhtiyârât” adlı makale ile Abdüsettâr Ebu Ğudde’nin *Buhûs* adlı eseri içinde yer verdiği “el-İhtiyârât” adlı başlıkta yer alan bilgilerden istifade edilmiştir. Ayrıca karşılıklı karz işlemi konusunda “el-Kurûzu’l-mütebâdile” adıyla yayımlanan iki ayrı makaleden yararlanılmıştır. Bunlardan Mısıri’ye ait olanı, söz konusu işlemin caiz olduğunu, Sa’d Lihyânî’ye ait olanı ise caiz olmadığını savunmaktadır.

D. DEĞERLENDİRMELERDE ESAS ALINAN KAYNAKLAR

Ele aldığımız konularla ilgili değerlendirmelerimizde esas alınan ilk kaynak tabîî olarak Kur’ân-ı Kerîm’dir. Fakat Kur’an’da, faizin ve insanların malının haksız yöntemlerle yenilmesinin haram kılınması gibi genel hükümler dışında para mübadeleleri konusunda detaylı hükümler bulunmamaktadır. Bu konu daha çok hadislerle düzenlenmiş olduğu için hadis literatürü ikinci kaynağımız olmuştur. Bu eserlerden konumuzu ilgilendiren hadisler tespit edilmiştir. Daha sonra fakihlerin ilgili naslardan yola çıkarak ortaya koydukları hükümleri ve gerekçelerini tespit amacıyla klasik fıkıh literatürüne müracaat edilmiştir. Kitap seçiminde mümkün olduğu kadar mezheplerin en muteber sayılan kaynakları esas alınmış, gerekli yerlerde diğer kaynaklara da müracaat edilmiştir. İncelemiş olduğumuz konularda birçok fıkıh kitabına başvurulmuş olmakla birlikte ileri sürülen görüşlerde farklılığın bulunmadığı durumlarda mezhebin temel eserleri esas alınmış, gereksiz bir şekilde kaynak artırma yoluna gidilmemiştir.

Bu meyanda Hanefilerden Kâsânî’nin *Bedâi’u’s-sanâi’*, Serahsî’nin *el-Mebsût*, İbn Hümâm’ın, *Fethu’l-kadîr*, İbn Mâze el-Buhârî’nin *el-Muhîtu’l-burhânî* ve İbn Âbidîn’in, *Reddü’l-muhtâr* adlı eserlerinden; Şâfiî’nin *el-Ümm* adlı kitabı

başta olmak üzere Şâfiîlerden Remlî'nin *Nihayetü'l-muhtâc*, Maverdî'nin, *el-Hâvi'l-kebîr* ve Nevevî'nin *el-Mecmû'* adlı eserlerinden; Malikilerden İbn Rüşd el-Cedd'in *el-Beyân ve't-tahsîl* ile *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât*, İbn Rüşd el-Hafîd'in *Bidâyetü'l-müctehid*, Sahnûn'un *el-Müdevvene*, Hattâb'ın *Mevâhibü'l-celîl*, Halil'e ait *el-Muhtasar*, Haraşî'nin şerhi ile Adevî'nin *Hâşiye*'sinden, İbn Cüzey'in, *el-Kavânînü'l-fikhiyye* ve İlîş'in, *Şerhu minahi'l-celîl* adlı eserlerinden; Hanbelilerden başta İbn Kudâme'nin *el-Muğni* ve İbn Kudâme el-Makdisî'nin *eş-Şerhu'l-kebîr* adlı eserleri olmak üzere, Buhûtî'nin, *Keşşafü'l-kınâ'* ve *er-Ravdu'l-murbi'*, Necdî'nin, *Hâşiyetü'r-Ravzı'l-murbi'*, İbn Müflih'in, *el-Mübdi'*, İbnü'n-Neccâr'ın, *Meûnetü üli'n-nühâ* ve Merdâvî'nin, *el-İnsâf* adlı eserlerinden çokça istifade edilmiştir. Şiî mezhebi kaynaklarından Hillî'nin, *Muhtelefü's-şîa fî ahkâmi's-şerîa*, ve Tûsî'nin *el-Mebsût* adlı eserlerinden de yararlanılmıştır. Orijinal görüşleri nedeniyle İbn Kayyım'ın *İ'lâm'ü'l-müvakkîn* ve İbn Teymiyye'nin *Mecmû'u fetâvâ* adlı kitaplarının kaynaklarımız arasında ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Para mübadeleleri fıkıhta “sarf akdi” adı altında ele alındığı için zikredilen eserlerin en çok bu bölümleri incelenmiştir. Ne var ki araştırmamız birçok yeniliğin bulunduğu güncel bir konuyu ele alması sebebiyle değerlendirme yapmada çoğu zaman sarf akdi ile ilgili fikhî hükümler yeterli olmamış, dolayısıyla aşağıda zikredilen başka konuları da inceleme gereği hasıl olmuştur. Döviz satımlarının büyük bir kısmının hesaba kayıt ile gerçekleştirilmesi kabz; marjlı döviz işlemi ve karşılıklı karz işlemi karz; işlemlerin kazanç amacıyla yapılması ihtikâr; döviz forward ve döviz future işlemlerinin vadeli olması faiz ve borcun borç ile satımı (bey'u'd-deyni bi'd-deyn); opsiyon işlemi ise şart muhayyerliği, kaparo ve mücerred hakkın satımı gibi konularda araştırma yapmayı gerektirmiştir. Bu amaçla, yukarıda zikredilen klasik fıkıh eserlerine ilave olarak;

Kabz konusunda İslam Fıkıh Akademisi tarafından yayımlanan *Mecelletü Mecma'ı'l-fikhi'l-İslâmî* adlı eserde yer alan tebliğ, müzakere ve kararlar yanında Alâüddîn Cankû'nun *et-Tekâbuz fî'l-fikhi'l-İslâmî* adlı eseri ile Nezih Hammâd'ın *Kadâyâ fikhiyye muâsıra* adlı kitabı içinde neşrettiği *el-Kabzu'l-hakîki ve'l-hükmi*

adlı araştırmasından ve DİA'daki "Kabz" maddesinden; **karz** konusunda başta İmrânî'nin *el-Menfaatü fi'l-karz* adlı eseri olmak üzere, DİA'daki Apaydın'a ait "Karz" maddesinden, Nezih Hammad'ın Akdü'l-karz adlı kitabı ve benzer isimlerle yapılan diğer eserlerden; **riba** konusunda, Ebû Zeyd'in *Fıkhu'r-ribâ* adlı eseri ile DİA'da Özsoy'un kaleme aldığı "Faiz" maddesinden; **borç satımı** konusunda Atîkî'ye ait "Bey'u'd-deyn" adlı makale yanında *Mecelletü Mecma'ı'l-fikhi'l-İslâmî* adlı eserde konu hakkında sunulan tebliğ ve müzâkerelerden; **hak satımı** konusunda yine aynı eserde yer alan "Bey'u'l-hukûki'l-mücerrede" vb. adlarla yayımlanan araştırma ve müzakereler ile Aygün'e ait *İslam hukukunda mücerred hakların satışı* adlı master tezi ile Takî Osmânî'ye ait "Bey'u'l-hukûki'l-mücerrede" adlı araştırmadan, Senhûrî'nin *Mesâdiru'l-hak* adlı eserinden, DİA'da Bardakoğlu tarafından kaleme alınan "Hak" maddesinden ve Hacak'ın, *İslam hukukunun klasik kaynaklarında hak kavramının analizi* adlı doktora çalışmasından; **şart muhayyerliği** konusunda Abdüsettâr Ebû Ğudde'ye ait *el-Hıyâr ve eserühû fi'l-ukûd* adlı hacimli eserden, DİA'daki Apaydın'ın kaleme aldığı "Muhayyerlik" maddesinden ve Köse'ye ait *Hakkın kötüye kullanılması* adlı eserden; **kaparo** konusunda *Mecelletü Mecma'ı'l-fikhi'l-İslâmî*'deki "Bey'u'l-urbûn" vb. adlarla yayımlanan tebliğ ve müzakereler ile DİA'da Kallek'in kaleme aldığı "Kaparo" maddesinden; **garar** konusunda Darîr'in *el-Ğarar ve eseruhû fi'l-ukûd* adlı eseri ile İbrahim Kâfi Dönmez'in kaleme aldığı DİA'daki "Garar" maddesinden; **döviz satım vaadleşmesi** ile ilgili olarak ise Abbâs Bâz'ın *Ahkâmü sarfi'n-nukûd* vb. konumuzu genel olarak ele alan eserler yanında, *Mecelletü Mecma'ı'l-fikhi'l-İslâmî*'de yer alan "el-Vefâü bi'l-va'd" vb. adlarla sunulan tebliğ ve müzâkerelerden de istifade edilmiştir. Bu çalışmalar, zikredilen konuları en azından tezimizi ilgilendiren yönleri bakımından tahlil etme fırsatı vermesi yönüyle çok faydalı, fakat bir o kadar da güç ve yoğun bir çalışma yapmayı gerektirmiştir.

III. PARA KAVRAMI

A. GENEL OLARAK

Para (Ar: نقد - نقود / عملة - عملات İng: Money / Foreign Currency) kavramı,⁶ “herkesin kabul ettiği mübadele vasıtası”,⁷ “kamu otoritesi tarafından ayarı ve ağırlığı tespit edilerek damgalanan maden külçesi”,⁸ “sırf ona ihtiyaç duyulduğu için değil de, başkaları tarafından kabul edileceğine dair duyulan güven sonucu, şimdi ve gelecekte satın alma gücü sağlamak üzere talep edilen mal”,⁹ “ürün ve malların değişiminde aracılık eden genel eşdeğer”¹⁰, “hesap birliği, mübadele aracı ve kıymet olarak saklanma gibi niteliklere sahip para vazifesi gören her türlü şey”¹¹ ve “mübadele aracı ve kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören her şey”¹² gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi yapılan tanımlar paranın daha çok mübadele aracı olma fonksiyonunu temel almakta, bazıları ise diğer fonksiyonlara da temas etmektedir. Paranın Arapça karşılığı olan nakit (nakd) kelimesi, “para”yı ifade etmesi yanında “İki tarafa borç yükleyen akitlerde bedelin peşin olması ve para borçlarında ödeme”¹³ gibi anlamlara da gelmektedir.

1. Paranın Tarihçesi ve Türleri

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri insanlar başkalarında bulunan mallara ihtiyaç duymuşlar ve bu ihtiyacı gidermek için çeşitli yöntemler ve araçlar

---

⁶ Bazı iktisatçılar, nukûd ile umle terimi arasında ayırımda bulunmuşlardır. Onlara göre, hakim otoritenin para olarak itibar ettiği, arkasında kanun gücü bulunan ve genel kabul gören her şey umle olarak adlandırılır. Nukûd ise, umleden daha genel olup, hem umleyi hem de banka parası gibi para benzeri diğer şeyleri içine almaktadır. bk. Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 38-39.

⁷ Hiç, *Para teorisi*, s. 1; Çavdar, *İktisat klavuzu*, s. 201.

⁸ Oğuz, *Genel iktisat teorisi*, s. 157.

⁹ Akıncı, *Ulusal gelir (İktisada giriş)*, s. 99.

¹⁰ Hançerlioğlu, *Ticaret terimleri sözlüğü*, s. 333.

¹¹ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 158.

¹² Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 143.

¹³ Aybakan, “Nakit”, *DİA*, XXXII, 324. Geniş bilgi için ayrıca bk. Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, “n-k-d” md., s. 675; Cevherî, *Sihâh*, “n-k-d” md., s. 544.

kullanmışlardır. İktisat tarihçileri ilk devirlerde insanların trampa usûlü ile alış verişte bulunduğu, paranın belirli evrelerden geçildikten sonra keşfedildiği hususunda müttefiktir.¹⁴ Bilindiği gibi trampa, bir malın başka bir mal ile değişimi esasına dayanır. İhtiyaçların bu yöntemle giderilmesi birçok zorluğu beraberinde getirmiştir. Bunların başında kişilerin ihtiyaç duyduğu mallar arasında, mal cinsi ve miktarı bakımından uyumsuzluk sorunu bulunmaktadır. Trampa usûlü ile mübadele, iş bölümünün gelişimini geciktirmiş, hangi malın diğer mal cinsine göre değerinin ne olduğunu tespitite büyük güçlükler meydana getirmiştir. Malın mal ile mübadelesi, genellikle tüccar lehine bir durum ortaya çıkarmış, ticari bilgisi zayıf kimselerin fâhiş bir şekilde aldanmasına neden olmuştur. Tacirler, müşterilerin hem fiyat konusundaki bilgisizliğini hem de mala olan ihtiyaçlarını kötüye kullanmak suretiyle onların malını düşük, kendi malını ise yüksek fiyattan sayarak aşırı ve haksız kazançlar elde etmişlerdir. Örneğin Fenikeliler, İspanya kıyılarında maden işleten bir kabileden bir gemi dolusu değerli madeni bir gemi dolusu zeytin yağı karşılığında, beyazlar da Amerika yerlilerinden çok değerli kürkleri, çok az değeri bulunan cam küpe ve kolyeler karşılığında satın almıştır.¹⁵ Piyasada bugün dahi eskicilerin paralı mübadele yerine trampayı tercih etmesi, trampanın müşteri aleyhine fakat tacir lehine olduğunu ortaya koyması bakımından anlamlıdır.¹⁶

Trampa yönteminin sebep olduğu olumsuz sonuçlar insanları bu konuda bir çare aramaya sevk etmiştir. İlk olarak malların değerini ölçmek için belirli bir mal “hesap parası” olarak seçilir. Hesap parası olarak tayin edilen bu mal, sadece bir değer ölçütü olup, alış verişlerde mübadele edilen ya da değer olarak saklanan bir para değildir. Örneğin Çin’de bıçak, Roma’da öküz, Amerika yerlilerinde hayvan derisi ve tütün, Afrika’da ise esirler değer ölçütü olarak kabul edilmiştir.¹⁷

---

¹⁴ Serin, *Para politikası*, s. 25.

¹⁵ Ergin, *Para siyaseti*, s. 21-25.

¹⁶ Ergin, *Para siyaseti*, s. 40.

¹⁷ Ergin, *Para siyaseti*, s. 22.

Paranın değişim ve gelişim seyri, mal para, banknot ve kağıt para gibi para türleri ile devam etmiştir.

Mal para (Ar: النقود السلعية / İng: Commodity money), trampanın güçlüklerini aşmak üzere kullanılan çok eski bir para türüdür.¹⁸ Mal para tabiri maden ve maden olmayan para çeşitlerini kapsayan genel bir isimlendirmedir.¹⁹

Bir dönem maden dışındaki bazı mallar para olarak kullanılmıştır.²⁰ Bazı beldelede çay, kahve, öküz, deve, davar, inek ve keçi,²¹ kuru balık, canlı hayvan, hububat, midye ve istiridye kabuğu, kakao,²² kahve, pirinç vb. birçok mal mübadele aracı olarak benimsenmiştir.²³ Söz konusu malların standart nitelikte olmaması, neveleri arasında kalite farkları bulunması, bölünme kabiliyetinin sınırlı olması, taşınma ve korunma konusunda bazı güçlükler bulunması birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir.²⁴ Bu tür sorunlar sebebiyle insanlar para fonksiyonunu daha iyi ifa edebilecek mal para arayışına girmişler, bakır, gümüş ve altın başta olmak üzere bazı madenleri para olarak kullanır olmuşlardır.

Madeni paralar (Ar: النقود المعدنية , İng : Metalic money), para tarihinde maden dışı mal paralardan bir sonraki aşamada kullanılmıştır.²⁵ Madeni para sistemine geçişte paranın mübadele ve değer ölçüsü olma fonksiyonlarının rolü bulunmaktadır. Zira metal para, dayanıklılık, mütecânis olma, değerinin istikrarı, kolaylıkla nakledilebilme ve bölünebilme özellikleri bakımından diğer mallardan

---

¹⁸ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 101.

¹⁹ Hiç, *Para teorisi*, 13.

²⁰ Ergin, *Para siyaseti*, s. 23.

²¹ Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 46; Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 102.

²² Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 46.

²³ Oğuz, *Genel iktisat teorisi*, s. 160-161.

²⁴ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 104-105.

²⁵ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 106.

daha üstün görülmüştür.²⁶ Madeni paralarda, külçe, çubuk ve en nihayetinde düz ve yuvarlak olmak üzere farklı şekiller kullanılmıştır.²⁷

Para olarak önce bronz sonra demir ve bakır madeni kullanılmıştır.²⁸ Daha sonra diğer madenlere göre daha üstün özelliklere sahip olduğu görülerek²⁹ altın ve gümüşün para olması benimsenmiştir.³⁰ Tarihte altından daha değerli ve nadir bulunan madenlerin para olarak kullanılmasına dair bazı uygulamalar yapılmış fakat bundan vazgeçilmiştir.³¹

Önceleri tartılarak mübadele edilen madeni paralar bu durumun sebep olduğu bazı güçlükler ve aldanma riskleri sebebiyle sikke olarak basılmaya başlandı. Tartmanın ortaya çıkardığı sakıncaları asgariye indirmesi bakımından madeni paraya geçişten sonraki en önemli gelişme sikke basımı olmuştur.³² İlk para basımının nerede ve ne zaman olduğu konusu tartışmalıdır.³³ Eski araştırmalarda ilk paranın Anadolu ve Çin'de basıldığı sanılıyordu. Daha sonra Mohenjo-daro kazılarında m.ö. 2900 yıllarında Hindistan'da para bulunduğu anlaşıldı.³⁴ Fakat para kullanımını ilk olarak alışkanlık haline getiren bölgeler Anadolu ve Ege havzasıdır.³⁵ Lidya Kralı Gyges de m.ö. VII. y.y.da para bastırmıştır.³⁶

---

²⁶ Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 5.

²⁷ Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 49; Köklü, *Para ve kredi*, s. 3.

²⁸ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 107, 114.

²⁹ Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 4.

³⁰ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 107; Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 5.

³¹ Örneğin Rusya'da para olarak platin madeninin kullanılması hk. bk. Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 57.

³² Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 107.

³³ Serin, *Para politikası*, s. 27.

³⁴ Ergin, *Para siyaseti*, s. 24.

³⁵ Ergin, *Para siyaseti*, s. 40.

³⁶ Serin, *Para politikası*, s. 27.

Altın ve gümüşün para olmasından sonra da piyasada bakır ve bronz gibi bazı madenler “yardımcı para” olarak tedavül etmiştir.³⁷ Günlük dilde bozuk para olarak ifade edilen bu tür paralara, iktisat literatüründe “ufaklık” ya da “yardımcı para” denir.³⁸

İlk dönem İslam tarihinde yukarıda zikrettiğimiz madeni para sistemi câri idi. Hz. Peygamber döneminde Arap Yarımadası’nda para olarak “Rûmî” adlı tek ağırlığı bulunan Bizans dinarları ile, Bağlî (Vâfî), Taberî, Cevrakî, Himyerî ve Mağribî gibi değişik adlarla anılan ve üç ayrı ağırlığı bulunan dirhemler kullanılıyordu. Dinar altın paranın, dirhem ise gümüş paranın tartı ölçütü olup ikisi arasındaki ağırlık oranı 7/10, değer oranı ise 1/10 şeklinde idi. Hz. Peygamber yeni bir para basma gereği duymamış ve söz konusu paraların tedavülüne izin vermiştir.³⁹ Hz. Ebu Bekir döneminde de para konusunda herhangi bir tasarrufta bulunulmamıştır. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Muaviye ve Abdullah b. Zübeyr döneminde paraların şekil, suret ve nakışlarında bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. Fakat İslâmî denilebilecek ilk para Abdülmelik b. Mervan tarafından basılmıştır.⁴⁰

Altın ve gümüş paradan sonraki aşamada **banknot** olarak anılan temsîli para türü ortaya çıkmıştır. Dış ticaretin gelişmesi sonucunda zengin tacir sayısı artmıştı. Bu kimseler paralarını güvenle saklayabilmek için sarraflara emanet etmeye başlamışlardı. Sarraflar onlara, aldıkları altının % 100’ü karşılığında⁴¹ “sak” adı verilen nâma yazılı bir belge veriyordu. Bu belge, mal satın alımında kullanılamamakla birlikte, sahibine parasını koruma ve nakil külfetinden kurtarma gibi yararlar sağlıyordu. Daha sonra, önceleri isme yazılı olarak düzenlenen belgeler artık hamiline yazılmaya başlanmıştır. Böylece tüccar imzalama gereği

---

³⁷ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 107, 114.

³⁸ Çavdar, *İktisat klavuzu*, s. 206.

³⁹ Erkal, “İslam’ın ilk devirlerinde para”, s. 79-82; Aybakan, “Nakit”, *DİA*, XXXII, 324; Keleş, *İslam’a göre para kavramı*, s. 40.

⁴⁰ Erkal, “İslam’ın ilk devirlerinde para”, s. 87-88. Abdülmelik’i para basmaya iten sebepler hakkında değerlendirme için bk. a.y.

⁴¹ Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 9.

duymaksızın söz konusu belgeleri başkasına devredebiliyordu.⁴² Uygulama bu şekilde devam ederken kağıt belgelere olan güvenin artmasıyla birlikte insanlar, sarrafa başvurmadan bu belgelerle alış veriş eder olmuştu. Sarraflar da söz konusu belgelerin büyük bir kısmının madeni paraya çevrilmeden tedavül ettiğini görmüşler ve artık kendilerine yatırılan paradan daha fazla sak'ı piyasaya sürmüşlerdi.⁴³ Sarrafa teslim edilen altından daha fazla belge verildiği ortaya çıkınca insanlar altınlarını geri çekmek istedilerse de bunu başaramadılar. Bu sebeple bazı mali krizler meydana gelmiştir.⁴⁴

Banknot paradan sonra **kağıt para** aşamasına geçilmiştir. Kağıt para, devletin ileride karşılık olarak altın sikke ödeme garantisi bulunmayan⁴⁵ ve tedavülü kanunen zorunlu olan paralardır.⁴⁶

Kağıt paranın çok eski devirlerde kullanıldığına dair⁴⁷ görüşler bulunmakla birlikte kağıt para asıl XX. y.y.'da ortaya çıkmıştır. I. Dünya savaşı sırasında altın rezervlerinin yetersiz olması sebebiyle ihtiyaçların piyasaya sürülen banknotlar vasıtasıyla finanse edilmesi⁴⁸ sonucunda banknotların altına çevrilebilme özelliği kaldırılarak kağıt para sistemine geçilmiştir.⁴⁹ Kağıt para mütecânis olma, bölünebilme ve üretim kolaylığı bakımından iyi bir parada bulunması gereken nitelikleri taşımaktadır. Fakat temsil ettiği para değerine göre öz değeri yok denecek kadar az olduğu için devletler her zaman fazla para ihrac etme meyil ve arzusunda olmuşlar ve bu durum bazı sakıncalar doğurmuştur.⁵⁰

---

⁴² Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 117-118.

⁴³ Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 9; Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 118-119.

⁴⁴ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 118-119.

⁴⁵ Hiç, *Para teorisi*, s. 13.

⁴⁶ Neumark, *Umûmî iktisat teorisi*, s. 329.

⁴⁷ Parasız, *Para banka*, s. 38.

⁴⁸ Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 11-12.

⁴⁹ Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 119; Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 11-12.

⁵⁰ Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 37.

I. Dünya savaşından sonra altın para sistemine yeniden dönülmüş fakat II. Dünya savaşı sonrasında yeniden kağıt para sistemine geçme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra çok büyük enflasyonlar yaşanmakla birlikte yeniden altın para sistemine geçilmemiştir.⁵¹ Kağıt para rejiminin uygulanması ile altının ödeme aracı olma fonksiyonu tamamen ortadan kalkmamıştır. Zira altın, özellikle uluslararası ödemelerde önemini bu anlamda hala korumaktadır.⁵²

Yukarıda zikredilen para türleri yanında paranın farklı açılardan yapılan başka tasnif ve eşitleri bulunmaktadır. Para, sistem içindeki yerine göre aslı ve yardımcı, ödeme aracı olarak kabul mecburiyeti bulunup bulunmamasına göre kann ve ufaklık, iml edildiği maddeye göre madeni ve kağıt para, temsil ettiği değer ile öz değeri arasındaki ilişkiye gre⁵³ öz değerli (altın ve gümüş gibi)⁵⁴ ve temsili değerli (banknot ve kağıt para) olmak üzere çeşitli açılardan gruplandırılabilir.⁵⁵

2. Paranın Fonksiyonları

Para değer ölçütü olma, mübadele, vadeli borç ödeme, tasarruf ve iktisat politikası aracı olma gibi farklı fonksiyonlar icra etmektedir.

Paranın en önemli fonksiyonlarından biri **değer (kıymet) lt** olmasıdır.⁵⁶ Trampa, çok fazla mal çeşidi bulunması nedeniyle malların birbirine göre değerinin ne kadar olduğunu tespit etmede büyük güçlükler ortaya çıkarıyordu.⁵⁷ Bu zorluğu aşmak amacıyla ilk olarak ‘‘hesap parası’’ adı verilen, mal alım-satımlarında el değiştirmemekle birlikte ortak değer ölçütü olma vazifesi

---

⁵¹ Hiç, *Para, kredi ve fiyatlar*, s. 11-12.

⁵² Alkin, *İktisat*, s. 224.

⁵³ Paranın temsil ettiği değere eşit olması gerekip gerekmediği hakkında görüşler için bk. Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 26.

⁵⁴ avdar, *İktisat klavuzu*, s. 206.

⁵⁵ Hiç, *Para teorisi*, s. 13.

⁵⁶ Alkin, *İktisat*, s. 209; Hiç, *Para teorisi*, s. 1.

⁵⁷ Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 10.

gören bir para türü kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde paranın değer ölçütü olma fonksiyonu diğer fonksiyonlardan müstakil olarak işlemiştir.⁵⁸ Mübadele ve muhasebe işlemleri paranın bu fonksiyonu sayesinde kolaylaşmış,⁵⁹ iktisadi hayatın işleyişi büyük bir sürat kazanmıştır.⁶⁰ Bazı iktisatçılar, değer ölçütü olmanın paranın en önemli ve zarûri fonksiyonu olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.⁶¹

Paranın diğer bir aslî fonksiyonu da **mübadele aracı** olmasıdır. Başlangıçta “hesap parası” olarak doğan para, zamanla mübadele vasıtası olma niteliği kazanmıştır.⁶² Bu fonksiyonla birlikte trampa usûlü alış-verişlerin güçlükleri daha da aşılmıştır.⁶³ Paranın mübadele fonksiyonunu iyi bir şekilde yerine getirebilmesi için kolaylıkla nakledilebilir, dayanıklı, mütecânis, küçük parçalara bölünebilir ve kolaylıkla taşınabilir olması gerekmektedir.⁶⁴

Paranın diğer bir fonksiyonu **tasarruf aracı** olmasıdır. Zira para, ileride yapılacak harcamalarda kullanılmak üzere kolayca saklanma özelliğine sahiptir.⁶⁵ Klasik para teorilerinde üzerinde pek durulmayan bu fonksiyon ancak modern para teorilerinin ortaya çıkmasıyla kabul görmüş⁶⁶ ve bazı iktisatçılar tarafından paranın aslî bir fonksiyonu sayılmıştır.⁶⁷

Para, kişiye henüz ona sahip olmadan önce mal veya hizmet satın alma imkanı da sağlamaktadır. Buna paranın **vadeli borç ödeme aracı** olma fonksiyonu

---

⁵⁸ Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 13.

⁵⁹ Ahmen Hasenî, *İslam'da para*, s. 25; Hiç, *Para teorisi*, s. 3.

⁶⁰ Oğuz, *İktisada giriş*, s. 158.

⁶¹ Ahmen Hasenî, *İslam'da para*, s. 26; Gonnard, *Para ekonomisi*, s. 10.

⁶² Hiç, *Para teorisi*, s. 1; Ahmen Hasenî, *İslam'da para*, s. 26

⁶³ Alkin, *İktisat*, s. 209.

⁶⁴ Hiç, *Para teorisi*, s. 3.

⁶⁵ Alkin, *İktisat*, s. 210; Ahmen Hasenî, *İslam'da para*, s. 27.

⁶⁶ Oğuz, *İktisada giriş*, s. 159.

⁶⁷ Hiç, *Para teorisi*, s. 1.

denir. Paranın vadeli borç aracı olma fonksiyonu ile vadeli / taksitli satış türleri keşfedilmiştir.⁶⁸

Paranın yerine getirdiği diğer bir fonksiyon **iktisat politikası aracı** olmasıdır. Devletler, madeni para döneminde sikke basımına çeşitli şekillerde müdahale ederek paranın bu fonksiyonundan istifade etmişlerdir. Günümüzde ise Merkez Bankaları piyasaya sürülen para miktarı, faiz oranları ve döviz kurları gibi değişik yöntemlerle ekonomiyi yönlendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.⁶⁹

İktisatçılar, yukarıda zikredilen fonksiyonlardan hangisinin aslî olduğu konusunda görüş ayrılığı içindedir. Paranın değer ölçütü ve mübadele aracı olmasının en önemli fonksiyonlar olduğu konusunda genel bir mutabakat vardır. Bununla birlikte bazı iktisatçılara göre mübadele aracı olma, bazılarına göre ise değer ölçütü olma paranın en aslî fonksiyonudur.⁷⁰

B. PARA MÜBADELELERİNE GENEL BAKIŞ

1. Tarihi Süreçte Para Mübadeleleri

Tarihi süreç içinde ülke farklılığı veya para olarak kabul edilen şeylerin bazı özellikleri vb. sebeplerle aynı zaman dilimi içinde yaşayan bütün insanlar genellikle aynı para türünü kullanmamışlardır. Bu sebeple ihtiyaç duyulan malları satın almak için mübadele aracı olarak keşfedilen para, artık başka paralar ile mübadele edilmeye başlanmıştır. İlk zamanlarda ihtiyaç sebebiyle yapılan bu işlemler zamanla paralar arasındaki itibar farklılıkları sebebiyle tasarruf ve kazanç gayesi ile de yapılı hale gelmiştir.

---

⁶⁸ Alkin, *İktisat*, s. 210; Hiç, *Para teorisi*, 1; Oğuz, *İktisada giriş*, s. 160.

⁶⁹ Hiç, *Para teorisi*, s. 1. İslam'a göre paranın fonksiyonları hakkında ayrıca bk. Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*, s. 40-49 ve Gözübenli, *İslam'da para ve fonksiyonları*, s. 146 vd.; Keleş, *İslam'a göre para kavramı*, s. 177 vd.

⁷⁰ Bazı iktisatçılara göre paranın esas fonksiyonu, genel ve devamlı bir şekilde ödeme aracı olması olup, kıymet muhafazası, kıymet - sermaye nakil ve kanuni tediye vasıtası olması fonksiyonları bu asıl fonksiyondan türemiştir. Bk. Neumark, *Umûmî iktisat teorisi*, s. 311.

Para mübadelelerinin gelişim seyri tabii olarak para tarihçesi ile paralellik arz etmektedir:

Madeni para döneminde birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte, “tartılan” ve “sayılan” para devri olmak üzere başlıca iki devir söz konusudur. Uzun bir süre devam eden tartılan para döneminde⁷¹ paralar çubuk ve halka şeklindedir ve diğer mallar gibi tartılarak ve ayarına bakılarak mübadele edilmiştir.⁷² Bu durum Hz. Peygamber döneminde de böyle devam etmiştir. O dönemde altın ve gümüşün birlikte para olarak kullanıldığı “bimetalizm” adı verilen sistem geçerli idi.⁷³

Daha sonra her defasında tartma ve ayâra bakma suretiyle mübadelede bulunmanın sakıncaları görülerek⁷⁴ bu duruma bir standart getirilmiş ve sayılan para devrine geçilmiştir.⁷⁵

Altın ve gümüşün para olarak tedavül ettiği madeni para döneminde, söz konusu madenlerin öz değeri (maden değeri) ile temsil değerinin aynı veya birbirine çok yakın olması ve o dönemin şartlarının spekülasyon ve manipülasyonlara bugünkü kadar açık olmaması gibi nedenlerle kurlarda kısa süreli değişimlerinin pek olmadığı görülür.⁷⁶

Altın-gümüş paradan kağıt para sistemine geçildikçe para mübadelesi yöntemlerinde de bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kağıt paranın bağımsız bir para

---

⁷¹ Ergin, *Para siyaseti*, s. 24.

⁷² Köklü, *Para ve kredi*, s. 3.

⁷³ Erkal, “İslam’ın ilk devirlerinde para”, s. 80-84.

⁷⁴ Serin, *Para politikası*, s. 28.

⁷⁵ Köklü, *Para ve kredi*, s. 3.

⁷⁶ Tarihte maden ve kağıt para sistemleri olmak üzere başlıca iki sistem uygulanmıştır. Maden para sisteminde tek metal ve çift metal olmak üzere iki ayrı sistem yer alır. Ayrıca altın külçe, altın sikke ve altın kambiyo sistemleri gibi alt sistemler bulunmaktadır. Kağıt para sistemine geçildikten sonra belirli bir süre paranın altın karşılığı basılması prensibi sürdürülmüş daha sonra altın kambiyo sistemi ile para birimleri doğrudan dolara, dolaylı olarak da altına bağlanmıştır. Fakat bir sonraki aşamada bu sistem de terk edilerek altına bağımlılık tamamen kaldırılmıştır. Bk. Serin, *Para politikası*, s. 35; Alkin, *İktisat*, s. 220.

hüviyeti kazanması ile birlikte farklı ülkeler tarafından basılan para birimleri arasında döviz alım satım işlemleri başlamıştır.

2. Günümüz Para Mübadeleleri

Günümüzde her ülkenin benimsemiş olduğu bir para birimi vardır. Genel olarak uluslararası ödemelerde kullanılan ödeme araçlarının tümüne, özel olarak ise yabancı para birimlerine döviz (Ar: العملة الصعبة İng: Foreign exchange) denir.⁷⁷ Dövizle çevrilmeye elverişlilik bakımından konvertibl olan ve olmayan iki tür para çeşidi bulunmaktadır. İstenildiği anda kıymetli madene veya diğer dövizlere kolayca çevrilebilme özelliğine sahip olan paralara konvertibl, diğerlerine ise konvertibl olmayan para adı verilir.⁷⁸

Bir para biriminin başka bir para birimine göre değerine “döviz kuru”,⁷⁹ söz konusu mübadeleye ise döviz işlemi / kambiyo işlemi denir.⁸⁰ Genellikle bütün para birimlerinin kuru, ABD dolarına göre belirtilir.⁸¹ Döviz kurlarının arz ve talebe göre belirlenip belirlenmemesine göre değişken ve sabit kur sistemi olmak üzere başlıca iki sistem bulunmaktadır. Değişken kur sisteminde kur piyasadaki arz-talep dengesine göre serbestçe oluşur. Çoğu batılı ülkede ve Türkiye’de halen dalgalı (serbest) kur sistemi uygulanmaktadır. Sabit kur sisteminde ise kur ilgili kurum tarafından belirlenir ve olabildiğince sürdürülmeye çalışılır. Sabit kur sistemi, “ayarlanabilir sabit kur sistemi”, “altın para sistemi” ve “kontrollü kambiyo sistemi” olarak üç ayrı şekilde uygulanmaktadır.⁸² Döviz kurlarını, ülkenin ödemeler dengesindeki durumu, enflasyon oranı ve faiz oranları gibi

---

⁷⁷ Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 158.

⁷⁸ Ergin, *Para siyaseti*, s. 30.

⁷⁹ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 25.

⁸⁰ Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 158.

⁸¹ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 26.

⁸² Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 160-167.

ekonomik göstergeler yanında⁸³ politik ve psikolojik birçok faktör etkilemektedir.⁸⁴

Döviz alım satım işlemleri ya organize ya da tezgah üstü piyasalarda gerçekleştirilir.⁸⁵ Döviz satım işlemlerinin büyük bir kısmı Forex ve Fx Market gibi adlarla da anılan farklı para birimlerinin alım-satımına sunulduğu⁸⁶ döviz piyasasında gerçekleştirilir.* Başlangıçta bankaların birbirleri ile yaptığı döviz işlemlerinde paraların hızlı ve kolay bir şekilde mübadele edilmesine zemin hazırlamak üzere kurulan ve sınırlı bir hacme sahip olan döviz piyasaları 1973 yılından sonra büyük bir gelişme göstermiştir.⁸⁷ Bu piyasalarda çok büyük miktarlarda döviz alım-satım işlemleri yapılmaktadır. Büyük bir bankanın bir günlük döviz alım satım işlem hacmi büyük bir uluslararası şirketin bir yıllık cirosundan fazladır.⁸⁸

Döviz alım satım işlemleri genellikle bankalar ile müşterileri ve bankalar ile diğer bankalar arasında gerçekleştirilmektedir. Burada taraflar telefon, faks,

---

⁸³ Sayılan göstergelerin döviz kurlarına etkisi hk. bk. Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 29-31.

⁸⁴ Dönmez, Ali Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 23.

⁸⁵ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 9.

Hukuki ve operasyonel alt yapıya sahip, işlemlerin birçok piyasa katılımcısı ve çoklu fiyat sistemi ile gerçekleştirildiği piyasaya “organize piyasa”, işlemlerin taraflar arasında karşılıklı görüşme sonucu gerçekleştirildiği, likiditesi düşük ve Takas Merkezi güvencesi bulunmayan piyasalara ise tezgah üstü piyasa denir. Bk. Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 9-10.

⁸⁶ Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 158.

* Finansal piyasalarda, para piyasası ve sermaye piyasası gibi başka piyasalar da bulunmaktadır. Para piyasası, genellikle bir yılı aşmayan kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalardır. Örneğin Türkiye’de İMKB Tahvil ve Bono Piyasası, T.C. Merkez Bankası İnterbank Para Piyasası ve Bankalar arası Türk Lirası Piyasası bu nitelikte piyasalardandır. Sermaye piyasası, orta ve uzun vadeli fon arz ve taleplerinin karşılaştığı piyasalardır. İMKB Hisse Senetleri Piyasası sermaye piyasasının tipik örneğidir. Bk. Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 5.

⁸⁷ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 25-26.

⁸⁸ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 21.

teleks ve telgraf aracılığıyla sürekli haberleşme içinde olup birbirleriyle kolayca iletişim kurabilmektedir.⁸⁹

Bankalar, piyasaya alış ve satış (bid rate - ask rate) olmak üzere çift yönlü kur açıklar. Bu işleme “kotasyon vermek” denir. Banka ve diğer aracı kurumlar döviz düşük fiyattan satın alıp yüksek fiyatla satarlar. Döviz piyasasında işlemler telefon ve bilgisayarlar arası kurulan network ağları aracılığıyla gerçekleştirilir.⁹⁰

Döviz piyasaları, örgütsel yapısı ve belirli bir coğrafi alanla sınırlı olmaması bakımından diğer menkul kıymet ve mal borsalarından farklılık arz eder.⁹¹ Döviz piyasasında taraflar, günün herhangi bir saatinde mutlaka açık bir piyasa bulabilmekte ve elektronik iletişim vasıtalarıyla işlem yapabilmektedir.⁹² Döviz satım işlemleri daha çok New York, Londra, Frankfurt, Zürih, Paris, Tokyo ve İstanbul gibi belli merkezlerde toplanmıştır.⁹³

Türkiye’de Merkez Bankası nezdinde kurulmuş bir “Döviz ve Efektif Piyasası” vardır. Merkez Bankası her gün gösterge niteliğinde döviz kurları ilan etmekte ve kurlarda aşırı dalgalanma meydana gelmesi halinde bazı durumlarda piyasaya müdahalede bulunmaktadır.⁹⁴

---

⁸⁹ Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 159-161.

⁹⁰ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 26-27.

⁹¹ Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 159.

⁹² Dönmez, Ali Çetin ve diğerleri, *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 21.

⁹³ Seyidoğlu, *Uluslararası iktisat*, s. 159.

⁹⁴ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 33-34.

BİRİNCİ BÖLÜM
SPOT DÖVİZ SATIM İŞLEMLERİ VE
FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SPOT DÖVİZ SATIM İŞLEMLERİ

Spot döviz satım işlemi vadeli kurun esas alınmadığı bütün döviz satım muamelelerini kapsayan ve döviz piyasalarında en yaygın bir şekilde kullanılan işlem çeşididir. Spot döviz piyasasının en başta gelen aktörleri bankalar ve halk arasında “döviz bürosu” olarak adlandırılan döviz ticareti yapan kurumlardır.⁹⁵ Bu kurumlar bir yandan kendileri gibi döviz ticareti yapan kurumlar, diğer yandan da onlara müracaat eden müşterileri ile peşin kur üzerinden döviz alım satımında bulunmaktadır. Spot döviz alım satımlarında izlenen süreç ve bedellerin teslim zamanı ve şekli; tarafların banka, döviz bürosu ya da müşteri olmasına bağlı olarak değiştiği gibi, aynı veya farklı mekanlarda olmasına ve paraların tesliminde banka hesabının kullanılıp kullanılmamasına göre de farklılıklar taşımaktadır.

Döviz ticareti yapan döviz büroları ve bankaların kendi aralarında gerçekleştirdiği işlemlerde genellikle büyük meblağlar söz konusu olmakta ve bedellerin tesliminde bir miktar gecikme meydana gelmektedir.

Döviz büroları arasında gerçekleştirilen işlemlerin tipik örneği, İstanbul’un Tahtakale semtinde bulunan serbest döviz piyasasıdır. Kendine göre yazılı olmayan bazı kural ve uygulamaları bulunan bu piyasada döviz alım satımları temsilciler vasıtasıyla sözlü olarak gerçekleştirilir. Paraların teslimi ise bir kaç saatten 48 saate kadar gecikebilmektedir.⁹⁶

---

⁹⁵ Demir – Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?", s. 26.

⁹⁶ Türkiye’de, spot döviz alım satımlarının büyük bir bölümü İstanbul Tahtakale’de "Ayaklı Borsa" adı verilen, kayıtlı olmayan üyeleri olan küçük dar bir sokakta gerçekleştirilmektedir. Bu piyasada işlemler, bağlı buldukları işyerleri ile telsiz ve telefonla sürekli iletişim halinde bulunan kişiler tarafından sözlü olarak gerçekleştirilir. Burada söz senet gibi muteber kabul edilir ve yapılan işlemde cayma hakkı yoktur. Eğer vazgeçen bir taraf olursa alım satım arasındaki farkı öder, itibarı zedelendiği için bir daha kimse onunla alış veriş yapmak istemez. Döviz alım satımları, 1000, 100.000 ve katları şeklinde yapılmakta, küsüratlı işlemler pek geçerli olmamaktadır. Satılan dövizlerin teslimatı, tarafların işyerlerinde yapılır. İşlemler genellikle peşindir. Fakat ekonomik açıdan istikrar bulunan dönemlerde 1-3 veya altı ay vadeli işlemlere de rastlanır. Teslim zamanı konuşulmayan peşin işlemlerde bedeller en geç on dakika içinde teslim edilmektedir. Gecikme olursa alış veriş bozulmuş kabul edilmekte ve istenirse yeni oluşan kur üzerinden yeni bir alım satım yapılmaktadır.

Bankalar arası spot döviz işlemleri ise belli bir mekanı bulunmayan, tarafların, bilgisayar, telefon vb. modern iletişim araçları ile iletişim kurup alım satımda bulunduğu “spot döviz piyasası” adı verilen sanal bir ortamda gerçekleşir. Bundan dolayı paralar, fiilen mübadele edilme yerine banka hesaplarına transfer edilir.⁹⁷ Spot döviz işlemlerinin hacim olarak büyük bir kısmı bankalar, geri kalan kısmı ise döviz büroları ve diğer tüzel ve özel kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bankalar bazen ülke içindeki diğer bir banka ile bazen de ülke dışındaki bankalar ile spot döviz alım satımında bulunur. Her ikisinde de işlem süreci genel hatları ile aynı olmakla birlikte bedellerin teslim süresi ve teslimde izlenen yöntem bakımından bazı farklılıklar içermektedir. Bedellerin tesliminde azâmi süre tatil günleri hariç olmak üzere, yurt içi banka ile gerçekleştirilenlerde 24 saat, yurt dışındaki bankalar ile gerçekleştirilenlerde ise 48 saattir. Taraflar özel olarak anlaşarak teslim süresini biraz daha uzun veya kısa tutma yoluna gidebilmektedir.⁹⁸

Bankaların kendi arasında yaptığı tipik bir spot döviz alım satım işleminde şöyle bir süreç izlenir:

Bankaların, “fon yönetimi / hazine” gibi adlarla anılan döviz satımı ile ilgili birimleri, döviz piyasasını bilgisayar üzerinden, genellikle Reuters adlı kuruluşun ekranı aracılığıyla sürekli takip etmekte, gerekli gördüğü zaman alım –

Tahtakale döviz piyasasında, hem farklı dövizleri hem de alım satımı ifade etmek üzere yerleşik bazı jargon ifadeler bulunmaktadır. TL için "para", döviz için "mal", Dolar için "tam", Alman markı için "çeyrek", İtalyan Lireti için ise "makarna", Hollanda Florini için "gül", Suûdi Arabistan Riyali için "hacı" tabiri kullanılmaktadır. "On tane aldım / sattım" ifadesi, eğer döviz cinsi dolar ise "Onbin dolar aldım / sattım" anlamına gelir.

Söz konusu piyasada, işlem hacmini ve kurları gösteren bir tabela yoktur. Piyasanın, kayıtlı olarak başlangıç ve bitiş saatleri bulunmamakla birlikte genellikle sabah 10:00'da başlayıp akşam 18:00'de sona erer. Kurlarda Türkiye saati ile 11:00'de açılan Avrupa borsaları etkili olduğu için alış verişler daha çok bu saatten sonra gerçekleştirilir. Yıldırım Türk, *Bizim Wallstreet*, s. 24-38.

⁹⁷ Demir – Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?", s. 26.

⁹⁸ Rebîa, *Tahavvül*, II, 273.

satım kuru vermek suretiyle kendi kurunu piyasaya açıklamaktadır. Bu işleme, “kotasyon vermek” denilir.

Döviz alım satımında bulunmak isteyen banka diğer bir banka ile mesajlaşma yoluyla diyalog kurar. Burada bankacılıkta yerleşmiş olan bazı İngilizce kısaltma ifadeler kullanılır. Talepte bulunan banka diğerinden kur hakkında bilgi alır, almak ya da satmak istediği miktarı belirtir. Eğer anlaşma sağlanırsa, bedellerin en geç hangi tarihte (valör) teslim edileceği de belirtilerek işlem kesinleştirilir. Bu aşamadan sonra, işlemin operasyonel boyutuna geçilir. Taraflar arasında teyit mesajları ve ödemelerin yapılacağı muhabir banka bilgileri iletilir. Bedeller, anlaşmada belirtilen teslim tarihi aşılmayacak şekilde ilgili bankaya transfer edilir.

Bankalar arası spot döviz işlemlerinde satım konusu döviz hangi ülkeye ait ise ödemenin o ülkedeki bir muhabir banka aracılığıyla yapılması genel bir kural haline gelmiştir. Örneğin Türkiye’de yerleşik bir banka diğerinden Türk Lirası karşılığında Amerikan doları satın almış ise bu dolar, Amerika’daki muhabir banka nezdinde bulunan hesaba ödenir. TL ise EFT* yoluyla karşı bankaya transfer edilir.

Bankaların, müşterileri ile yaptığı döviz alım satım işleminde bazen her iki bedel de efektif olarak (fiziken ve nakden), çoğu zaman ise satım konusu paralardan biri veya her ikisi banka hesabı aracılığıyla teslim ve tesellüm edilir. Banka, işlem nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin her hâlükârda alım-satım detaylarını belirten bir dekont düzenler. Bu belge, müşteri bankada ise ona teslim edilir, işlem talimat ya da internet üzerinden yapılmış ise banka nezdinde muhafaza edilir.

Spot döviz satımları büyük çoğunlukla malik olunan paralarla gerçekleştirilir. Fakat bazen bankalar müşterilerine sahip olduklarından çok daha fazla miktarda döviz alıp satma limiti tanır. Bankacılık literatüründe yerleşik bir

---

* EFT, "elektronik fon transferi" ifadesinin kısaltılmış şekli olup, Merkez Bankası aracılığıyla farklı bankalar arasında yapılan havale işlemlerini ifade etmektedir. Bilgi için bk. <http://www.tcmb.gov.tr>

ismi bulunmamakla birlikte bu işleme bazı uygulamalarda “Marjlı Döviz Satım İşlemi” (Marjlı Forex) denir.*

Marjlı döviz satım işleminde, banka müşteriye, bankaya yatıracağı teminatın belirli bir katı kadar, döviz alıp satma limiti tanır fakat müşteriye nakit olarak veya hesabına yatırmak suretiyle herhangi bir ödemede bulunmaz. Müşteri, kendisine tahsis edilen limit dahilinde kâr ve zararı kendi hesabına olacak şekilde bankaya döviz alması ya da satması için talimatlarda bulunur. Eğer yapılan işlemlerden kâr edilirse, ettiği kâr, yatırdığı teminatın üzerine eklenir. Zarar ederse, uğradığı zarar yatırdığı teminattan düşülür. Banka ise müşteriden, işlem başına maktû bir komisyon alır.

Spot döviz satım işlemleri farklı amaçlarla yapılmaktadır. Söz konusu muamelelerin bir kısmı, yurt dışı gezisi veya borç ödemesi gibi kazanç gayesi olmaksızın ihtiyaca binâen, bir kısmı ise bu işten para kazanmak amacıyla yapılmaktadır. Getiri amaçlı spot işlemlerden bir bölümü, banka ve döviz bürolarının yaptığı gibi alım-satım kuru arasındaki farktan kazanç elde etme düşüncesine dayanmaktadır. Diğer bir bölümü ise farklı piyasalardaki kur farklılıklarını gözetleyerek bir dövizin, fiyatı düşük olan bir piyasadan satın alınıp aynı anda başka bir piyasada daha yüksek bir kurdan satılmasını esas alır. Bu tür işlemlere bankacılıkta “döviz arbitrajı” denilmektedir. Bu iki uygulamada zaman içinde kurlarda meydana gelecek değişimlerden kazanç elde etme düşüncesi yoktur. “Döviz spekülasyonu” adı verilen diğer bir uygulamada ise, fiyatı yükselmesi beklenen bir dövizin, ileride yüksek bir kur ile satılmak üzere satın alınmasını (ya da tersi) ifade eder. Kazanç gayesi güdülen döviz satım yöntemlerinden biri de döviz manipülasyonudur. Döviz manipülasyonu, getiri sağlamak için piyasayı kendi lehine geliştirecek şekilde çeşitli hilelerle etkileme faaliyetleri ile yapılan işlemleri ifade eder.

---

* Bu tür işlem, bankalar tarafından kısaca "Marjlı Fx ya da Forex İşlemi" olarak adlandırılmaktadır. Forex, döviz alım satımının İngilizce karşılığı olan Foreign Exchange ifadesindeki ilk hecelerin bir araya gelmesiyle meydana gelen bir kısaltmadır. Ek bilgi için bk. http://www.ac-markets.com/tr/forex_market.marg_trading.asp (19/12/2007).

II. SPOT DÖVİZ SATIM İŞLEMLERİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

Döviz satım işlemlerini ilgilendiren hükümler fıkhîta daha çok “sarf akdi” çerçevesinde ele alınmıştır. Sarf akdinin, yeri geldikçe zikredeceğimiz bazı kuralları bulunmaktadır. Aşağıda, spot döviz satım işlemleri hem bu kurallar hem de fıkhîta konunun ilgili olduğu diğer prensipler ışığında tahlil edilecektir.

Spot döviz satım işlemlerinde yukarıda bahsettiğimiz bazı özellikler fikhî açıdan önem taşımaktadır. Bazı spot döviz işlemlerinde banka hesabının teslim ve tesellüm aracı olarak kullanılması ve bazı durumlarda bir miktar gecikmenin bulunması burada fikhî açıdan önem taşıyan niteliklerdir.

Ayrıca bankanın müşteriye kredi açmak suretiyle gerçekleştirdiği marjlı döviz satım işlemi ve döviz satımlarının çeşitli şekillerde kazanç amacı güdülerek yapılması ele alınması gereken diğer hususlardır.

A. TESLİM VE TESELLÜMDE BANKA HESABININ KULLANILMASI

Bankaların müşteriler ile yaptığı döviz alım satımlarında ödemelerde çoğu zaman vadesiz hesap kullanılır. Burada üç ihtimal söz konusudur. Bunlardan birincisinde banka, müşterinin nakit olarak getirdiği dövizin bedelini onun hesabına kaydeder, ikincisinde banka parayı müşteriye nakit olarak teslim edip bedelini onun hesabından alır, üçüncüsünde ise müşterinin hesabından aldığı dövizin bedelini yine onun hesabına kaydeder. Görüldüğü gibi her üç ihtimalde de bedellerin tesliminde fiilî kabzın dışında bir uygulama mevcuttur. Bu tür bir muamelede sarf akdindeki kabz şartının yerine getirilip getirilmediği tartışma konusu olmuştur.

1. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı

Banka hesabına kayıt ile gerçekleştirilen döviz satımının geçerliliğini ele alma konusunda günümüz fakihlerinin iki farklı bakış tarzından birini benimsediği görülmektedir.

Bunlardan ilkinini esas alanlar konuyu, fıkhıta konuyla ilgili olarak tartışılan bazı meseleler çerçevesinde incelemiştir. Şöyle ki;

Döviz alım satımında bedellerden birinin nakit olarak, diğer bedelin ise banka hesabı aracılığıyla ödenmesi durumu, “*Onları (altın ve gümüş) biri peşin (nâciz) diğeri vadeli (gâib) olacak şekilde satmayın*”⁹⁹ hadisi ve İbn Ömer’in Bakî’ hadisinde¹⁰⁰ dinar yerine dirhem almaya izin verilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu işlemin “gâib” karşılığında “nâciz” satımı niteliğinde olmadığı ifade edilmiştir. Bakî’ hadisinde anlatılan olayda Hz. Peygamber İbn Ömer’e, günün rayiç kurunun esas alınması şartıyla, zimmette bulunan bedel yerine başka cins bir para verilmesinde beis olmadığını ifade etmiştir.¹⁰¹ Söz konusu fakihlere göre işlem bu çerçevede caiz olmaktadır.¹⁰²

Bu bakış açısına göre her iki bedelin banka hesabı aracılığıyla teslim edildiği işlemlerde “borcun borç karşılığında satılması” yasağı ihlal edilmemiştir. Bu tür bir muamele, “zimmette sarf” niteliğindedir.¹⁰³ Sarf akdinin, zimmette sabit borçlar arasında gerçekleştirilmesi Malik'e göre, her iki borcun da vadesi gelmiş ise; Ebû Hanife'ye göre vadesi gelsin ya da gelmesin her hâlükârda caizdir. Şâfîî ve Leys'e göre ise vadesi gelmiş olsun ya da olmasın caiz değildir.¹⁰⁴

İkinci bakış açısını benimseyenler ise konuyu, banka hesabına kaydın kabz sayılıp sayılamayacağı noktasında ele almışlardır. Günümüz fıkıhçıları ve fetva heyetlerinin büyük çoğunluğuna göre¹⁰⁵ paranın banka hesabına kaydedilmesi

---

⁹⁹ Müslim, “Müsâkât”, 14.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Büyû’ ve icârât”, 14.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, “Büyû’ ve icârât”, 14.

¹⁰² Abbâdî, *Mevkîfü’ş-şerîa mine’l-mesârif*, s. 332.

¹⁰³ Hey’etü Beyti’t-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 26”, *Mevsûatü’l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=272> (03/01/2006); Abbâdî, *Mevkîfü’ş-şerîa mine’l-mesârif*, s. 332.

¹⁰⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, III, 1291.

¹⁰⁵ Hey’etü Şeriketi’r-Râcihî, “Karar No: 7”, *Mevsûatü’l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=31> (03/01/2006).

“hükmî kabz” niteliğindedir. Dolayısıyla bu tür işlemler caiz kabul edilir.¹⁰⁶ Onlar, bir şeyi kabz saymakta ölçünün örf olduğunu, bankacılık örfünde ise hesaba kaydetmenin kabz olarak değerlendirildiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁷ Bu konuda ileri sürülen diğer bir gerekçe ise kabzın, kişiye kabzettiği şeyde tasarruf salahiyeti vermesi olmuştur. Müşteri, banka hesabında bulunan parasını dilediği zaman çekebilmekte ya da transfer edebilmektedir. Dolayısıyla hesaba kayıt kişiye tam tasarruf yetkisi sağlamaktadır.¹⁰⁸

2. Değerlendirme

Öncelikle belirtmek gerekiyor ki bize göre, konunun, “gâib karşılığında nâciz”, İbn Ömer’in Bakî’ hadisi veya zimmette sarf meseleleri çerçevesinde incelenmesi doğru bir yaklaşım değildir. Şöyle ki;

İlgili hadislerdeki “gâib”, akit sırasında bulunmayan ve büyük bir ihtimalle vadeli olarak teslim edilecek bedeli, nâciz ise peşin ve orada hazır bulunan bedeli ifade etmektedir. Banka hesabına yapılan ödemelerde hesaba kaydedilen bedelin vadeli olduğunu söylemek mümkün değildir.

İbn Ömer hadisinde ise müstakil bir sarf akdi değil, örneğin dinar olarak sabit olan bir borcun dirhem olarak tahsili söz konusudur. Banka hesabı ile gerçekleşen spot döviz işleminde ne önceden doğmuş bir borç ne de bunun başka bir para birimi ile tesellüm edilmesi söz konusudur. Bu işlemlerde taraflar ibtidâen bir döviz alım satımında bulunmaktadır. Borçlar arası sarf (zimmette sarf) ise birbirlerine farklı para birimleri üzerinden borçlu iki kişinin borç ve alacağı arasında yapılan bir muâmeledir. Söz konusu işlemlerde banka ile müşteri arasında böyle bir karşılıklı borç-alacak ilişkisi yoktur.

---

¹⁰⁶ Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*, s. 203.

¹⁰⁷ Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 21”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=265.\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=265.(03/01/2006)); Hey'etü Şeriketi'r-Râcihî, “Karar No: 7”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=31\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=31(03/01/2006)).

¹⁰⁸ Hey'etü Şeriketi'r-Râcihî, “Karar No: 7”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=31\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=31(03/01/2006)).

Dolayısıyla konunun, günümüz fıkıhçıları ve fıkıh heyetlerinin çoğunluğunun yaptığı gibi, hesaba kaydetmenin “hükmî kabz” sayılıp sayılamayacağı meselesi çerçevesinde incelenmesi daha isabetli olacaktır. Fakat bu konuya girmeden önce sarf akdinde kabzın gerekliliği konusunda fakihlerin görüşlerine yer vermekte yarar vardır.

Sarf akdinde peşin olarak kabzın gerekliliği, ilgili hadislerde,¹⁰⁹ “yeden bi yed”, “hâe ve hâe” gibi ifadelerle vurgulanmıştır. Bu ifadelerden yola çıkan fakihler, sıhhat veya in'ikad şartı olması konusunda ihtilaf etmekle birlikte,¹¹⁰ sarf akdinde her iki bedelin kabzedilmesinin şart olduğu konusunda ittifak halindedir.¹¹¹ Bazı alimlere göre bu konuda icmâ' bulunmaktadır.¹¹²

Fakihler sarf akdindeki kabzın mahiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İlgili hadislerdeki “yeden bi yedin”, “hâe ve hâe” gibi peşin kabzın gerekli olduğunu belirten ifadeleri Hanefiler "tayin", diğer mezhepler ise fi'lî kabz olarak anlamışlardır. Gerçi Hanefilere göre de sarf akdinde altın ve gümüşün fiilen kabzedilmesi gerekmektedir fakat bu, bizâtihi değil, tayin ancak kabzla gerçekleşebildiği için gerekli görülmüştür. Zira onlara göre para, tayin ile teayyün etmediği halde kabz ile teayyün eder.¹¹³

---

¹⁰⁹ Bk. *Tez metni*, s. 79-80.

¹¹⁰ Sarf akdinde karşılıklı kabzın in'ikad şartı olması ile ilgili Hanefî mezhebi içinde bazı görüşler bulunmakla birlikte (İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 210-211) mezhepteki ağırlıklı görüşe ve Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre, in'ikad değil, sıhhat şartıdır (Aynî, *Binâye*, VII, 617; Abdullah Ezherî, *Hâşiyetü's-Şarkâvî*, III, 68; İbn Müflih, *Mübdi'*, IV, 151; Necdî, *Hâşiyetü'r-Ravzî'l-murbi'*, IV, 525). İn'ikad şartı olarak kabul edilmesi halinde kabzın, ya akit anında ya da akitten önce gerçekleşmesi gerekir. İbn Nüceym, kabzın akitten sonra vukû bulması sebebiyle bu görüşün kabul edilemeyeceğini belirtir. Ona göre, sahih ve tercihe şâyân olan kabzın, akdin sahih olarak devam etmesi için şart olması görüşüdür. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 210-211. Aynı görüş için bk. İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VII, 135; Aynî, *Binâye*, VII, 617.

¹¹¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, III, 27; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 163; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VII, 132; Aynî, *Binâye*, VII, 614; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 77; Berâzî'î, *Tehzîb*, III, 91; İbn Müflih, *Mübdi'*, IV, 151; Haccâvî, *İknâ'*, II, 258; İbn Neccâr, *Meûnetü üli'n-nühâ*, IV, 219.

¹¹² İbn Münzir, *İcmâ'*, s. 105; Aynî, *Binâye*, VII, 616.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 170.

Sarf akdinde bedellerin kabzı konusundaki genel ilke böyle olmakla birlikte fıkıh literatüründe kabzın gerekli olduğu bütün akitlerde ve her durumda fiilî kabzın şart koşulmadığı, kişiye tasarrufta bulunma yetkisi tanınması halinde hükmî kabzın da geçerli sayıldığı görülür.¹¹⁴

Burada banka hesabına kaydın “hükmî kabz” mahiyetinde olup olmadığı sorusu akla gelir. Bu sorunun yanıtını bulabilmek için hesaba kaydın, kişiye, kabzın sağladığı yetki ve avantajları sağlayıp sağlamadığına bakmak gerekecektir. Kabzın en önemli özelliği, kişiye, teslim aldığı şey üzerinde tasarruf etme selahiyeti vermesidir. Vadesiz hesaba kaydedilen para üzerinde hesap sahibi tam olarak tasarruf yetkisine sahiptir. Kişi istediği zaman parasını çekebilmekte, havale veya EFT yapabilmektedir.

Kabzın önem arz ettiği diğer bir konu ise kimi durumlarda mülkiyeti ispat için ziyedliğin önemli bir karîne sayılmasıdır. Banka hesabına kayıt bu açıdan fiilî kabzdan daha ileri bir noktadadır. Bu özelliği sebebiyle vakıf, dernek gibi kamu yararı bulunan birçok konuda ödeme ve tahsilatların banka hesabı aracılığıyla gerçekleştirilmesini sağlamaya yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır.¹¹⁵

Kanaatimizce fakihlerin sarf akdinde fiilî kabzı şart koşmalarının o devrin para yapısı ile yakın ilgisi bulunmaktadır. Zira o dönemde para, altın, gümüş ve fels denilen madeni paralar olup piyasadaki para miktarı bunlarla sınırlı idi. Bugün ise piyasada mevcut olan kağıt ve madeni paraların dışında “kaydî para” adı

---

¹¹⁴ Fıkıh literatüründe hangi durumlarda hakîkî kabzın gerekli, hangi durumlarda hükmî kabzın yeterli olduğu, malın ve akdin özelliğine bağlı olarak tartışılmış ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin, menkul mallarda tahliye, borç-alacak arasında sarf (zimmette sarf), akitten önce gerçekleşen kabzın yeni kabz yerine geçmesi, itlaf edilen malın kabzedilmiş sayılması gibi örneklerde hükmî kabz yeterli sayılmıştır. Bk. Nezih Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra*, s. 86 vd.

Konu hakkında geniş bilgi ve değerlendirme için bk. Alâüddîn Cankû, *Tekâbuz*, s. 54 vd.; Muhammed Ferfûr, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 455-464; Darîr, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 467-492; Muhammed Ânî, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 495-512; Abdullah Muhammed, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 515-554; Karadâğî, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 557-634; Sübeytî, “el-Kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 637-668; Abdullah b. Menî’, “Hükmü kabzı’ş-şeyk”, *MMFİ*, sy. 6, I, 669-708; Nezih Hammâd, “el-Kabzu’l-hakîkî ve’l-hükmî”, *MMFİ*, sy. 6, I, 709-737.

¹¹⁵ Bk. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1421.html>; http://www.alomaliye.com/yeni_vakiflar_birim_yonetmeli.htm

verilen fizîki olarak varlığı bulunmayan paralar mevcuttur. Söz konusu paralar ancak banka hesaplarında görülebilir. Bu açıdan bütün döviz alım satımlarında bedellerin fiilen teslim şartı teorik olarak ancak piyasada fizîken mevcut (emisyonadaki) para üzerinde gerçekleşebilir. Emisyonadaki paranın, toplam para arzı içindeki payının küçüklüğü düşünüldüğü zaman bugün artık banka hesabına kaydın kabz sayılmasının bir zorunluluk olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkmış olur.

Diğer yandan fakihlere göre bir şeyin kabz olduğunu belirlemede ölçü örfdür. Günümüzde ticaretin çok büyük bir kısmında bedel ödemeleri kişilerin hesabına transfer şeklinde gerçekleşmekte ve hiçbir kimse hesabına yapılan ödemeyi kabz saymayıp borcun îfâsı için dava açmamaktadır. Mahkemeler de gerekli durumlarda kişilerin banka hesaplarında para bulunup bulunmadığını araştırmakta ve hakimler ve diğer yetkililer, birçok önemli konuda buna göre karar vermektedir.

Nitekim hesaba kaydın fikhî anlamda kabz yerine geçip geçemeyeceği konusu, günümüz fakihleri ve fıkıh heyetleri tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve İslam Fıkıh Akademisi ve diğer fetva kurulları hesaba kaydın, hükmî kabz sayılacağına karar vermiştir.¹¹⁶

B. TESLİM VE TESELLÜMÜN BİR MİKTAR GECİKMESİ

Bankalar ve döviz büroları arasında gerçekleştirilen spot döviz işlemlerinde bedellerin tesliminde kısa bir süre gecikme meydana gelmektedir.¹¹⁷ Bu süre genellikle, işlem ülke içindeki bankalar arasında gerçekleştiriliyor ise bir gün, ülke dışındaki bankalar arasında ise iki gün, döviz büroları arasında ise bir kaç saat şeklindedir.

---

¹¹⁶ Heyet, “Karâr bi şe’ni’l-kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 771-772.

¹¹⁷ Demir – Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?", s. 26.

Spot döviz satım işlemi, böyle bir gecikmenin sarf akdinin peşin olması esasına uygun düşmediği gerekçesiyle tartışılmış ve bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

1. Konuya Günümüz Fıkıhçıların Yaklaşımı

a. Spot Döviz İşleminde Kısa Süreli Gecikmenin Caiz Olduğu Görüşü

Bazı fıkıhçılara ve faizsiz bankaların fıkıh heyetlerine göre spot döviz işlemlerindeki kısa süreli gecikme caiz olup burada sarf akdindeki karşılıklı kabz şartına aykırılık bulunmamaktadır.¹¹⁸ Bu görüş aşağıda zikredeceğimiz farklı gerekçelerle temellendirilmeye çalışılmıştır.

i. Belge Teslim Alınmasının ve Havale İşlemine Başlanmasının Yeterli Sayılması

Bazı fıkıhçılara göre satılan dövizin havale edilmesine başlamak ve bunu temsil eden belgeyi düzenlemek fikhî anlamda kabza yakın bir uygulamadır. Diğer yandan bedelin transferi için muhabir bankaya talimat verilmesi de “kabz” olarak değerlendirilir.¹¹⁹

ii. Peşin Olma Özelliğinin Günümüz Şartlarına Göre Gerçekleştiği Görüşü

Bazı fakihlere göre sarf akdinde ileri sürülen peşinlik şartı bugün spot döviz işlemlerinde farklı bir şekilde de olsa gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber zamanında sarf akdi, yüz yüze bulunan kişiler arasında gerçekleştirildiği halde günümüzde çoğunlukla birbirinden uzakta bulunan bankalar arasında

---

¹¹⁸ Abdüssettâr Ebû Ğudde, Ahmed Muhyiddîn, Sâlûs, Sellâmî, Karadâĝî, Sîrâc, Muhammed Şibânî bu grupta yer alan fıkıhçılardan bazılarıdır. Bk. Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*, s. 203-204; Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, s. 555; Abdüssettâr Ebû Ğudde, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1824>. (03/01/2006); Hey'etü Şeriketi'r-Râcihî el-masrifîyye li'l-istismâr-Suûd, “Karar No: 7”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=585> ve 31 (03/01/2006).

¹¹⁹ Sîrâc, *en-Nizâmü'l-masrafî*, s. 412-413.

yapılmaktadır. Bu şartlarda bedellerin 1-2 gün sonra teslim ediliyor olması işlemi peşin olmaktan çıkarmaz.¹²⁰

iii. Kabzın Hesaben Hemen Gerçekleştiği İddiası

Bazı fıkıhçılara göre, spot döviz işlemlerinde bedeller hemen hesaba kaydedilmektedir. Söz konusu iki günlük süre teslimle ilgili olmayıp tarafların para üzerinde tasarrufta bulunamayacağı süreyi ifade etmektedir. Bu sebeple spot döviz işlemi caiz sayılır.¹²¹

iv. İşlemin Mahiyetinin Söz Konusu Gecikmeyi Gerektirmesi ve Bu Sürenin Az Miktarda Olması

Bazı fakihlere göre bazı spot döviz işlemlerinde meydana gelen gecikme, az (yesîr) kabul edilebilecek niteliktedir. İşlemin titizlikte yerine getirilebilmesi için mutlaka kısa bir sürenin geçmesi gerekmekte ve bu konuda uluslararası bir örf bulunmaktadır. Söz konusu süre geçmeksizin bedellerin tesliminde çok büyük zorluklar ortaya çıkacaktır.

Diğer yandan, tüccar-sanayici başta olmak üzere toplumun birçok kesiminin ve devletin spot döviz alım satımına zarûret derecesinde ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmemesi halinde toplum bir çok maslahattan mahrum kalacak¹²² ve insanlar bir çok sıkıntıyla karşılaşacaktır.¹²³

Ayrıca spot döviz işlemlerinin bazı durumlarda çalışma saatleri birbirinden farklı olan ülkelerdeki bankalar arasında gerçekleştirilmesi, söz konusu gecikmenin isteyerek ve şart koşarak meydana gelmemiş olması,¹²⁴ tarafların gecikme süresi içinde kurlarda meydana gelecek değişimlerden menfaat elde etme

---

¹²⁰ Sellâmî, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 601.

¹²¹ Karadâğî, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 579.

¹²² Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 454.

¹²³ Sâlûs, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 591.

¹²⁴ İsviçre Takva Bank fıkıh heyeti tarafından ileri sürülen bu gerekçe hakkında bk. *Mevsûatü’l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=31> (03/01/2006).

gibi bir hedeflerinin olmaması,¹²⁵ bu işlemde garar ve cehaletin bulunmaması da gerekçe olarak ileri sürülmüştür.¹²⁶

b. Spot Döviz İşleminde Kısa Süreli Gecikmenin Caiz Olmadığı Görüşü

Bazı fıkıhçılar, gecikme bulunan spot döviz alım satım işlemlerinin caiz olmadığı görüşünü savunmaktadır. Bu görüşün temel dayanağı, spot döviz işlemlerinde karşılıklı kabzın hemen gerçekleşmemesidir. Hz. Peygamber altının gümüş karşılığında mübadelesinin peşin olmasının şart olduğunu beyan etmiştir. Hz. Ömer de, bedellerden birinin teslim edilip diğerinin bir süre geciktirilmesine şiddetle karşı çıkmış, Allah'a yemin ederek parasını almadan ayrılmasının hatalı bir davranış olacağını belirtmiştir.¹²⁷

Bu görüşe göre, spot döviz işleminde, “zorluk kolaylaştırmayı gerektirir” kaidesi işletilemez. Çünkü sarf akdinde bedellerin hemen teslim edilmesi gerektiği hususunda açık bir nas bulunmaktadır. Diğer yandan nassa aykırı olan hususlarda örfe itibar edilemez.¹²⁸ Onlara göre gerçekte bu tür işlemin “spot” (peşin) olarak isimlendirmesi de yanlış olup, bu durum, değerlendirmelerin de hatalı olmasına sebep olmaktadır. Çünkü vâkıâda teslim iki gün sonra yapılır. Bedeller teslim edilmediği sürece, para yerine geçtiği kabul edilen belge vb. diğer şeylerin kabzedilmesi yeterli olmaz. Tarafların birbirine gönderdiği teleks, teslimi değil, sadece îcap ve kabûlü ifade eder. Dolayısıyla onlara göre bu işlemde “hükâmî kabz” da gerçekleşmemiştir.¹²⁹

---

¹²⁵ Abdüsetâr Ebû Ğudde, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1824> (03/01/2006).

¹²⁶ Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*, s. 203-204.

¹²⁷ Merzûkî, “Ticâratü'z-Zeheb”, *MMFİ*, sy. 9, I, 243-244; Rebîa, *Tahavvül*, II, 278.

¹²⁸ Merzûkî, “et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 568-569.

¹²⁹ Rebîa, *Tahavvül*, II, 278; Merzûkî, “Ticâratü'z-Zeheb”, *MMFİ*, sy. 9, I, 242-243.

2. Değerlendirme

Bankalar arasında yapılan spot döviz işlemleri bilgisayar ağı vasıtasıyla elektronik ortamda mesajlaşma suretiyle gerçekleştirilir. Akit kesinleştirildikten sonra bedellerin teslimi ile ilgili yapılması gereken işlemlere geçilir. Döviz miktarı, kur ve ödemelerin gerçekleştirileceği muhabir banka bilgilerini içeren belgeler karşılıklı olarak gönderilir. Paraların tarafların hesabına geçmesi ise yukarıda belirtildiği gibi 1-2 günlük bir süreyi almaktadır.

Bize göre işlemin gerçekleştirildiğini ifade eden belgenin kabzedilmesi sarf akdindeki kabz şartını karşılama niteliğinde değildir. Çünkü vesîka sadece akdin kurulduğunu belgeler, bedellerin teslimi ise ancak paraların hesapta görülmesi ile meydana gelir.

Spot işlemlerde bedellerin hemen teslim edildiği görüşü ise bazı işlemler için doğru olmakla birlikte özellikle bankalar arasındaki alım satımlarda vâkıâya uygun olmadığı gibi böyle bir şeyin gerçekleşmesi dahi mümkün değildir. Zira bedellerin teslimi, zorunlu olarak bir sürenin geçmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu iddia, boylam ve yarım küre farkı nedeniyle çalışma saatleri hiç çakışmayan ya da çok az çakışan ülkelerdeki bankalar arasında yapılan döviz alım satımlarında hiçbir zaman geçerli olamaz.

Kanaatimizce burada asıl dikkate alınması gereken husus söz konusu gecikmenin kaynağı ve tarafların bu işlem ile güttüğü gayedir. Biraz dikkatle incelendiği zaman temelde bu gecikmenin en azından bir kısmının zorunluluktan kaynaklandığı görülür.¹³⁰ Zira bugün para mübadeleleri eskiden olduğu gibi yalnız yüz yüze bulunan taraflar arasında değil, kilometrelerce uzakta bulunan bankalar arasında ve modern iletişim vasıtaları ile gerçekleştirilmektedir. Paraların elektronik ortamda transfer imkanları teslim zamanını hayli kısaltmış olmakla birlikte işlemin tabiatı gereği bir sürenin geçmesini de kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin bu gecikmenin en önemli sebeplerinden biri olan ülkeler arası mesai saati

---

¹³⁰ Münzir Kahf, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 607.

farklılıklarını ortadan kaldırmak imkansız bir şeydir. Diğer yandan mevcut sisteme göre ülke içindeki iki banka bile birbiri ile döviz alım satımında bulunsa satılan döviz hangi para birimi ise o paranın, ilgili ülkede bulunan bir banka üzerinden (örneğin doların Amerika yoluyla) transfer edilmesi genel bir kuraldır. Buna göre mesai saatlerinin farklı oluşu yalnız yurt dışındaki bir banka ile yapılan işlemleri değil yurt içindeki bankaları bile etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan taraflar spot döviz işlemi ile peşin olarak döviz alıp satmayı amaçlamakta piyasa örfüne göre de durum böyle kabul edilmektedir. İşlemin peşin olmasına dair kuvvetli bir delil de alım satımda vadeli kur yerine peşin kurun esas alınmasıdır.

Kanaatimizce işlemin kasıtlı olarak vadeli döviz işlemine dönüştürülmemesine yönelik tedbirler alınması,¹³¹ gecikmenin mümkün olan en kısa süre olarak sınırlı tutulması ve peşin kurun esas alınması şartıyla, işlemin doğası gereği teslimde geçen kısa süreler mahzurlu değildir. İslam Fıkıh Akademisi¹³² ve İslamî Finans Kuruluşları Muhâsebe ve Denetleme Kurumu'nun fıkıh heyeti de bu durumu göz önünde bulundurarak, banka kayıtlarının tutulması sırasında oluşan ve piyasada artık örf haline gelen gecikmelerin işlemin geçerliliğine mani olmadığına karar vermiştir.¹³³

C. MARJLI DÖVİZ SATIM İŞLEMİ

Marjlı döviz satım (Marjlı Fx / Forex) (Ar: البیع بالهامش) işleminde, banka müşteriye, yatıracığı teminatın belirli bir katı kadar döviz alım satımında bulunma limiti tanır fakat müşteriye nakden veya hesaben herhangi bir ödeme yapmaz. Banka, müşterinin talimatları doğrultusunda kâr ve zarar onun hesabına yazılacak

---

¹³¹ Abdüssettâr Ebû Ğudde, bedellerin teslimi için aynı tarihin belirlenmesini böyle bir tedbir olarak önermektedir. Bk. *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1824> (03/01/2006). Bize göre konunun uzmanları tarafından belirlenebilecek başka önlemler de alınabilir.

¹³² Heyet, “Karâr bi şe’ni’l-kabz”, *MMFİ*, sy. 6, I, 772.

¹³³ Heyet, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 6.

şekilde döviz alım satımında bulunur. Yapılan işlemler sonucu oluşan kâr ya da zarar müşterinin teminat hesabına eklenir veya oradan çıkartılır. Banka ise müşteriden, işlem başına maktû (belirlenmiş) bir bedel alır.

Marjlı döviz işlemi, alım satımda izlenen süreç bakımından diğer spot işlemlerden farklı değildir. Farklılık, bu işlemin müşteri adına ve ona tanınan limit çerçevesinde belirli bir komisyon karşılığında yapılmasından kaynaklanmaktadır. Bu sayede müşteri sahip olduğu paradan çok daha fazla miktarda döviz alıp satma imkanına kavuşmaktadır.

1. Konuya Günümüz Fıkıhçıların Yaklaşımı

Marjlı döviz satım işlemi günümüz fakihleri ve fetva heyetleri tarafından caiz görülmemiş ve bu görüş farklı gerekçelerle temellendirilmiştir.¹³⁴

Bunların önemli bir kısmı, bankanın müşteriye tanıdığı kredi karşılığında komisyon geliri elde etmesi noktasında toplanmaktadır. Çünkü onlara göre, böyle bir durumda karzdan mafaat sağlama yasağı ihlal edilmektedir.¹³⁵ Bazı fıkıhçılar ise banka müşteriye parayı teslim etmediği, dolayısıyla da kabz bulunmadığı için bu işlemdeki karz akdinin sahih olmadığı görüşünü savunmuştur.¹³⁶

Bazı değerlendirmelerde bu işlemde karz akdi ile ıvazlı bir akit birleştirildiği, dolayısıyla da “bir akitte iki akit yapılması” yasağının çiğnendiği dile getirilir. Ayrıca bu işlem ile “malik olunmayan şeyin satılmaması” ilkesine

---

¹³⁴ Heyet, MFİR, “Karâr No: 1”, 1428/2006; Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 241”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=196> (03/01/2006); Hey'etü Şeriketi'r-Râcihî el-masrifîyye, “Karar No: 9”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=548> (03/01/2006).

¹³⁵ Heyet, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 8, 14; Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No : 241”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=196> (03/01/2006); Heyet, MFİR, “Karâr No: 1”, 1428/2006.

¹³⁶ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 242; Heyet, MFİR, “Karâr No: 1”, 1428/2006; Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 266”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=222> (03/01/2006); Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 56”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1199> (03/01/2006).

uyulmamıştır. Zira müşteri sahip olduğundan daha fazla parayı alıp satmaktadır. Diğer yandan bu işlemin, kişilere / topluma zarar verdiği ve insanların malının haksız yöntemlerle yenilmesine sebep olduğu,¹³⁷ bu nedenle kötülüğe giden yolların kapatılması (seddü'z-zerîa) ilkesi gereği bu işlemin yasak olması gerektiği¹³⁸ işlemin caiz olmadığını ispatlamak üzere dile getirilen dayanaklar arasında yer alır.

Bazı fetva heyetleri ise bu işlemin, karzın müşteri tarafından kabzedilmesi ve müşterinin söz konusu para üzerinde dilediği gibi tasarruf etme yetkisi bulunması,¹³⁹ borç veren tarafın menfaat sağlamaması,¹⁴⁰ işlemin hiçbir şekilde faiz içermemesi ve vadeli bir sarf uygulamasına başvurulmaması şartıyla caiz olacağı görüşünü dile getirmişlerdir.¹⁴¹

2. Değerlendirme

Marjlı döviz satım işlemi, günümüz fıkıhçıları tarafından genellikle “menfaat sağlayan karz” temelinde ele alınmıştır. Bu görüşü savunan bazı fıkıhçılar söz konusu işlemde sahih bir karzın bulunmadığını iddia etmişlerdir. Kanaatimizce bu değerlendirme kendi içinde çelişkilidir. Çünkü menfaat sağlayan karz değerlendirmesi ancak karzın varlığı ispat edildikten sonra iddia edilebilir. Bu sebeple öncelikle marjlı döviz işleminin karz akdi çerçevesinde ele alınıp alınamayacağı konusunu incelemekte yarar vardır.

---

¹³⁷ Heyet, MFİR, “Karâr No: 1”, 1428/2006.

¹³⁸ Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No : 241”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=196\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=196(03/01/2006)).

¹³⁹ Hey'etü Beytüt-Temvîl el-Küveytî “Fetva No: 266”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=222\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=222(03/01/2006)).

¹⁴⁰ Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 100”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1227\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1227(03/01/2006)).

¹⁴¹ Hey'etü Şeriketi'r-Râcihî el-masrifîyye li'l-istismâr, “Karar No: 9”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=548\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=548(03/01/2006)); Hey'etü Beytüt-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 266”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=222\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=222(03/01/2006)).

Yukarıda zikrettiğimiz gibi marjlı döviz işleminde banka müşteriye nakden veya hesaben herhangi bir ödemede bulunmaz. Bu nedenle müşterinin karz aldığı şeyi geri vermesi gibi bir uygulama da mevcut değildir. Fakat banka müşteri ile bir sözleşme yapar. Bu sözleşmede, müşterinin bir miktar teminat yatırması halinde bankanın onun adına belirli bir miktara kadar döviz alım satımında bulunacağı, her bir işlem karşılığında tayin edilen komisyonu alacağı ve işlemin her türlü kâr ve zararının müşteriye ait olacağı üzerinde mutâbık kalınmaktadır.

Bu sözleşme tahlil edildiği zaman bunun bir kredi sözleşmesi olduğu ve her iki tarafın da imzası bulunduğu için îcap ve kabulün de tamamlandığı görülür. Burada söz konusu meblağın müşteri tarafından kabzedilmediği, dolayısıyla bu işlemin karz akdi çerçevesinde ele alınamayacağı yönünde yukarıda da temas ettiğimiz bir itiraz söz konusu olabilir. Bu sebeple karz akdinde kabzın gerekli görülmesini biraz yakından incelemekte yarar bulunmaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki karz ve rehin gibi aynî akitlerde kabz; in'ikâd değil akdin tamam olma şartı olarak gerekli görülmüş¹⁴² ve daha çok karz olarak verilen şeyin mülkiyetinin borç alan tarafa intikal etme anını tespit konusundaki tartışmalarda gündeme gelmiştir. Karz akdinde mülkiyet, Malikilere göre akitle birlikte, Şâfiîlere göre borç alanın karzda tasarruf etmesi ile, Ebû Yûsuf'a göre kabzdan sonra tüketildiği zaman, Hanefilere, Şâfiîlerde en sağlam sayılan görüşe ve Hanbelilere göre ise sırf kabz ile intikal eder. Bu tartışmalarda kabzın şart görülmesinin temel olarak karz üzerinde tasarruf etmenin ancak bu şekilde mümkün olabileceği fikrine dayanıldığı görülmektedir.¹⁴³ Kabz şartında böyle bir fikrî alt yapının varlığı, mülkiyetin intikali için karzın tüketilmesi ve borç alınan şeyde tasarrufta bulunulmasını şart gören fakihlerde daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

---

¹⁴² Apaydın, "Karz", *DİA*, XXIV, 521.

¹⁴³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, X, 600; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, IV, 226; Haraşî, *Şerh*, V, 232; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 1719; Nezih Hammâd, *Akdü'l-karz*, s. 43-44.

Marjlı döviz işleminde müşteri her ne kadar fiilen veya hesaben parayı teslim almamış olsa bile söz konusu meblağ üzerinde döviz alıp satma bakımından özgürce tasarrufta bulunabilmektedir. Piyasadaki kurların kendisi için uygun olduğunu düşündüğü zaman bankaya alım ya da satım yönünde talimatlar vermekte ve bu işlemlerden doğan getiri ve zararlar, müşterinin teminat hesabına yansıtılmaktadır. Dolayısıyla bu işlemin, şekil açısından tam olarak karz değilse bile özü itibarıyla aynı olduğu için karz akdi çerçevesinde ele alınması gerekir. Aslında bu tür bir karz yalnızca bu işleme mahsus da değildir. Örneğin mevcut uygulamaya göre, faizli bankalar konut ve araç kredilerinde parayı müşteriye değil, satıcıya teslim etmektedir. Buna rağmen böyle bir kredi hem taraflar hem de hukuk nezdinde bir borç (karz) sözleşmesi olarak kabul edilir. Böyle bir kredinin, fıkhıdaki karz mahiyetinde sayılamayacağını ileri süren bir fıkıhçı bulunduğunu bilmiyoruz.

Bu tespitten sonra marjlı döviz işlemini karz akdi çerçevesinde incelenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu işlemde banka, gerçekleştirilecek her döviz alım satım işlemi için müşteriden bir miktar komisyon almayı şart koşmaktadır. Böyle bir şartın, fakihlerin caiz olmadığı konusunda ittifak ettiği¹⁴⁴ karzdan menfaat sağlama kapsamında değerlendirileceği açık bir husustur. Kanaatimizce bankanın böyle bir işlemde elde ettiği gelir, risksiz ve karşılıksız olma niteliği bakımından klasik faizli kredilerden daha ileri bir noktadadır. Çünkü, örneğin bir ihtiyaç kredisinde para müşteriye teslim edildiği için paranın geri ödenmeme riski (kredi riski) bulunduğu halde bu işlemde böyle bir risk de söz konusu değildir.

Buraya kadar ifade ettiğimiz husus işin banka boyutu ile ilgili idi. İşlemin müşteri ile ilgili kısmına gelince; müşteri bu işlem ile örneğin, bankaya yatırdığı bin dolarlık teminatı riske ederek 100.000 dolarlık işlem gerçekleştirmekte, yani halihazırda sahip olduğundan çok daha fazla miktarda dövizi alıp satmaktadır. Bu işlem ile o, kumar ve bahis oyunlarına benzer bir şekilde sırf riske girmeyi bir

---

¹⁴⁴ Menfaat sağlayan karz konusu hakkında bilgi için bk. *Tez metni*, s. 163-165.

kazanç vesilesi edinmekte, bankaya para kazandırma dışında, hiçbir katma değeri bulunmayan bir işle uğraştığı için en başta kendisine, dolayısıyla da topluma zarar veren bir muamele ile meşgul olmaktadır.

Burada günümüz fıkıhçıları tarafından dile getirilen bazı hususlar hakkındaki kanaatimizi de ifade etmek isteriz.

Bazı fakihler, bu işlemin caiz olması için bankanın söz konusu meblağı müşteriye teslim etmesi ve ona, para üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunması özgürlüğü vermesi gerektiğini, bu şartlar altında bankanın, aralarında karz ilişkisi bulunmayan diğer müşterilerden aldığı komisyonu aşmayacak şekilde ücret alabileceğini ifade etmişlerdir. Bize göre bu tür şartların banka tarafından kabul edilmesi çok güç bir ihtimaldir. Çünkü zaten bankanın amacı bu işlemden gelir elde etmektir. Eğer müşteriye bu parayı teslim ederse bu hedefine ulaşamaz. Zira böyle bir durumda müşteri döviz alım satımını, hiçbir komisyon ödemeyeceği başka bir banka ile yapmayı tercih edecektir. Diğer yandan banka, karz vermediği diğer müşterilere döviz satarken veya onların dövizini satın alırken herhangi bir komisyon almamakta sadece alım kuru ile satım kuru arasındaki farktan gelir sağlamaktadır. Dolayısıyla bankanın, diğer müşterilerden aldığı bir komisyonu aşmayacak miktarda bir bedel alabileceği yönündeki değerlendirme temelsiz kalmaktadır. Bu sebeple söz konusu değerlendirmeler hem vâkıâya hem de işlem ile güdülen amaca uygun düşmemektedir. Biz, vâkıâda da bu şartları taşıyan bir işlemin gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı kanaatindeyiz.

D. KAZANÇ GAYESİ İLE SPOT DÖVİZ SATIMI

Spot döviz alım satımlarından bir bölümü bir borcun ödenmesi veya seyahat harcamalarının karşılanması gibi herhangi bir kâr amacı gütmeyen yapılmakla birlikte¹⁴⁵ büyük bir bölümü bu işten getiri sağlama düşüncesiyle

---

¹⁴⁵ Sarf akdi ilkelerine uygun olarak ve ihtiyacı gidermek üzere yapılan spot döviz işlemlerinin meşrûluğu konusunda herhangi bir tartışma bulunmadığı için bu konuya ayrıca yer verme gereği duymadık.

gerçekleştirilmektedir. Bu hedefi taşıyan işlemlerin bir kısmı gelecekteki kur değişimlerinden, bir kısmı ise alım satım kuru arasındaki farktan gelir elde etme gayesi ile yapılır.

1. Kazanç Gayesi ile Gerçekleştirilen Spot Döviz Satım İşlemleri

Kazanç elde etme gayesi ile yapılan spot döviz satımları konusunda, döviz ticareti, döviz arbitrajı, döviz spekülasyonu ve döviz manipülasyonu gibi bazı uygulamalar gündeme gelir. Hemen belirtmek gerekir ki bahsi geçen muamelelerle ilgili terimler, müstakil bir döviz satım işlemini değil, işlem ile güdülen gayeyi ortaya koymak için ifade edilmektedir.

a. Döviz Ticareti ve Döviz Arbitrajı

Döviz ticareti, döviz alım satımını bir meslek olarak yapan döviz büroları ve bankalar gibi kuruluşlar tarafından yapılan işlemleri ifade etmektedir. Söz konusu işletmeler alım kurunu satım kurundan bir miktar düşük tutmak suretiyle kurların yükselmesi veya düşmesine bağlı olmaksızın getiri sağlarlar.

Arbitraj işlemine gelince; ilgilileri tarafından Türkçe’de de kullanılan arbitraj (İng: Arbitrage) sözcüğü, iktisadi ve hukûkî sahada başlıca iki anlamda kullanılmaktadır.¹⁴⁶

Bunlardan biri, hakeme başvurmayı (tahkim) (Ar : التحكيم), diğeri ise bir aktifi (mal ya da para), aralarında fiyat farklılığı bulunan bir piyasadan alıp diğeri piyasada satmak suretiyle anlık alım satımlardan kazanç sağlamak amacıyla yapılan (Ar : عمليات المراجعة) işlemleri ifade etmektedir.¹⁴⁷ Para mübadelesi işlemlerinde arbitrajın ikinci anlamı kastedilir.

---

¹⁴⁶ Söz konusu anlamların yanında, bankacılıkta, en uygununu ortaya çıkarabilmek üzere birçok işlemin kıyaslama yoluyla kombine edilmesi anlamı da bulunmaktadır. Bk. Öney, *İktisâdî ve ticârî terimler sözlüğü*, s. 20.

¹⁴⁷ Bağdatlı, *Hukuk sözlüğü*, s. 31; Parasız, *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*, s. 29.

Genel olarak arbitraj işlemi, döviz kurları arasında değişik piyasalardaki farklılıklardan yararlanarak kazanç sağlamak üzere bir paranın ucuz olduğu yerden alınıp pahalı olduğu yerde satılması şeklinde tanımlanır. Diğer bir ifadeyle arbitraj, spot piyasadaki kur farklılıklarından kazanç sağlamayı ifade eder.¹⁴⁸ Arbitraj işlemleri sonucunda piyasalardaki fiyat farklılıkları ya azalır ya da ortadan kalkar. Arbitraj işlemleri, kur farklılıklarının giderilmesini sağlayarak dünya piyasaları arasında denge oluşmasını sağlamaktadır.¹⁴⁹

b. Döviz Spekülasyonu ve Döviz Manipülasyonu

İngilizcede vurgun, riskli alış veriş gibi anlamlara gelen¹⁵⁰ spekülasyon (speculation) kelimesi modern dönem Arapça kaynaklarda daha çok “mudârabe” (مضاربة) sözcüğü ile ifade edilmiştir. Spekülasyon kavramının, bu kelime ile ifade edilmesi, fıkıh literatüründe kabul gören “emek-sermaye ortaklığı” anlamındaki “mudârabe” terimi ile karıştırılması ihtimalinden dolayı bir çok müellif tarafından eleştirilmiştir.¹⁵¹

İktisadi bir terim olarak spekülasyon ise, piyasada beklenen fiyat değişikliklerinden getiri sağlamak amacıyla yapılan işlemleri ifade eder.¹⁵² Spekülatör, gelecekte meydana gelecek fiyat değişikliği konusunda bir tahminde bulunur.¹⁵³ Fiyatının yükselmesini beklediği malları önceden satın alır yükseldiğinde satar, düşmesini beklediği malları ise (eğer elinde mevcut ise) önceden satar sonra geri satın alır.¹⁵⁴ Bu nedenle bazı araştırmacılar spekülasyonu,

---

Döviz arbitraj işlemi dışında faizi konu alan arbitraj işlemleri de yapılmaktadır. Faiz arbitraj işlemlerinde, piyasalardaki faiz farklarından dolayı, düşük faizli fonu, yüksek faizli fona dönüştürmek yoluyla kar sağlama gayesi güdülmektedir. Bk. a.y.

¹⁴⁸ Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 11.

¹⁴⁹ Parasız, *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*, s. 29.

¹⁵⁰ Şener, Orhan, *Finansman sözlüğü İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce*, İstanbul 2003, s. 264.

¹⁵¹ Örnek olarak bk. Sâlûs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye*, s. 213; Sâlûs, “et-Ta’kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 591.

¹⁵² Öney, *İktisâdî ve ticârî terimler sözlüğü*, s. 283.

¹⁵³ Parasız, *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*, s. 548.

¹⁵⁴ Kurul, *Ekonomi ansiklopedisi*, III, 1198.

‘yarını satın almak için bugünü satmak’ veya ‘yarını satmak için bugünü satın almak’ şeklinde nitelemişlerdir.¹⁵⁵

Döviz spekülasyonu terimi de yukarıdaki tanıma uygun bir anlam taşır. Döviz spekülasyonu, bir dövizin, döviz borcu ödeme vb. bir ihtiyaç bulunmadığı halde, sadece, kurlarda beklenen (artış veya düşüş yönündeki) değişimden kâr elde etme gayesi ile satın alınması veya satılması olarak tanımlanabilir.¹⁵⁶ Spekülasyonlar uygulamada maldan daha çok döviz üzerinde gerçekleşmektedir.¹⁵⁷

Bazı müellifler spekülasyonu; ekonomiye olan faydası ve istikrara katkısı açısından ayırma tâbi tutmuşlardır. Spekülasyonun faydalı olan türünde, spekülâtör, dövizini, kurlar düşüncü satın alır, yükselince satar.¹⁵⁸ Böylece arz – talep arasında denge kurulur.¹⁵⁹ Bu tür spekülasyon, piyasada istikrar sağlayıcı niteliktedir. Zararlı olan spekülasyon türünde ise spekülâtör, dövizini, kurlar yükselirken satın alıp düşerken satar. Bu da tabîî olarak, piyasada istikrarsızlık meydana gelmesine veya var olan istikrarsızlığın artmasına yol açar.¹⁶⁰ Bazı müelliflere göre zararlı nitelikteki bu tür spekülasyonlar büyük mâlî krizlere sebep olmaktadır.¹⁶¹

Günümüzde döviz spekülasyonları hayli büyük meblağlara ulaşmaktadır. Bazı yazarlar tarafından uluslararası döviz alım satım işlemlerindeki bir günlük işlem hacminin, bir yıllık dünya ticareti ile eş düzeyde olduğu, dünyadaki bir dolarlık ticaretin karşılığında seksen üç dolarlık döviz ticareti yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁶² Başka bir görüşe göre ise, spekülasyon amacıyla yapılan işlemler,

---

¹⁵⁵ Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 497.

¹⁵⁶ Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 308. Spekülasyon hakkında ayrıntılı teknik bilgi için bk. Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 501-506.

¹⁵⁷ Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 497-498.

¹⁵⁸ Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 310.

¹⁵⁹ Zübeyr, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 565.

¹⁶⁰ Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 310.

¹⁶¹ Zübeyr, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 565.

¹⁶² Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 474.

ticari ve diğler meşrû gayelerle yapılan döviz alım satımlarından yüz kat daha büyük bir işlem hacmine sahiptir.¹⁶³

Döviz spekülasyonlarının; döviz kurları, enflasyon ve ekonomik büyüme başta olmak üzere ülkelerin iktisâdî ve sosyal hayatına bir çok tesiri bulunduğundan söz edilir.¹⁶⁴ Hatta bazı yazarlar, sahip oldukları büyük hacim ve piyasayı etkileme güçleri sebebiyle¹⁶⁵ birçok iktisadi krizin müsebbibi olarak spekülatif amaçlı döviz işlemlerini göstermektedir.¹⁶⁶

Spekülasyon terimi, benzer yönleri sebebiyle çoğunlukla günlük dilde, kimi zaman da ekonomi dilinde yanlışlıkla, daha az bilinen bir terim olan “manipülasyon” anlamında kullanılmaktadır. Spekülasyon terimine bu anlamın yüklenmesi, hem kavram kargaşasına yol açmakta hem de bazı değerlendirmelerin sağlıklı olmasına sebep olmaktadır.

Manipülasyon (İng: Manipulation, Ar: تلاعب في الأسعار),¹⁶⁷ piyasada canlanma havası oluşturmak, sermaye kesimini ticarete özendirmek gibi manalara da gelmekle birlikte, daha çok bir takım yanlış ve yapay bilgi ve haberlerle piyasayı kendi yararına olacak şekilde yönlendirme faaliyetleri anlamında kullanılır. Döviz manipülasyonu da döviz kurları üzerine yapılan bu tür girişimleri ifade eder.¹⁶⁸

---

¹⁶³ Abdüssettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 327-328.

¹⁶⁴ Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 508-511.

¹⁶⁵ Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 498.

¹⁶⁶ Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 467-476. Güney Asya krizinde döviz spekülasyonlarının rolü hakkında ayrıntılı bilgi ve yorum için bk. a.y.; Döviz spekülasyonunun yıkıcı nitelikteki diğler etkileri hakkında ise bk. Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 498.

¹⁶⁷ Tahsîn Tâcî Fârûkî, *The Dictionary of banking, finance and investment*, s. 406.

¹⁶⁸ Manipülasyonun tanımı, türleri ve Türk Hukuk Mevzûatında manipülasyon hakkındaki hukûkî düzenlemeler hakkında bilgi için bk. http://tr.wikipedia.org/wiki/Finansal_manip%C3%BClasyon (21/11/2007).

2. Kazanç Gayesi ile Gerçekleştirilen Spot Döviz Satım İşlemlerinin Fıkhî Değerlendirmesi

a. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı

Kazanç elde etme amacı ile yapılan spot döviz satım işlemlerinin meşrûiyeti konusunda, fıkhî konularla ilgilenen bazı iktisatçılar ile fıkıhçılar arasında bir yaklaşım farkı olduğu ve bu sebeple değişik görüşlerin ortaya çıktığı görülür. Döviz alım satımından gelir sağlamanın caiz olmadığını savunanlar, temel olarak günümüzdeki şekliyle döviz ticaretine dolayısıyla da döviz spekülasyonlarına şiddetle karşı çıkmış, caiz olduğunu savunanlar ise sarf akdi kurallarına riayet edildiği sürece getiri elde etme hedeflenmiş olsa bile bu tür işlemlerin ilke olarak caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir.

i. Kazanç Gayesi ile Döviz Ticaretinin Caiz Olmadığı Görüşü

Bazı bilginler, geçmişte sarf akdi kapsamında yapılan para mübadelelerini dışarıda tutarak,¹⁶⁹ günümüz şartları içinde yapılan döviz ticaretinin, özellikle de döviz spekülasyonlarının caiz olmayacağı görüşünü savunmuşlardır.¹⁷⁰

Bu görüşü paylaşanlar, para ile malın farklı nitelikte bulunması, bu işlemlerin, iktisadi canlılığa zarar vermesi, piyasadaki gerçek fiyat dengesini bozması, üretim faaliyetlerinin sınırlandırılmasına sebebiyet vererek, mali kaynakların üretim sahalarına harcanmasına engel olması gibi iktisadi sistem

---

¹⁶⁹ Bazı müellifler, para ticareti ile fıkhîde “sarf akdi” olarak terimleşen para mübadelesi işlemi arasında ayırımda bulunmuşlardır. Onlara göre, para ticareti, İslam’da meşrû kabul edilen sarf akdi ile aynı değildir. Sarf akdi mubah, para ticareti ise yasaklanmıştır. Bu arada, aynı bilginler piyasada hangi işlemin “sarf akdi” hangi işlemin para ticareti mahiyetinde olduğunu tespit için büyük bir güçlük bulunduğunun da farkındadırlar. Zira günümüzde döviz piyasası, dünyanın her yerinden ulaşılabilen uluslar arası bir nitelik taşımaktadır. Paraların transferi, bir devletin kontrolü altında fiili (mâddeten) olarak değil, elektronik olarak (hesaba transfer etmek suretiyle) yapılmaktadır. Öte yandan, mevcut iktisâdi sistem ve uluslar arası kuruluşlar, para ticaretine onay vermektedir. Buna rağmen devlet, para ticaretinin olumsuz etkilerini azaltacak bir takım sınırlandırmalar ve kaideler koyabilir. Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 526-527.

¹⁷⁰ Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 518-519, 527.

üzerindeki bazı olumsuz etkileri temel gerekçeler olarak ileri sürmüşlerdir.¹⁷¹ Onlara göre, İslam iktisadı ile modern iktisat farklı özellik taşımaktadır. Modern iktisat, parayı bir mal gibi kabul etmekte, tıpkı diğer mallar gibi ticaret konusu saymaktadır. İslam iktisadına göre ise para, bir mal veya hizmet değildir. Para bir cenahta, diğer bütün mal (ve hizmetler) diğer bir cenahta yer alır. Para; ihtiyacı bizâtihi giderici nitelikte olmadığı için amaç değil, bir mübadele (değişim) aracıdır.¹⁷² Esasen sarf akdi ile ilgili kaideler de paranın bu fonksiyonunu sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamaya yöneliktir. İslam dini dışındaki diğer sistemler paranın sahip olduğu fonksiyonları koruyucu bir sistem geliştirmemiş, İslam ise paranın bir değer ölçüsü olarak istikrarlı olmasını sağlamaya çalışmıştır. Böylece muamelelerde denklik ve adalet gerçekleşecek ve zulüm olmayacaktır. Bundan dolayı İslam, parayı bir rızık kaynağı ve gelir kapısı olarak görmemiş dolayısıyla vadeli olarak satılmasını ve fazlalıklı olarak borç verilmesini yasaklamıştır.¹⁷³

Bu grupta yer alan bilgilere göre, paranın ticaret konusu edilmesi; hem parayı¹⁷⁴ hem iktisadî sistemi, dolayısıyla da toplumu fesada götürür.¹⁷⁵ Bundan dolayı para ticareti, toplumun maslahatı için yasaklanmıştır.¹⁷⁶ Zira paranın, hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki değerinin korunması Şâri'in gözettiği maksatlardan (makâsîdü'ş-şerfa) biridir. Diğer yandan onlara göre paranın ticarete konu edilerek kâr vasıtası olarak kullanılması İslam'ın temel ilkelerine aykırıdır. Devlet, para değerinin düşmesine, paranın ihtikâr ve spekülasyon konusu

---

¹⁷¹ Ahmed Muhyiddîn, "el-Mudârabât fi'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 475.

¹⁷² Şevki Dünya, "el-Mudârabât ale'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 527, 518-519.

¹⁷³ Ahmed Muhyiddîn, "el-Mudârabât fi'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 463-464.

¹⁷⁴ Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 318.

¹⁷⁵ Şevki Dünya, "el-Mudârabât ale'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 526.

¹⁷⁶ Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 318.

edilmesine karşı birinci derecede sorumludur. Devletin bu hususta gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.¹⁷⁷

Onlara göre döviz spekülasyonları kumara yakın bir muamele olup,¹⁷⁸ bu amaçla gerçekleştirilen işlemlerde ihtikâr yasağı ihlal edilmektedir.¹⁷⁹ Zira bu muamelede alım satım gibi bir amaç güdülmemekte sadece fiyat farklılıklarından kazanç temin etme gayesi taşınmaktadır. Onlara göre böyle bir amacın meşrû olmadığı açıktır. Çünkü gerçek bir ticaret olmadan ve tazmin sorumluluğuna girmeden kâr elde etmek yasaklanmıştır.¹⁸⁰

ii. Kazanç Gayesi ile Döviz Ticaretinin Caiz Olduğu Görüşü

Günümüz fakihleri ve fetva heyetlerinin büyük çoğunluğuna göre döviz ticareti tıpkı mal ticareti gibi ilke olarak meşrû bir kazanç yoludur. Eğer yapılan döviz ticaretinde sarf akdi ile ilgili kurallara uygun davranılıyor ve hile-aldatma, ihtikâr gibi işlemi haram hale getirecek mahzurlu yollara başvurulmuyor ise kural olarak bu işlemin mubah olduğuna hükmedilir.¹⁸¹ Söz konusu mahzurlar bulunmadığı sürece döviz ticareti ile hızlı bir şekilde para kazanılabilmesi onun yasaklanmasını gerektirmez. Çünkü bu işlemlerde aynı zamanda hızlı bir şekilde zarar etme ihtimali de bulunmaktadır.¹⁸² Döviz ticaretinin yasak sayılmasıyla hem geçmiş alimlerin görüşlerine hem de müslümanların bunca yıldır üzerinde ittifak

---

¹⁷⁷ Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 526, 522. İhtikârla ilgili geniş bilgi için bk. Kallek, *Asr-ı Saâdette yönetim piyasa ilişkisi*, s. 146-154; Yeniçeri, *İslam iktisadının esasları*, s. 284-315; Çalış, *İslam hukukunda özel mülkiyet ve sınırlamaları*, s. 359-363.

¹⁷⁸ Sâlûs, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 591.

¹⁷⁹ Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 314-315.

¹⁸⁰ Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 142.

¹⁸¹ Heyet, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 12-13, 5; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 314, 329; Sellâmî, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 601; Abdüsettâr Ebû Ğudde, “Fetvâ No: 2-c”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, 03/01/2006, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1866>; Hey’etü Benk Dübey el-İslâmî, “Fetva No : 43”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1693>. (03/01/2006); Hey’etü Şeriketü er-Râcihî el-Masrifîyye li’l-İstismâr, “Karar No: 34”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=567> (03/01/2006).

¹⁸² Sellâmî, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 601.

ettiği bir ilkeye ters düşülmüş olur.¹⁸³ Diğer yandan sarf akdi ile ilgili hadislerde, peşin olması şartıyla farklı cins paraların istenildiği gibi alınıp satılabileceğinin ifade edilmesi, kurallarına uyulduğu sürece, ticari amaçla bile yapılırsa bu tür işlemlerin meşrû olduğunu göstermektedir.¹⁸⁴ Zira döviz ticaretinde, meşrû ve gerçek amaçlar söz konusudur.¹⁸⁵ Yapılan değerlendirmelerde söz konusu işlemlerin, genel iktisadi çalkantılara, faizli sistemin İslam ülkelerine girmesine, iktisâdî vâkıâya uygun olmayan fiyat dalgalanmalarına sebebiyet vermesi halinde caiz olmayacağı belirtilmiştir.¹⁸⁶

b. Değerlendirme

Kur'an'da faizin yasak olduğu kesin olarak belirtilmiş, ilgili hadislerde de hangi maddelerde ve durumlarda faizin gerçekleştiğine yönelik beyanlarda bulunulmuştur. Altın ile gümüş mübadelesinde dikkat edilmesi gereken hususların zikredildiği hadisler incelendiğinde farklı cins paraların değişiminde peşinlik dışında başka bir şarttan söz edilmediği hatta “*istediğiniz gibi satın*” ifadesiyle oldukça geniş bir serbest alan tanındığı görülmektedir. Fakihler de paranın ticârî gaye ile mübadele edilmesini bir mahzur olarak telakkî etmemiştir. Bu sebeple işlemin haram veya mekruh olmasını gerektiren hârici bir unsur bulunmadığı sürece döviz ticaretinde bulunmak ilke olarak caiz sayılmalıdır.

Buna göre, döviz büroları ve bankaların döviz alım kurunu satım kurundan bir miktar düşük tutmak suretiyle gelir sağlamanın meşrû olduğu anlaşılmaktadır. Bu işlem ile, farklı cins paraya ihtiyaç duyan insanların ihtiyacı karşılanmaktadır. Burada hiçbir katma değer üretilmeden paradan para kazanıldığı gibi bir iddia yersiz olacaktır. Çünkü farklı cins paralar, para olma niteliği bakımından aynı olmakla birlikte kullanım alanları bakımından farklı ihtiyaçları karşılamaktadır. Bu

---

¹⁸³ Merzûkî, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 590.

¹⁸⁴ Mısrî, *el-Câmi*, 146; Abbâdî, *Mevkıfû’ş-şerîa mine’l-mesârif*, s. 99.

¹⁸⁵ Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 464.

¹⁸⁶ Hey’etü Benk Dübey el-İslâmî, “Fetva No: 43”, *Mevsûatü’l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1693> (03/01/2006).

işin bir meslek olarak îfâ edilmemesi, insanları, ihtiyaç duydukları dövizi bulma konusunda zorluklara sevk eder. Çünkü her an talep edilen cins ve miktarda döviz alım satımında bulunacak kişi bulmak oldukça güç bir durumdur. Zaten bu tür zorluklar sebebiyle tarih boyunca para alım satımı ile işigal eden sarraflık bir meslek olarak var olagelmiş ve fakihler sarf akdi kurallarına uyulduğu sürece bu tür işlemlerin caiz olduğunu belirtmişlerdir.

Döviz arbitrajı da bu minvalde değerlendirilebilir. Zira önemli olan döviz alım satımının kurallara uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Esasen döviz arbitraj işlemleri, piyasalardaki kur farklılıklarının giderilmesini sağladığı için faydalı bir muamele olarak görülür. Arbitraj işlemi hakkında bazı iktisatçıların “risksiz kazanç” yönündeki değerlendirmeleri, işlemin gerçekten risksiz olduğunu değil, alım-satım arasındaki süre kısalığı nedeniyle riskin az olduğunu ifade etmek için kullanılmış olmalıdır. Zira döviz piyasasında kurlarda saniyelik değişimler olduğu için döviz arbitraj işleminde az da olsa risk vardır.

Döviz spekülasyon işlemine gelince, ileride kurların yükselmesi veya düşmesi beklentisi ile döviz almak ya da satmak esasen yasaklanmış bir muamele değildir. Burada önemli olan iki ilke söz konusudur. Bunlardan biri işlemin sarf akdi kaidelerine uygun icra edilmesi diğeri ise topluma zarar verici bir mahiyet taşıyacak tarzda piyasada sıkıntılara yol açmamasıdır. Bu nedenle kamu otoritesinin döviz alım satımlarının iktisâdi sisteme zararlı olacak şekilde yapılmasını önlemeye yönelik tedbirler alması,¹⁸⁷ buna rağmen bu tür faaliyetler içine girenlere de müeyyideler uygulaması gerekmektedir.

Burada her ne kadar işlemin caiz olmasını etkilemese bile, dikkatlerden uzak tutulmaması gereken önemli bir etik prensibe işaret etmek faydalı olacaktır. Yatırım amacıyla bir ülkenin dövizinin satın alınması bir anlamda o ülkeye faizsiz

---

¹⁸⁷ Döviz spekülasyonlarına karşı alınacak bazı tedbirler ve spekülatif işlemlerin zararlarından korunma yolları hakkında geniş bilgi için bk. Şevki Dünya, “el-Mudârabât ale'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 512-517; Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi'l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 477-481; Abdullah b. Bîh, “et-Ta’kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 587; Sellâmî, “et-Ta’kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 602; Merzûkî, “et-Ta’kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 590.

kredi vermek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ihtiyaç bulunmadığı halde yabancı bir para birimi satın alınırken bu hususun gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Döviz manipülasyonun, yukarıda ifade ettiğimiz gibi insanları bazı yanlış haber vb. yollarla aldatıp piyasayı kendi arzusu doğrultusunda yönlendirme özelliği sebebiyle caiz olmadığı açık bir husustur. Fakat buradaki yasaklığın, döviz alım satımının ticari gaye ile yapılmasından değil, diğer ticarî işlemlerde olduğu gibi, Kur'an ve Sünnet'te açıkça belirtilen, aldatma ve insanların malını haksız yöntemlerle yeme gibi genel ilkelerin çiğnenmiş olmasından kaynaklandığı açıktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ FORWARD, DÖVİZ FUTURE VE DÖVİZ SWAP İŞLEMLERİ VE FİKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. DÖVİZ FORWARD, DÖVİZ FUTURE VE DÖVİZ SWAP İŞLEMLERİ

Vadeli döviz alım satım işlemlerinin, finansal piyasalarda türev ürünlerin bir bölümü olarak anıldığını, türevlerin başlıca özelliklerini ve türevlerin en önemli türlerinin forward, future, opsiyon ve swap işlemi olduğunu giriş bölümümüzde zikretmiştik. Bu kısımda döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemleri kısaca tanıtılarak fikhî açıdan tahlil edilecektir. Döviz opsiyon işlemi ise, farklı özellikleri bulunması sebebiyle üçüncü bölümde müstakil olarak incelenecektir.

A. DÖVİZ FORWARD İŞLEMİ

Döviz forward işlemi, önceden belirlenmiş bir kur ile, her iki bedelin belirlenmiş vadede teslimini içeren döviz alım-satım sözleşmesidir.¹⁸⁸

Piyasada, döviz forward sözleşmesi yanında, hisse senetlerini, faiz oranlarını ya da diğer bazı malları konu alan forward işlemleri de bulunmaktadır.¹⁸⁹ Esasen forward işlemde sözleşme konusunun cinsi ve nitelikleri taraflar arasında serbestçe belirlenir. Bundan dolayı tarafların mutabık olduğu her türlü varlık üzerine forward sözleşmesi yapmak mümkündür.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Arıkan, *Türev işlemlerin hukukî boyutu*, s. 16; Penezoğlu, *Hukukî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 56-57; Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 1; Chambers, *Türev piyasalar*, s. 43.

¹⁸⁹ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 48.

Faiz forward sözleşmesinde taraflar, belli bir miktar ana paraya, belirli bir süre için uygulanacak olan faiz oranı üzerinde anlaşılır. Bu işlemde alıcı, muhtemel faiz artışlarına karşı; satıcı taraf ise muhtemel faiz düşmelerine karşı kendisini korumayı amaçlamaktadır. Faiz forward sözleşmesi, 1980'li yılların başından itibaren oluşmaya başlamış, kısa bir süre içinde de 500 milyon dolarlık işlem hacmine ulaşmıştır. Sözleşmelerin yaklaşık % 90'ı, sterlin veya dolar üzerinden yapılmaktadır. Faiz forward sözleşmesinde vade sonunda ana paralar el değiştirmemektedir. Taraflardan biri diğerine nakit ödeme yapar. Ödeme tutarı, sözleşmede anlaşılan faiz oranı ile spot piyasada gerçekleşen faiz oranı arasındaki fark kadardır. Yani faiz oranları karşılaştırıldıktan sonra, taraflardan biri, diğerinin faizlerdeki aleyhte değişme sonucu uğradığı zararı karşılamış olur. Detaylı bilgi için ayrıca bk. Chambers, s. 47-48.

¹⁹⁰ Penezoğlu, *Hukukî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 56-57; Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 1.

Döviz forward işlemi, 1972 yılında Bretton Woods sisteminin¹⁹¹ yıkılmasından sonra ortaya çıkan faiz ve kur riskine karşı bir çözüm olmak üzere üretilmiştir. Zira söz konusu sistemin yıkılmasıyla sabit kur sistemi terkedilmiştir.¹⁹² Forward piyasalar özellikle 1980'li yıllarda hem konu edilen varlık çeşidi hem de işlem hacmi olarak gelişme göstermiştir.¹⁹³

Döviz forward işlemleri, riskten korunmak isteyenler (hedger) tarafından *kur riskinden korunma amacıyla* kullanıldığı gibi, gelecekte fiyatların değişmesinden kazanç temin etmek isteyen spekülâtorler tarafından *yatırım amacıyla*; farklı piyasalardaki anlık fiyat farklılıklarından yararlanarak risksiz kazanç temin etmek isteyen arbitrajcılar tarafından ise *gelir amacıyla* kullanılmaktadır.¹⁹⁴

Döviz forward işleminin, tarafların vade tarihinde yükümlülüğünü yerine getirmemesi ve gelecekte meydana gelecek kur değişikliklerinin ne yönde olacağını bilinememesi gibi riskleri bulunmaktadır.¹⁹⁵

Forward sözleşmelerde alıcı ve satıcı olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Future sözleşmelerden farklı olarak, forward sözleşmelerde, "takas odası" ve "teminat yatırma sistemi" yoktur. Forward sözleşmelerde ikinci el piyasa neredeyse yok gibidir. Bu yüzden sözleşmelerin, vadeden önce "ters işlem" ile sona erdirilmesi mümkün değildir.¹⁹⁶

Döviz forward işleminde en önemli hususlardan biri, kurun iki para birimi arasındaki *faiz farkı esas alınarak* hesaplanmasıdır. Forward kurlar, spot kurlardan

---

¹⁹¹ Bretton Woods anlaşması ile, bu anlaşmaya katılan ülkelerin paraları Amerikan dolarına, Amerikan doları ise altına endekslenmiştir. Bk. Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*, s. 126.

¹⁹² Ersan, *Finansal türevler*, s. 45; Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*, s. 73.

¹⁹³ Demir – Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?", s. 24.

¹⁹⁴ Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*, s. 74; Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 6.

¹⁹⁵ Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 2.

¹⁹⁶ Penezoğlu, *Hukukî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 58.

yüksek veya düşük olabilir. Spot kur ile forward kurun aynı olması (düz fiyat / flat fiyat) ise çok seyrek görülen bir durumdur.¹⁹⁷

Forward sözleşmelerde yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda iki yöntem bulunmaktadır. Birinci yöntemde göre taraflar, sözleşmede kabul ettikleri yükümlülükleri fiilî olarak yerine getirirler. Yani mübadele ettikleri dövizleri karşılıklı olarak fiilen teslim ederler. Nakdî mutâbakât adı verilen ikinci yöntemde göre ise, sözleşmede belirlenen kur ile bedellerin teslim tarihindeki spot kur arasındaki fark hesaplanır. Eğer spot kur vadeli kurdan yüksek ise satıcı alıcıya, düşük ise alıcı satıcıya söz konusu farkı öder ve işlem bu şekilde sonlandırılmış olur.¹⁹⁸

B. DÖVİZ FUTURE İŞLEMİ

İngilizce'de "currency future" olarak adlandırılan döviz future işlemi Türkçe'de, "gelecek sözleşme" veya "vadeli işlem sözleşmesi" olarak ifade edilmektedir. Piyasada, döviz future işlemi başta olmak üzere, konularına göre birçok future işlem türü bulunmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanları emtia, faiz ve endeks future sözleşmeleridir.¹⁹⁹ İlk olarak dövizi, daha sonra da faizli menkul

---

¹⁹⁷ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 43.

¹⁹⁸ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 58.

¹⁹⁹ Döviz future işlemi dışındaki başlıca future sözleşme türleri şunlardır:

a. Emtia Future Sözleşmeleri: Emtiayı konu alan future sözleşmeleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamıştır. Önceleri soya fasülyesi, buğday, mısır gibi zırâî ürünlerle sınırlı kalmış olmakla birlikte; daha sonra altın, gümüş, bakır, platin gibi metalleri; ham petrol, elektrik, doğal gaz gibi enerji ürünlerini; ipek, süt, sığır, domuz gibi hayvan ve ürünlerini konu alan future sözleşme tipleri ortaya çıkmıştır.

b. Faiz Future Sözleşmeleri: Faiz future sözleşmesi, faiz getiren finansal araçların, önceden belirlenmiş bir faiz oranı üzerinden, belirlenmiş bir tarihte mübadele edilmesi esasına dayanan anlaşmadır. Faiz future sözleşmesi, faiz oranlarında ileride meydana gelebilecek risklerin ortadan kaldırılması için geliştirilmiştir. Hazine bonusu ve eurodolara dayalı future sözleşmesi kısa vadeli; devlet tahvili ve hazine senedine dayalı olan future sözleşme ise uzun vadeli olarak kabul edilmektedir.

c. Endeks Future Sözleşmeleri: Endeks future sözleşmesi, borsa endeksini konu almaktadır. Bu tür sözleşmeler, hisse senedi portföylerini riske karşı koruma amacıyla geliştirilmiştir. Bu tip işlemlerde, ileri bir tarihte, söz konusu endekse verilecek değer, sözleşme tarihinde belirlenmektedir. Teslim tarihinde, spot piyasadaki endeks değeri ile future sözleşmede

değerleri (tahvil ve bono gibi) ve borsa endeksini konu alan future türleri düzenlenmiş ve borsalarda işlem görmeye başlamıştır.²⁰⁰

1. Döviz Future İşleminin Tanımı ve Temel Özellikleri

Döviz future işlemi, miktarı ve şartları işlemin gerçekleştirildiği borsa tarafından belirlenmiş olan,²⁰¹ her iki tarafı da bağlayıcı nitelikteki vadeli döviz alım satım sözleşmesi olarak tanımlanabilir.²⁰² Bu işlemde, vade sonunda bedellerin fiili olarak değişimi zorunlu değildir.²⁰³

Döviz future işleminde kur, tıpkı döviz forward işleminde olduğu gibi, iki para birimi arasındaki faiz farkının spot kura eklenmesi ile hesaplanmaktadır. Teknik tabiriyle ifade etmek gerekirse, vadeli kur, spot kur ile taşıma maliyetinin toplamına eşittir.²⁰⁴ “Taşıma maliyeti” kavramı, herhangi bir malı satın alma ve belirli bir süre elde tutmayla ilgili maliyetleri ifade etmektedir.²⁰⁵ Döviz forward ve döviz future sözleşmelerinin fiyatlandırılmasında taşıma maliyeti hesaplanırken dikkate alınması gereken iki faiz oranı vardır: Birincisi, döviz almak üzere bağlanan paranın maliyeti; ikincisi ise paranın faizde değerlendirilmesi sonucunda kazanılan gelirdir. Bu durumda taşıma maliyeti, bu iki tutar arasındaki fark kadar olmaktadır.²⁰⁶

Döviz future işleminde, işlemin belirlenen vadede yerine getirilmesini sağlamaya yönelik olarak bir "teminat sistemi" bulunmaktadır. Bu sistem ana hatlarıyla şöyle işlemektedir:

---

belirlenen endeks değeri arasındaki fark, sözleşmeyi alan veya satan tarafa nakit olarak ödenmektedir. Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 29-31.

²⁰⁰ Ersan, *Finansal türevler*, s. 45.

²⁰¹ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 22.

²⁰² Ersan, *Finansal türevler*, s. 46.

²⁰³ Fizikî teslimatın zorunlu olduğu durumlar bu hükmün dışında tutulmaktadır. Bk. Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 22.

²⁰⁴ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 39.

²⁰⁵ Ersan, *Finansal türevler*, s. 14.

²⁰⁶ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 111.

Future sözleşmede, alıcı ve satıcının, belirli bir miktar parayı teminat amacıyla aracı kurumlara (dolayısıyla da takas merkezine) yatırması gerekmektedir.²⁰⁷ Taraflardan birinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda, teminatlarla oluşturulan havuzun bir bölümü, karşı tarafın talebini karşılamakta kullanılmaktadır.²⁰⁸

Bu amaçla başlangıç ve sürdürme teminatı olmak üzere iki tür teminat yatırılması şartı bulunmaktadır :

Başlangıç teminatı, future piyasada alım satım yapmak isteyen kişinin, talebinin yerine getirilmesi için yatırmak zorunda olduğu teminat olup,²⁰⁹ genellikle sözleşme tutarının % 5 ile % 20'si arasında değişen bir miktarda verilir.²¹⁰

Future sözleşme, alım satımın yapıldığı günden itibaren her gün, bir önceki gün piyasada oluşan "uzlaşma fiyatına" göre güncellenmekte ve bunun sonucunda müşteri kârda ise bu kısım teminat hesabına eklenmekte, zararda ise söz konusu hesaptan düşürülmektedir. Bu işleme, "hesapların güncelleştirilmesi" veya "piyasaya göre ayarlama" (marking to market) denir. Müşteri, başlangıç teminatına eklenen miktarları hesabından çekme hakkına sahiptir.²¹¹

Sürdürme teminatı ise, takas merkezinin, güncelleme sonucu, başlangıç teminatının düşmesine izin verdiği asgari sınır olup,²¹² başlangıç teminatının %

---

²⁰⁷ Ersan, *Finansal türevler*, s. 22.

²⁰⁸ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 51.

²⁰⁹ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 52.

²¹⁰ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 14.

²¹¹ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 86.

²¹² Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 86.

75'i ile % 80'i arasında değişmektedir.²¹³ Pozisyon kapatıldığı veya sözleşmenin vadesi sona erdiği zaman müşterinin hesabındaki bakiye serbest bırakılmaktadır.²¹⁴

Future piyasada işlem gören sözleşmelerde alıcı veya satıcı şeklinde işlemde taraf olmak “pozisyon” kavramı ile açıklanmaktadır. Future sözleşmede sözleşmeyi satın alan tarafın konumu, “uzun pozisyon” satan tarafın konumu ise “kısa pozisyon” kavramı ile ifade edilmektedir. Uzun veya kısa pozisyonda olan kimse “açık pozisyon” durumundadır.²¹⁵

Döviz future işleminin, sözleşmenin tarafları ve piyasa açısından avantajlı yönleri bulunmaktadır :

Sözleşmenin tarafları, döviz future işlemi sayesinde belirli bir vadedeki kuru sabitleyebilmektedir.²¹⁶

Örneğin, ihracat yapan bir şirketin, satmış olduğu maldan doğan ve üç ay sonra tahsil edebileceği bir döviz alacağı bulunmaktadır. Ancak şirket yöneticisi, döviz kurunun düşmesinden endişe etmektedir. Bu durumda yönetici, bu riskten korunmak amacıyla üç ay sonra elde edeceği döviz, söz konusu vadede teslim etmek üzere döviz satım future sözleşmesi yapar. Buna göre taraflar, vade tarihindeki serbest piyasa kuru ne olursa olsun, anlaşma sırasında belirlenen kur üzerinden işlem gerçekleştireceklerdir. Böylece üç ay sonra kur ne olursa olsun elde edeceği ticari kârı sabitleyerek kurların düşmesinden dolayı meydana gelecek zarara karşı korunma sağlamıştır.²¹⁷

---

²¹³ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 14.

²¹⁴ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 86.

²¹⁵ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 31, 43.

²¹⁶ Ersan, *Finansal türevler*, s. 46.

²¹⁷ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 26.

Mal satımlarıyla ilgili fiyat değişimi risklerinden korunma hakkında diğer bir örnek şöyledir:

Bir buğday üreticisinin, ürettiği buğdayın kilosunu, dört dolara satması halinde maliyetlerini karşıladığı gibi, makûl bir miktarda da kâr elde ettiğini düşünelim. Aynı şekilde buğdayın kilo fiyatının dört doları aşmaması halinde fırıncının da makûl bir miktar kâr ettiğini kabul edelim.

Piyasa hakkında bilgi sahibi olup da sermayesi az olduğu için yeterince pozisyon alamayan veya bunun için kredi kullanmak zorunda olan yatırımcılar da döviz future işlemi sayesinde, küçük miktarda para ile büyük pozisyon alma ve yüksek kazanç elde etme imkanı elde eder.²¹⁸

Döviz future işleminin, fiyat oluşum mekanizmasının daha etkin çalışmasına ve geleceğe yönelik en tutarlı fiyat tahminlerin yapılmasına imkan tanınması,²¹⁹ spot işlemlere göre alım satım komisyonlarının düşük olması yönüyle²²⁰ maliyetleri azaltıcı nitelikte olması,²²¹ spot piyasanın daha likit olmasına yardımcı olması,²²² maliyetlerini sabitleyen üreticilerin daha düşük marjla satışlara imkan sağlaması gibi²²³ birçok yararından söz edilmektedir.

Buna karşılık döviz future işleminin bazı dezavantajları ve riskleri de bulunmaktadır:

Vadeli olarak önceden belirlenmiş bir fiyatla satılan veya satın alınan dövizin, vade tarihinde spot piyasada daha düşük ya da yüksek bir fiyatta olması halinde taraflardan biri, daha çok kazanç elde etme fırsatından mahrum kalmış

Tüketici de bir ekmek için 0.25 dolar ödemiş olsun. Bu örnekte bütün taraflar, fiyat değişim riski ile karşı karşıyadır: Çiftçi, buğday fiyatlarının düşmesi halinde gelirinin azalması hatta zarar etme riski ile karşı karşıyadır. Fırıncı, buğday fiyatının artması riski ile karşı karşıyadır. Fiyat artışı durumunda onun ekmek fiyatlarını artırması gerekebilecektir. Fakat fiyatlar artınca eskisi kadar satış yapamayacağı için gelir kaybına uğrayacaktır. Tüketici de, fiyatların yükselmesi halinde daha fazla harcama yapmak zorunda kalacaktır. Bu durumda üretici ve kullanıcı, future sözleşme ile, fiyat riskini, bunu kabul eden bir kimseye (spekülatör) transfer etmek suretiyle korunma sağlayabilmektedir. Bk. Ersan, *Finansal türevler*, s. 11.

²¹⁸ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 22.

²¹⁹ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 27; Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 22.

²²⁰ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 22.

²²¹ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 27.

²²² Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 22.

²²³ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 27.

olacaktır. Bu durum, söz konusu taraf için bir risk ve dezavantaj olarak değerlendirilebilir.²²⁴

Diğer yandan, döviz future işlemleri, herhangi bir karşılığı bulunmadan “açığa” yapılması halinde yüksek riskli bir araç olmaktadır. Zira bu durumda söz konusu sözleşmeyi yapan kimse, az bir bedel ile yüksek miktarda yükümlülük altına girmekte, fiyatların beklediği şekilde gelişmemesi halinde ise büyük zararlarla karşı karşıya kalabilmektedir.²²⁵

2. Döviz Future İşleminin Gerçekleşmesinde Rolü Bulunan Taraflar ve İzlenen Süreç

Döviz future işleminde, vadeli işlem piyasası (borsa), takas merkezi ve piyasa üyeleri olmak üzere başlıca üç taraf bulunmaktadır.

Vadeli işlem piyasası, önceden belirlenmiş kurallar içinde standart hale getirilmiş future sözleşmelerin alım satımının yapıldığı organize (teşkilatlanmış) piyasadır.²²⁶ Organize piyasalar, hukukî ve operasyonel alt yapısı bulunan, işlemlerin, belli bir mekanda bir çok piyasa katılımcısının varlığı ile çoklu fiyat sistemi kullanılarak gerçekleştirildiği piyasalardır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bu tip piyasalara örnek olarak verilebilir.²²⁷

Takas merkezi, alıcı karşısında satıcı, satıcı karşısında alıcı konumunda bulunan,²²⁸ piyasa katılımcılarının hak ve yükümlülüklerini teminat altına alan, ödeme ve teslimat yükümlülüklerinin zamanında yapılmasını sağlayan, risklerin takibi, kontrolünü sağlamakla görevli merkezdir.²²⁹ Takas merkezi, yapılan future sözleşmelerini değişen kurlara göre uyarlar, teminat (marj) hesabını izler, gerekli

---

²²⁴ Uluişik, *Kur riskinin yönetimi*, s. 104.

²²⁵ Özşahin, *Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Hukukî Niteliği*, s. 8.

²²⁶ Penezoğlu, *Hukukî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 36.

²²⁷ Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 9.

²²⁸ Ersan, *Finansal türevler*, s. 21.

²²⁹ Penezoğlu, *Hukukî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 37.

durumlarda alıcı ve satıcılardan ek teminat talep eder, sözleşme taraflarının kazanç ve kayıplarını günlük olarak dengeler.²³⁰

Piyasa üyeleri ise, piyasada sözleşmeleri gerçekleştirmek üzere yetkilendirilmiş olan aracı kuruluşlardır. Future piyasada işlemler ancak piyasa üyeleri aracılığıyla gerçekleştirilir.²³¹

Döviz future işleminde şöyle bir süreç takip edilir :

Döviz future sözleşmesi yapmak isteyen taraflar, borsa üyesi nezdinde bir "future sözleşme alım satım hesabı" açar.²³² Borsa üyesi, hesap sahibinin talimatı doğrultusunda, döviz future sözleşmesi yapmak üzere borsa üyesi başka bir kuruluş ile pazarlık yapar. Pazarlık olumlu neticelendiğinde taraflar, anlaşma şartları çerçevesinde bir sözleşmeyi, takas merkezi ile ayrı ayrı yapmayı taahhüt ederler. Takas merkezi de taraflardan teminat alarak gerekli işlemleri yerine getirir ve her bir borsa üyesi ile onların taleplerine uygun iki farklı sözleşme yapar. Görüldüğü gibi, döviz futere işleminde, pazarlığın yapıldığı taraf ile sözleşme hükümlerinin realize edildiği taraflar farklıdır. Pazarlık, borsa üyeleri arasında gerçekleştirildiği halde, *vadeli işlem sözleşmesi* borsa üyesi ile takas merkezi arasında gerçekleştirilmektedir.²³³

3. Döviz Future İşleminde Yükümlülüklerin Sona Ermesinde (Tasfiye) Uygulanan Yöntemler

Döviz future işlemi gerçekleştirildikten sonra oluşan pozisyonlar, ters işlem ve nakdî mutâbakât olmak üzere iki şekilde sonlandırılmaktadır.²³⁴ Ters işlem, vadeden önce, nakdî mutâbakât ise vade sırasında yapılır. Burada, döviz future işlemlerinde pek kullanılmamakla birlikte, konusu döviz olmayan diğer

---

²³⁰ Ersan, *Finansal türevler*, s. 21.

²³¹ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 39.

²³² Ersan, *Finansal türevler*, s. 24.

²³³ Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, s. 10, 21.

²³⁴ Ersan, *Finansal türevler*, s. 32.

future sözleşmelerinde ve döviz forward sözleşmesinde kullanılan ve yukarıda kısaca temas ettiğimiz "fiilî teslim" yöntemine de yer verilecektir.

a. “Ters İşlem” Yöntemi

"Ters işlem", future işlem ile döviz satın almış olan kişi ya da kuruluşun, vadesi aynı olacak şekilde vadeli olarak döviz satması ile (ya da tam tersi bir şekilde) gerçekleştirilir. Böylece söz konusu taraf, pozisyonunu dengelemiş olur. Bu yöntemde masraflar, aracı kurumlara ödenen ücret ve komisyonlarla sınırlı kaldığı için “fiilî teslim”e göre maliyeti daha azdır.²³⁵ Bundan dolayı future sözleşmelerinde alım satımların % 97’si "ters işlem" yöntemi ile kapatılmaktadır.²³⁶

b. “Nakdî Mutâbakât” Yöntemi

Future işlemlerdeki pozisyonların tasfiyesinde en yeni uygulama “nakdî mutâbakât” yöntemi olup²³⁷ sözleşmenin vadesi geldiği zaman, pozisyon taraflarca kapatılmamış ve taraflardan hiç biri fiziki teslim talebinde de bulunmamış ise, sözleşmeden doğan borçlar "nakdî mutâbakât" yöntemi ile sona erdirilir.²³⁸ Bu yöntemde, sözleşme konusu varlığın önceden belirlenmiş fiyatı ile vadedeki spot fiyatı arasındaki fark, farkın eksi veya artı çıkmasına göre ya alıcı tarafından satıcıya ya da satıcı tarafından alıcıya ödenmektedir. Döviz future ve endeks future sözleşmelerinde fiilî teslimine izin verilmemekte, işlemler borsa tarafından konulan ilkelere göre nakdî mutâbakât yoluyla kapatılmaktadır.²³⁹

---

²³⁵ Ersan, *Finansal türevler*, s. 33.

²³⁶ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 54.

²³⁷ Ersan, *Finansal türevler*, s. 33.

²³⁸ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 56.

²³⁹ Ersan, *Finansal türevler*, s. 33.

c. "Fiilî Teslim" Yöntemi

Döviz future sözleşmesinde uygulanmasına izin verilmemekle birlikte, diğer future işlemlerde ve döviz forward işleminde yer alan bu yöntemde, yükümlülüklerin fiilî teslim ile yerine getirilmesi genellikle peş peşe üç günlük bir süreci gerektirmektedir. Süreç, son teslim tarihinden iki gün önce başlar. Piyasa üyeleri, takas odasına, müşterinin sözleşme konusu varlığı teslim alacağını haber verir. Kısa pozisyonda olanlar (satıcılar) da, teslim gününden iki gün önce, sözleşme konusunu teslim etmek istediğini bildirir. Bu güne "*niyet bildirim günü*" (*the notice of intention day*) denir. Bundan sonraki iş gününe de "*pozisyon günü*" denir. Takas odası, pozisyon günü uzun pozisyon sahibine, söz konusu varlığın teslim edileceği konusunda bilgi verir. Üçüncü günde ise edimler karşılıklı olarak yerine getirilir.²⁴⁰

Future piyasalarda, sık karşılaşılan bir uygulama olmayan fiziki teslim yönteminin toplam işlem hacmi içindeki payı, bazı araştırmacılara göre % 1'in altında,²⁴¹ bazı araştırmacılara göre ise % 3 civarındadır.²⁴²

4. Döviz Future İşlemi İle Döviz Forward İşlemi Arasındaki Farklar

Döviz future sözleşmesi, alım satıma konu olan dövizlerin her ikisinin de vadeli olarak ödenmesi, esas alınan kurun iki para birimi arasındaki faiz farklarına göre esas alınması gibi ana unsurları açısından benzer olmakla birlikte bazı noktalarda farklılık taşımaktadır.

Future sözleşmeler (tutar olarak) standart büyüklüğe sahiptir. Forward sözleşme büyüklüğü ise iki taraf arasındaki görüşme sonucu belirlenmektedir.

---

²⁴⁰ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 10.

²⁴¹ Ersan, *Finansal türevler*, s. 32-33.

²⁴² Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 54.

Future sözleşmeler, kurallara bağlanmıştır ve organize borsalarda işlem görür. Forward sözleşmeler ise banka ve finansal kuruluşlar tarafından borsa dışında yürütülmektedir.

Future sözleşmeler, vade sonunda teslim edilebileceği gibi, vadeden önce bu kontratların ikinci el alım satımları da yapılabilir. Future sözleşmede amaç teslim değildir. Forward sözleşmede ise amaç teslim olup vade sonunda söz konusu varlığın teslim edilmesi gerekmektedir.

Future sözleşmede, belirli teslim tarihleri söz konusudur. Teslim belirli yerlerde yapılır. Forward sözleşmede, teslim yeri ve tarihini taraflar ortaklaşa belirler.

Future sözleşmeler, borsa nezdinde yapılır. Forward sözleşmeler, alıcı ve satıcı arasında mekan sınırı bulunmaksızın telefon, fax gibi araçlar kullanılarak yapılır.

Future sözleşmede, başlangıç ve sürdürme teminatı bulunmaktadır. Forward sözleşmede ise, ipotek tutarı pazarlıkla belirlenebilir. Günlük fiyat değişiklikleri için herhangi bir marj alınmaz.

Future sözleşmede, borsa ile bağlantılı bir takas merkezi vardır. Burada günlük düzenlemeler, nakit ödemeler ve teslim işlemleri yapılır. Ödememe riskine karşı takas merkezinin garantisi bulunmaktadır. Forward sözleşmede ise böyle bir uygulama ve garanti yoktur.

Future sözleşmelerde, kontratlar standartlaştırılmış olduğu için, pazar akışkanlığı oldukça yüksektir. Forward sözleşmelerde ise belli bir standart bulunmadığı için pazar akışkanlığı ve pozisyon kapatma kolaylığı sınırlıdır.

Bundan dolayı pozisyonlar genelde, diğer piyasa katılımcıları ile değil, asıl işlem yapılan taraflar ile kapatılır.²⁴³

C. DÖVİZ SWAP İŞLEMİ

Swap, aslen İngilizce bir kelime olup, değişim, kaydırma ve takas etme anlamlarına gelmektedir.²⁴⁴ Bir ekonomi terimi olarak swap; belirli bir finansal varlıktan doğan gelecekteki nakit akışlarının değiştirilmesi hususunda iki taraf arasında yapılan özel bir anlaşmayı ifade etmektedir.²⁴⁵

Swap işlemler, özellikle 1980’li yıllardan sonra büyük gelişme göstermiştir. En yaygın kullanılan swap türü, döviz swapı olmuştur. İlk modern döviz swapı, 1982 yılında Dünya Bankası ile IBM arasında gerçekleştirilmiştir.²⁴⁶ Birinci el piyasası çok gelişmiş olan swap sözleşmelerinin, günümüzde ikinci el piyasası da likit hale gelmiş, böylece yatırımcılar, yükümlülüklerini başkasına devretme veya önceden yapmış oldukları bir sözleşmeyi iptal etme imkanı elde etmişlerdir.²⁴⁷ 1970’li yılların başında Bretton Woods anlaşmasının fiilen sona ermesi, swap sözleşmesinin hayata geçirilmesi için uygun ortamı meydana getirmiş, bu tarihten sonra swap işlemler büyük çapta kabul görmüş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁴⁸ Firmalar ve finansal kuruluşlar, yükümlülüklerini söz konusu dalgalanmalara karşı korumak amacıyla swap işlemi

---

²⁴³ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 52-55. Ayrıca Bk. Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 90-93; Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 56-58.

²⁴⁴ Ersan, *Finansal türevler*, s. 166; Ceylan, *İşletmelerde finansal yönetim*, s. 524.

²⁴⁵ Delikanlı, “Forward-döviz swap vasıtasıyla faiz gelirlerinin peçelenmesi”, s. 4; Chambers, *Türev piyasalar*, s. 123.

²⁴⁶ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 132.

²⁴⁷ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 157.

²⁴⁸ Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*, s. 126.

yapmışlardır.²⁴⁹ Swap işleminin, döviz swapı başta olmak üzere, faiz swapı, aktif swapı ve mal swapı gibi farklı türleri bulunmaktadır.²⁵⁰

1. Döviz Swap İşleminin Tanımı ve Temel Özellikleri

Döviz swap işlemi (Ar: بيع الموازي للعمالات),²⁵¹ iki taraf arasında, belirlenen tutarda bir dövizin başka cins bir para ile mübadele edilmesi ve belirli bir süre sonunda söz konusu paranın aynı döviz cinsi ile geri satın alınmasını içeren anlaşma olarak tanımlanabilir.²⁵²

Daha açık bir anlatım ile, döviz swap işlemi, bir spot (peşin), bir de forward döviz alım satım anlaşmasının aynı anda yapıldığı sözleşmeyi ifade etmektedir. Bu sözleşme uyarınca, taraflar öncelikle belirli bir miktar döviz farklı bir para birimi ile spot kur üzerinden peşin olarak satar, sözleşme vadesi geldiği zaman, söz konusu döviz, başlangıçta üzerinde mutabık kaldıkları forward kur

---

²⁴⁹ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 156; Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*, s. 126.

²⁵⁰ Faiz swapı, aktif swapı ve mal swapının tanımı ve başlıca özellikleri şöyledir :

a. Faiz Swapı : Faiz swap sözleşmesi, iki taraf arasında, sabit faiz ödemeleri ile dalgalı faiz ödemelerinin aynı para birimi üzerinden değiştirilmesine ilişkin anlaşmadır. Ödenecek tutarlar, varsayımsal bir ana para üzerinden hesaplanmaktadır. Bk. Ersan, *Finansal türevler*, s. 166.

Faiz swapı ilk olarak 1981 yılından itibaren piyasaya girmiş (Ceylan, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, 524) ve oldukça geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Çünkü swapta her iki taraf da bu işlemten yarar sağlamaktadır. (Chambers, *Türev piyasalar*, s. 123.) Faiz swap sözleşmesinde ana para hiç bir şekilde el değiştirmez, yalnızca ödemelerin hesaplanmasında bir baz oluşturur. (Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 63.) Faiz swapının nasıl yapıldığına ilişkin bir örnek için bk. Chambers, *Türev piyasalar*, 128.

b. Aktif Swapı : Aktif swapı, bir aktifi, halen varolan faiz yapısından farklı bir faiz yapısına dönüştüren finans tekniğidir. Örneğin bir kişi veya kurum, sabit getirili bir yatırımını, söz konusu varlığı elden çıkarmadan dalgalı ya da değişken getirili bir yapıya dönüştürebilir. Sabit faizli tahvili, değişken faizli tahvile çevirmek bir aktif swap işlemidir. Bk. Ersan, *Finansal türevler*, s. 177.

c. Mal Swapı : Mal (emtia) swapı, iki taraf arasında, belirli miktar ve kalitedeki bir malın, sabit ve değişken fiyatlarını belirli bir süre için değiştirmeye yönelik anlaşmadır. Mal swapı, sabit faizden dalga faize geçişi sağlayan faiz swapına oldukça benzeyen bir model olup, üretici ve kullanıcılara, uluslararası mal borsalarındaki fiyat hareketlerine karşı korunma imkanı vermektedir. Bk. Ersan, *Finansal türevler*, s. 177-178.

²⁵¹ Sâlûs, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, sy. 11, I, 593.

²⁵² Chambers, *Türev Piyasalar*, 128; Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 63; Ceylan, *İşletmelerde finansal yönetim*, s. 525.

üzerinden²⁵³ geri satın alırlar.²⁵⁴ Bu işlemde tarafların amacı, net bir (açık) pozisyon oluşturmadan, bir döviz başka bir dövize çevirerek kur riskinden korunmak²⁵⁵ ve iki para birimi arasındaki faiz farklarından getiri elde etmektir.²⁵⁶

Döviz swap işlemi yanında, bir de "para swapı" adı verilen ve malî çevrelerde döviz swap işlemi ile karıştırılan bir uygulama bulunmaktadır. Para swapı işleminde, ana paralar ve faiz ödemeleri karşılıklı olarak değiştirilmekte, vade sonunda ise ana paralar iade edilmektedir. Döviz swap işleminde ise biri spot diğeri forward olmak üzere iki ayrı döviz alım satımı işlemi bulunmaktadır.²⁵⁷

2. Döviz Swap İşleminin Yararları ve Riskleri

Döviz swap işlemi ile her iki taraf da bazı yararlar elde etmektedir.²⁵⁸ Bu işlem sayesinde, pozisyonlar iki tarafın da istifade edeceği şekilde değiştirilerek²⁵⁹ döviz kurlarındaki dalgalanmaların meydana getirdiği risk minimize edilmekte,²⁶⁰ dövizli işlemlere ilişkin bazı vergisel ve malî düzenlemelerden kaçma yolu bulunmakta, yabancı para birimi ile borçlanma maliyetleri azaltılmakta ve daha uzun vadeli borçlanma imkanlarına kavuşulmaktadır.²⁶¹

Swap işlemler, malî tablolarda blanço dışı kalem olarak takip edildiği için, taraflar bu sayede vergi vb. bazı kanuni yükümlülüklerden asgari seviyede etkilenmekte, sermaye yeterlilik oranı (rasyo) zorlanmamaktadır.²⁶²

---

²⁵³ Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*, s. 130.

²⁵⁴ Delikanlı, "Forward-döviz swap vasıtasıyla faiz gelirlerinin peçelenmesi", s. 4.

²⁵⁵ Ersan, *Finansal türevler*, 171; Sââtî, "Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye", s. 90.

²⁵⁶ Delikanlı, "Forward-döviz swap vasıtasıyla faiz gelirlerinin peçelenmesi", s. 4.

²⁵⁷ Delikanlı, "Forward-döviz swap vasıtasıyla faiz gelirlerinin peçelenmesi", s. 4.

²⁵⁸ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 180.

²⁵⁹ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 123.

²⁶⁰ Ceylan, *İşletmelerde finansal yönetim*, s. 525.

²⁶¹ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 132.

²⁶² Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 180.

Döviz swap işleminin, yukarıda sayılan avantajlı yönleri yanında, piyasa riski ve kredi riski olmak üzere başlıca iki riski bulunmaktadır. Piyasa riski, döviz kurlarının beklenenden çok farklı gerçekleşmesi halinde söz konusu olan risk, kredi riski ise, tarafların yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde gündeme gelen risk olarak ifade edilebilir.²⁶³

---

²⁶³ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 144; Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 178.

II. FIKHÎ DEĞERLENDİRMELER

Döviz forward ve döviz future işlemleri, ayrıntılarda yukarıda zikredilen farklı yönleri bulunmakla birlikte, bedellerin vadeli olarak teslimi ve vadeli kurun esas alınması hususunda ortak niteliktedir.* Sarf akdinde peşin olma şartı bulunduğu için döviz alım satımında bedellerin peşin ya da vadeli ödenmesi fikhî açıdan hayli önemlidir. Bu nedenle vadeli olma özelliği temel alınarak söz konusu iki işlem aynı başlık altında incelenmiştir. Döviz swap işlemi ise, bir spot, bir de forward döviz alım satımından meydana gelmektedir. Bu nedenle, döviz forward ve döviz future işlemleri hakkında yapacağımız değerlendirmeler, döviz swap işlemleri hakkında da geçerli olacaktır. Ancak konu hakkındaki farklı değerlendirmeler nazar-ı itibara alınarak döviz swap işleminin bazı yönleri müstakil bir başlıkta ele alınmıştır.

A. DÖVİZ FORWARD VE DÖVİZ FUTURE İŞLEMLERİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

1. Döviz Forward ve Döviz Future İşlemlerine Günümüz Bilginlerinin Yaklaşımı

Döviz forward ve döviz future işlemleri, günümüz iktisatçıları tarafından ekonomiye olan fayda ve zararı, fakihler tarafından ise caiz olup olmadığı bakımından yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Fıkıhçılar arasında söz konusu işlemlerin caiz olduğu ve caiz olmadığı yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.

a. Vadeli Döviz İşleminin Caiz Olduğu Görüşü

Bazı fakihler ve fetva kurulları, aşağıda zikredeceğimiz çeşitli mülâhazalarla vadeli döviz işlemlerinin caiz olacağı yönünde görüş belirtmişlerdir:

---

* Döviz forward ve döviz future işlemlerinin bu niteliği dikkate alınarak, tez metninde, her iki işlemi birden ifade etmek üzere sıklıkla "vadeli döviz işlemi" tabiri kullanılmıştır.

i. Vadeli Döviz İşleminin “Vaadleşme” Olarak Değerlendirilmesi

Bazı bilginlere ve birçok fetva kuruluna göre, vadeli döviz alım satım işleminde bir akitleşme değil, vaadleşme yapılmış olmaktadır. Vaadleşmede ise "karşılıklı kabz" (tekâbuz) şart değildir. Zira dövizlerin değişimindeki mutâbakat bağlayıcı bir akit değil de vaadleşme şeklinde olursa sarf akdindeki vade yasağı ihlal edilmiş olmaz. Dolayısıyla bu görüşünü savunanlara göre vadeli döviz işlemleri caizdir.²⁶⁴

Bu görüşte bulunanların bir kısmı, işlemin, borcun borç karşılığında satılması (bey'u'd-deyn bi'd-deyn) yasağı kapsamına girmemesi için; bazıları bedellerden (en az) birinin peşin olması,²⁶⁵ bazıları ise kısmî ödemede bulunulmamasını şart koşmuşlardır. Zira bu durum, işlemin vaad olmaktan çıkarak akit haline dönüşmesinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.²⁶⁶

ii. Sarf Akdinde Kurun Serbestçe Belirlenebilmesi

Ürdün İslam Bankası'nın fıkıh heyeti konuya, farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Söz konusu kurul, Hanefî ve Şâfiîlere göre, sarf akdinde piyasadaki rayiç kurdan (بسعير يومه) farklı bir kur kullanılmasının serbest olduğunu ileri sürerek, vadeli döviz işleminin caiz olduğu yönünde karar vermiştir.²⁶⁷

---

²⁶⁴ İbn Şenkîti, *Dirase şer'iyye*, II, 770; Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1225> (03/01/2006).

²⁶⁵ İbn Şenkîti, *Dirase şer'iyye*, II, 770.

²⁶⁶ Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, "Fetva No: 28, 98", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=275> (03/01/2006)

²⁶⁷ Hey'etü el-Benk el-İslâmî el-Ürdünî, "Fetva No: 40/2-c", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1359> (03/01/2006).

iii. Vadeli Döviz İşlemlerine Duyulan İhtiyaç

Bazı fıkıhçılara göre vadeli döviz işlemleri bu konuda duyulan "genel ihtiyaç" sebebiyle caiz olmalıdır. Bu konu sahip olduğu önem sebebiyle değerlendirme kısmında ayrı bir başlık altında incelenmektedir.²⁶⁸

b. Vadeli Döviz İşleminin Caiz Olmadığı Görüşü

Vadeli döviz alım satım işlemleri, günümüz bilginlerinin çoğunluğu,²⁶⁹ bir çok uluslar arası fetva kuruluşu ve İslamî banka fıkıh heyeti tarafından caiz görülmemiştir.²⁷⁰

Vadeli döviz işleminin caiz olmaması görüşü; altın ile gümüşün mübadelesinde karşılıklı kabzın şart olduğunu belirten hadisler²⁷¹ ile delillendirilmiş,²⁷² döviz alım satımında, ya fiilen ya da bankacılık örfünde kabz sayılan bir şekilde teslim – tesellümün şart olduğu belirtilmiştir.²⁷³

Döviz alım satımında her iki bedelin vadeli olması halinde iki ayrı yasağın ihlal edilmesinden söz edilmiştir. Bunlardan biri faiz yasağı olup,²⁷⁴ bu işlemlerde,

---

²⁶⁸ Bk. *Tez metni*, s. 98-100.

²⁶⁹ Abdüssettâr Ebû Ğudde ve diğer fakih ve fetva kurullarının görüşü için bk. *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1866> (03/01/2006).

²⁷⁰ Heyet, "Karâr bi şe'ni'l-itticâr fi'l-umlât", *MMFİ*, sy. 11, I, 613-614.

²⁷¹ Bu hadisler için bk. *Tez metni*, s. 79-80.

²⁷² Hey'etü Şeriketü er-Râcihî el-Masrifîyye li'l-İstismâr, "Karar No : 21" *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=558> (03/01 /2006).

²⁷³ Hey'etü el-Benk el-İslâmî es-Sûdânî, "Fetva No : 9", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1739> (03/01/2006); Hey'etü Şeriketü er-Râcihî el-Masrifîyye li'l-İstismâr, "Karar No: 8", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=547> (03/01/2006).

²⁷⁴ Sâlûs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s. 198; Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*, s. 205.

vade (nesîe) faizi cereyan etmektedir.²⁷⁵ İhlal edilen diğere bir yasak ise borcun borç karşılığında satılması (بيع الكالئ بالكالئ / بيع الدين بالدين) dır.²⁷⁶

Bu konuda dile getirilen eleştirilerden bir kısmı ise, vadeli döviz işlemlerinin, spekülasyon yapan kişilerin risklerini önleme amacına yönelik olmasını ve sözleşmelerin kalkınmaya hizmet etmemesini temel almıştır.²⁷⁷

2. Değerlendirme

Fıkhî değerlendirmede bulunurken, işlemin mahiyetini tespit, ileride yapılacak başka değerlendirmelerin de esasını teşkil edeceği için, öncelikle vadeli döviz işlemlerinin "vaadleşme" ya da "akid" olmasıyla ilgili tartışmalar ele alınacak daha sonra diğere değerlendirmelere geçilecektir.

a. Vadeli Döviz İşleminin "Vaadleşme" Olması Görüşü

Vadeli döviz işlemlerinin "vaadleşme" veya "akid" niteliğinde olduğunu tespit, söz konusu işlemlerin hukûken vaadleşme mi yoksa akit mi kabul edildiği ve bu duruma bağılı olarak sahip olunan hak ve yükümlülükler, döviz future işlemlerinde bulunan teminat sistemi ve bu sözleşmelerin ikinci elde tedavül etmesi ve tarafların amacı önem arz etmektedir.

Döviz forward ve döviz future işlemleri, modern hukuk müellifleri tarafından, icap ve kabul ile kurulan, konusu somut bir varlık olan rızâ bir "satım sözleşmesi" olarak nitelendirilmektedir.²⁷⁸ Örneğin döviz future işleminde, gerekli bilgileri ihtiva eden formun takas merkezine ulaştırılması "icâb", takas merkezinin onayı ise "kabul" beyanı olarak değerlendirilmekte ve böylece vadeli işlem

---

²⁷⁵ Karadâğî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 169; Alâüddin b. Abdürrezzak, *Tekâbuz*, s. 113; Merzûkî, "ez-Zeheb", *MMFİ*, 9, I, 139-140.

²⁷⁶ Takî el-Osmânî, "Ukûdü'l-müstakbeliyyât", *MMFİ*, sy. 7, I, 350; Şevki Dünya, "el-Mudârabât ale'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 537.

²⁷⁷ Münîr Hindî, *Şühbetü'r-ribâ*, s. 39.

²⁷⁸ Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 2; Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukukî niteliği*, s. 27-31.

sözleşmesinin kurulduğu ifade edilmektedir.²⁷⁹ Söz konusu işlemlerin "satım sözleşmesi" olması neticesinde akid, iki tarafı da bağlayıcı olduğu için, taraflardan birinin, karşı tarafın rızası dışında akitten vazgeçme imkanı yoktur.²⁸⁰

Döviz future işleminde ödenen teminat, hukûken "düzensiz rehin" olarak kabul edilmekte,²⁸¹ sözleşme vadesi gelene kadar, spot kur ile vadeli kur arasında oluşan fark, teminat hesabına artı ya da eksi olarak yansıtılmaktadır.

Sayılan bütün bu nitelikler, döviz forward ve döviz future işlemlerinin "vaad" ya da "vaadleşme" olarak değerlendirilemeyeceğini gösterir. Zira sözleşme yapan taraflar, hukûken bağlayıcı bir vadeli döviz alım satımında bulunmayı amaçlamakta ve bunun sonuçlarına katlanmayı daha başlangıçta kabul etmektedir. Takas merkezi ise, tarafların yükümlülüklerini yerine getirmeme ihtimaline karşı, rehin (teminat) olarak bir miktar para yatırmalarını zorunlu tutmaktadır. Diğer yandan döviz future işlemleri, organize borsalarda ikinci elde alınıp satılmaktadır ki, bu durumu, "vaad" anlayışı ile bağdaştırmak mümkün değildir.²⁸²

Bazı fetva heyetleri, bedelin bir kısmının başlangıçta teslim edilmiş olmasını, işlemin "akid" olduğuna bir karîne olarak değerlendirmişler ve işlemin caiz olması için kısmî ödemenin bulunmamasını şart koşmuşlardır.²⁸³ Oysa yukarıda zikrettiğimiz gerekçeler, söz konusu işlemlerin "akid" sayılması için bundan çok daha güçlü niteliktedir.

---

²⁷⁹ Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, s. 27.

²⁸⁰ Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti", s. 2; Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, s. 30, 35.

²⁸¹ Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, s. 41.

²⁸² Benzer bir değerlendirme için bk. Takî Osmânî, "Ukûdü'l-müstakbeliyyât", *MMFİ*, sy. 7, I, 353; Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 141; Sâlûs, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, sy. 11, I, 592.

²⁸³ Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveyfî, "Fetva No: 28, 98", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=275> (03/01/2006)

b. Sarf Akdinde Vade Şartının Geçerliliği

Kur'an'da, faiz yasaklanmış fakat para mübadelelerinin nasıl yapılması gerektiği konusunda detaylı hükümlere yer verilmemiştir. Bu konudaki hükümler hadisler ve bu hadisleri delil olarak esas alan icthatlarla düzenlenmiştir.

i. Sarf Akdinde Vade Hakkında Rivayet Edilen Hadisler

Kelime anlamı çevirme, değiştirme ve fazlalık olan sarf sözcüğü,²⁸⁴ bir fıkıh terimi olarak paraların birbiri ile mübadele edilmesini ifade etmektedir.²⁸⁵ Hz. Peygamber döneminde altın ve gümüş para kullanıldığı için aşağıda zikredilen hadislerde bu madenlerin mübadelesi ile ilgili ifadeler sarf akdi konusunda temel teşkil etmiştir.

Hadis literatüründe, altın ve gümüşün alım satımında vade bulunmaması gerektiğini, aksi halde faizli bir işleme girilmiş olacağını ifade eden birçok hadis bulunmaktadır. Ubâde, Ömer, Ebû Berke, Berâ İbn Âzib ve Zeyd İbn Erkam; İbn Ömer ve Hişâm İbn Âmir olmak üzere yedi sahabîden yaklaşık kırk hadis bu konuyla doğrudan ilgilidir. Bu rivayetlerin; bir bölümü “kavlî hadis”; bir bölümü ise “Resûlullah nehyetti” şeklinde “hikaye” formundadır. Bunun yanında bir de Hz. Ömer’in konu hakkındaki sözü bulunmaktadır. Bu başlık altında, içeriği aynı olanlar ayrıca zikredilmeksizin farklı ifade taşıyan hadislere yer verilecektir.

- Ubâde’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “...Altının, gümüş ile, gümüş daha fazla olacak şekilde peşin olarak (yeden bi yed)

---

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “s-r-f” md., IX, 189-193.

²⁸⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VII, 162; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VII, 133; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 209; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 146; Haccâvî, *el-İknâ*, II, 258.

Malikilerde para mübadeleleri sarf, mübadele ve murâtale olmak üzere üç ayrı isimle kategorize edilmiştir. Farklı cins paraların mübadelesi sarf; aynı cins paraların tartı ile değişimi murâtale, adedle değişimi ise mübâdele olarak adlandırılmıştır. Heyet, *Mevsûatü'l-fikhiyye*, “s-r-f” md., XVI, 348. Maliki mezhebi eserlerinde konuların bu sınıflamaya göre değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin bk. Sahnûn, *Müdevvene*, III, 393, 431, 439; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, s. 253.

*mübadele edilmesinde beis yoktur. Vade (nesîe) ise (caiz) olmaz.*²⁸⁶ *Cinsler farklı olduğu zaman peşin olması (yeden bi yed) şartıyla dilediğiniz gibi satın.*²⁸⁷

- Ebu'l-Minhâl şöyle anlatır: “Berâ İbn Âzib’e sarf konusunu sordum. O bana, “Zeyd İbn Erkam’a sor, o benden daha hayırlı ve daha bilgilidir” dedi. Ben de Zeyd’e sordum. O da, “Berâ’ya sor, o benden daha hayırlı ve daha bilgilidir” dedi. Sonra her ikisi de bana, “Hz. Peygamber, gümüşün (verik) altın ile vadeli olarak (deynen) satılmasını yasakladı” diye cevap verdi.”²⁸⁸

- Ebû Kılâbe şöyle nakleder : Hişâm İbn Âmir Basra’ya gidince oradaki kimselerin altını, atıyyeleri ile (atıyyeler ödenince vermek üzere vadeli olarak) satın aldıklarını gördü. Bunun üzerine o, “Resûlullah altının, gümüş (verik) ile vadeli (nesîeten) olarak satılmasını yasakladı ve bunun *tam bir riba* olduğunu haber verdi” demiştir.²⁸⁹

- Nâfi’in İbn Ömer’den naklettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: “...Gümüşü (verik) altın karşılığında, biri vadeli (ğâib), diğeri peşin (nâciz) olacak şekilde satmayın. Eğer (karşı taraf) sizden, evine girecek kadar süre istese (bile) ona mühlet tanımayın. Çünkü ben sizin ribaya düşmenizden endişe ediyorum.”²⁹⁰

- Mâlik İbn el-Hadesân şöyle anlatır: “Kim bana (bendeki altın karşılığında) gümüş vermek üzere sarf yapar?” diye sordum. Talha İbn Ubeydullah da, -ki onun yanında Ömer İbn el-Hattâb vardı- “Altınını göster, sonra bize ver. Hizmetçimiz geldiği zaman gümüşünü (verik) sana verelim” dedi. Bunun üzerine Ömer, “Hayır, kesinlikle! Allah’a yemin olsun ki, ya hemen gümüşü teslim etmeli ya da altını geri vermelisin. Çünkü Resûlullah , “*Peşin (hâe ve hâe) olmadıkça*

---

²⁸⁶ Ebû Dâvûd, “Büyû”, 12.

²⁸⁷ Buhârî, “Büyû”, 77; Müslim, “Müsâkât”, 15. Benzer rivayetler için bk. Ebû Dâvûd, “Büyû”, 12; Nesâî, “Büyû”, 44; Tirmizî, “Büyû”, 23. Tirmizî, bu hadisin “hasen sahih” olduğunu belirtmiştir. Bk. a.y.

²⁸⁸ Nesâî, “Büyû”, 49. Benzer rivayetler için bk. Müslim, “Müsâkât”, 16; Ahmed, *Müsned*, XIV, 206.

²⁸⁹ Ahmed, *Müsned*, XII, 508. Benzer rivayet için bk. Ahmed, *Müsned*, XII, 505.

²⁹⁰ Mâlik, “Büyû”, 16.

*gümüşün (verik) altın ile mübadelesi ribadır, peşin olmadıkça buğdayın buğdayla, arpanın arpa ile, hurmanın hurma ile mübadelesi de ribadır” buyurdu.*²⁹¹

ii. Fakihlerin "Sarf Akdinde Wade Şartı" Hakkındaki Görüşleri

İslam hukukunda, sözleşmelerde bedelin ifâ zamanı konusunda genel olarak akid serbestisi ilkesi bulunmakla birlikte, sarf akdi gibi bazı hukuki ilişkilerde riba gerçekleşeceği için vade uygun görülmemiştir.²⁹² Fakihler, sarf akdinin peşin olarak yapılmasının şart olduğu ve bedellerden birinin veya her ikisinin vadeli olarak ödenmesinin şart koşulması halinde bu şartın akdi geçersiz kılacağı hususunda müttefiktir.²⁹³ Yukarıda zikri geçen hadislerin açık olması sebebiyle bu konuda hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.²⁹⁴ Zira hadislerdeki “deynen”, “nesîeten”, “ğâib”²⁹⁵ gibi kelimeler altının gümüşle vadeli olarak mübadele edilmesinin yasak olduğunu; “yeden bi yedin”, “hâe ve hâe” gibi sözcükler ise bu tür işlemlerin peşin olması gerektiğini, aksi halde faizli bir muameleye girilmiş olacağını vurgulamaktadır.

---

²⁹¹ Müslim, "Müsâkât", 15. Benzer rivayetler için bk. Ahmed, *Müsned*, I, 269. Nesâî, “Büyü”, 41. Nesâî’deki başka bir rivayette “hâe ve hâe” lafzı yerine “yeden bi yedin” lafzı kullanılmıştır. Bk. Nesâî, “Büyü”, 43.

²⁹² Aybakan, "İfa", *DİA*, XXI, 502. İslam hukukunda akit serbestisi ve sınırları hakkında bk. Çalış, *İslam hukukunda özel mülkiyet ve sınırlamaları*, s. 238-245.

²⁹³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 28; Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 3; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 171; İbn Mâze el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, VIII, 296; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 146-147; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, VI, 440; İbn Kudâme, *Muğnî* VI, 112-113; İbn Neccâr, *Meûnetü üli'n-nühâ*, IV, 219; Necdî, *Haşiyetü'r-Ravzu'l-murbi'*, IV, 525; İbn Münzir, *İcmâ'*, s. 105.

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre vade şartı sarf akdini batıl kılmaktadır. Hanefilere göre ise vade şartı akdi fasit kılar. Buna göre eğer taraflar ayrılmadan önce vade şartını iptal ederek peşin olarak ödemede bulunurlar ise akit caiz hale dönüşür. (Kâsânî, *Kâsânî, Bedâiu's-sanâi'*, VII, 171; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 146-147; Behûtî, *Şehru müntehâ'l-irâdât*, II, 201.) Maliki ve Hanbelilerde vade şartı bulunan sarf akdinin fasit olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. (Sahnûn, *Müdevvene*, III, 395; İbn Kudâme, *Muğnî* VI, 112) Fakat bilindiği gibi, fasit-batıl ayırımı Hanefilere mahsustur. (Bardakoğlu, “Butlan”, *DİA*, VI, 476). Dolayısıyla kanaatimizce bu ifadeleri de “batıl” olarak anlamakta bir sakınca yoktur. Hukuki işlemlerin geçersizliğinde batıl-fasit ayırımı konusundaki görüşler ve bir örnek incelemesi için bk. Günay, “İslam hukukunda hükümsüzlük teorisi”, s. 168-170.

²⁹⁴ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, VI, 441 ve *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 15; Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, s. 134, 135.

²⁹⁵ Mâlik, “Büyü”, 16.

Bu ifadeler, bedellerden birinin vadeli olması durumunu kapsadığı gibi her iki bedelin vadeli olması halini kapsamaktadır. Bu sebeple döviz forward ve döviz future işlemlerinde bedellerin karşılıklı olarak vadeli ödenmesi bütün mezheplerin ittifakı ile benimsenen bir yasağı ihlal anlamına gelmektedir. İlgili hadislerde bu yasaklamanın çiğnenmesi halinde faizli bir muamele yapıldığı beyan edilmiştir. Bu nedenle aşağıda vadeli döviz işlemleri faiz yasağı tahlil edilecektir.

c. Konunun Faiz Yasağı Açısından Değerlendirilmesi

Vadeli döviz alım satım işlemlerini, faiz yasağı açısından tahlile girmeden önce, faiz konusunu kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır. Lugat anlamı artma ve gelişme olan riba kelimesi²⁹⁶ terim olarak farklı ifadelerle tanımlanmış,²⁹⁷ kaynağı, vadeli ya da peşin işlemlerde gerçekleşmesi bakımından taksîme tâbi tutulmuş ve farklı riba türlerinden bahsedilmiştir. Bazı alimler, faizin (riba), "borç (deyn) ribası"* ve "alım satım ribası" olarak iki türü bulunduğunu belirtir.²⁹⁸ Daha yaygın olarak benimsenen diğer bir tasnife göre ise, faizin fazlalık ve vade (nesîe) faizi olmak üzere iki türü bulunmaktadır.²⁹⁹

Fazlalık ribası, bir satım akdinde, aynı cins para veya malların birbiriyle peşin olarak mübadelesinde bedellerden birinde şer'î ölçütlere aykırı olarak şart

---

²⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "ribâ" md., XIV, 304-307.

²⁹⁷ Riba terimi, "ıvazlı akitlerde taraflardan biri lehine şart koşulmuş, şer'î ölçütlere göre karşılığı bulunmayan hükmî ya da hakîkî fazlalık" (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 398-400), "akit anında şer'î ölçütlere göre eşitliğin olup olmadığını bilmeden belirli (mahsûs) ıvaz üzerine akitte bulunmak" ve "her iki bedelin ya da (ribevî malların değişiminde) bedellerden birinin veya her ikisinin vadeli olması" (Şirbînî, *Muğni'l-muhâc*, II, 21) olarak tanımlanmaktadır. Riba'nın anlamı hakkında yapılan tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Nevevî, *Mecmû'*, X, 24-25; Ezherî, *Haşiyetü's-Şarkâvî*, III, 65-66.

* İbn Rüşd'e göre, bu tür riba (deyn ribası), cahiliyye ribası ve "indirim yap erken öde" (da' ve teacel) olmak üzere iki farklı şekilde tezahür eder. Cahiliyye ribasının haramlığı konusunda ittifak, diğerinde ise ihtilaf bulunmaktadır. Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 1166.

²⁹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 1166. Abbâdî, *Mevkîfü's-Şerîa mine'l-mesârif*, s. 75. Faizin mahiyeti, türleri ve hükmü konusunda yapılan modern tartışmalar hakkında bk. Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 153 vd.; Karaman, *Mukayeseli İslam hukuku*, II, 203-229.

²⁹⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 52; Şâfiî, *Ümm*, III, 302; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 13-14; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, s. 252; Necdî, *Hâşiyetü'r-Ravzî'l-murbi'*, IV, 498; Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 125.

koşulmuş bulunan fazlalığa denir. Vade (nesfe) ribası ise faize konu teşkil eden malların kendi cinsi veya başka bir cins ile mübadelesinde bedellerden birinin veya her ikisinin vadeli olması halinde gerçekleşen faiz olarak tanımlanabilir.³⁰⁰

Fıkıhta sarf akdi satım akdinin bir türü olarak değerlendirilir.³⁰¹ Bu sebeple sarf konusu, fıkıh literatüründe genellikle "alım satım" bölümünün (kitâbü'l-büyû') bir alt başlığı olarak incelenmiştir. Döviz alım satım işlemleri de para mübadelesi olması nedeniyle sarf akdi hükümlerine tâbidir. Dolayısıyla vadeli döviz işlemleri, genel olarak "alım satım faizi" (ribe'l-büyû') ile özel olarak ise "vade faizi" (ribe'n-nesfe) ile ilgili bir konudur. Döviz forward ve döviz future işlemlerinde, önceden doğmuş olan bir borcun ertelenmesi karşılığında fazla bir bedel alma söz konusu olmadığı için "cahiliyye faizi" olarak da adlandırılan "ertele, artırayım" anlamında bir "borç faizi" (ribe'd-deyn); aynı cins paraların biri diğerinden fazla olacak şekilde peşin mübadele edilmesi gibi bir durum mevcut olmadığı için de "fazlalık faizi" (ribe'l-fadl) konumuzla doğrudan ilgili değildir.³⁰²

Vade ribasının, peşin olarak verilenin vadeli olarak teslim edilenden daha üstün olduğu dolayısıyla bir tarafın karşılıksız fazlalık elde ettiği şeklinde gerekçelendirildiği görülür.³⁰³ Fakat vadeli sarf akdinde söz konusu olan ribanın, sadece "peşin verilenin vadeli ödenenden daha değerli olduğu" yönünde bir gerekçe* ile îzâh edilmesi yeterli değildir. Zira böyle bir açıklama, bedellerden birinin peşin, diğerinin vadeli olduğu sarf akdinde anlamlı ve ikna edici nitelikte olmakla birlikte, döviz forward ve döviz future işlemleri gibi her iki bedelin vadeli olduğu para mübadelelerindeki faizi açıklamaktan uzaktır. Zira her iki bedel de

---

³⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 52; Özsoy, "Faiz", *DİA*, XII, 114.

³⁰¹ Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 2.

³⁰² Aynı yönde değerlendirmeler için Bk. Mısrî, *Masrifü't-tenmiye*, s. 175.

³⁰³ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 136; Mısrî, *Fi'l-fikri'l-iktisâdi'l-İslâmî*, s. 117.

* İktisat literatüründe, Böhm Bawerk gibi, faizi, peşin ile vadeli para arasındaki değer farkı olarak açıklayan iktisatçılar bulunmaktadır ki bu görüş, "Acyo Teorisi" olarak bilinmektedir. Bk. Oğuz, *İktisada giriş*, s. 347-349.

aynı vadede teslim edildiği için, "peşinin vadeliden üstün olması" yorumu burada temelsiz kalmaktadır.

Kanaatimizce, döviz forward ve döviz future işlemlerinin caiz sayılmaması için vadeli olmaları yeterlidir. Zira bu muamele ile fıkhıdaki vade (nesfe) ribası yasağı ihlal edilmektedir. Biz, özellikle günümüz uygulamaları dikkate alındığı zaman, vadeli döviz işlemlerinde gerçekleşen "vade faizi"nin (ribe'n-nesfe), borç faizinin kredi faizi türü (ribe'd-deyn'in ribe'l-qurûz türü) ile mahiyet birliği bulunduğunu tespit etmiş bulunuyoruz.³⁰⁴

İlk bakışta, vadeli döviz işlemlerinde, her iki bedel de aynı tarihte teslim edildiği için, faizden söz edilemeyeceği görüşü akla gelmektedir. Çünkü bugün ilk akla gelen faiz kredi faizi olup bu tür bir faiz, borcu veren tarafa, borçlunun parayı belirli bir süre kullanmasından dolayı ödenmektedir. Oysa döviz forward ve döviz future işlemlerinde vade gelene kadar hiçbir taraf diğerine bir ödemede bulunmamıştır. Hanefî fıkıh eserlerinde, sarf akdinde tek taraflı vade ile "faiz" yasağının, çift taraflı vade ile ise "bey'u'l-kâli'i bi'l-kâli" (بيع الكالى بالكالى) yasağının³⁰⁵ ihlal edildiğine dair değerlendirmeler de böyle bir bakış açısı ile ilişkili olabilir.

Tespitimize göre, yukarıda belirttiğimiz ilk anda akla gelen düşüncenin aksine, döviz forward ve döviz future işlemlerinde, sözleşme tarafları birbirine karşılıklı olarak faizli borç vermiş gibidir. Bu kanaatimizi, bir "döviz forward" ve/veya "döviz future" işlemi temelinde şöyle bir örnekle açıklayabiliriz.

Amerika'dan, bedelini bir yıl sonra ödemek üzere mal ithal eden bir tüccar, söz konusu malları, yine bir yıl vade ile Türkiye'de YTL üzerinden satmaktadır. Bu kimsenin, borcunu ödeyebilmek için bir yıl sonra dolara ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak o, bir yıl sonra kurların aşırı bir şekilde yükselmesinden dolayıısıyla da zarar etmekten endişe etmekte ve bu sebeple bir yıl sonrasının kurunu sabitleyerek söz

---

³⁰⁴ Özsoy'un, bu yöndeki değerlendirmeleri için bk. Özsoy, *Faiz ve problemleri*, s. 228.

³⁰⁵ Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 3; Aynî, *Binâye*, VII, 617.

konusu riskten kaçınmak istemektedir. Bu durumdaki bir ithalatçı, ihtiyacını şu iki şekilde karşılayabilir:

i. Bir yıl sonra dolar satın almak üzere banka ile bir "döviz forward" ya da "döviz future" sözleşmesi yapar. Sözleşme vadesi geldiği zaman, müşterilerinden elde edeceği YTL ile ihtiyacı olan doları bankadan satın alır. Kur önceden belirlenmiş bulunduğu için, kurlar serbest piyasada ister yükselmiş isterse düşmüş olsun, müşterinin kur riski bulunmamaktadır. Yukarıda detaylı olarak açıkladığımız gibi,³⁰⁶ bankanın, müşteriye verdiği forward döviz satım kuru, YTL faizi ile dolar faizi arasındaki farkın kura eklenmesi ile hesaplanmaktadır.

ii. İthalatçı, bankadan sene başında faizli olarak YTL borç alır. Spot piyasada YTL'yi dolara çevirir ve bunu bir bankanın faizli vadeli mevduat hesabına yatırır, vadesinde dolarları faiziyle birlikte alır ve yine vadesi gelmiş bulunan dolar borcunu öder. Müşterilerinden tahsil ettiği YTL ile de, YTL kredi borcunu geri öder.³⁰⁷

Bu işlemde YTL kredinin müşteriye maliyeti örneğin, % 20'dir. Dolar satın aldıktan sonra onu bankaya vadeli mevduat olarak yatırıp faiz geliri elde etmiştir. Bunun getirisi de örneğin % 5 olsun. Bu durumda, bir yıl sonrası için ihtiyaç duyduğu doların kurunu bugünden sabitlemenin müşteriye maliyeti, iki para birimi arasındaki faiz farkı kadar olmuştur.

Görüldüğü gibi, gerek döviz forward işlemi ile gerekse YTL kredi kullanarak kur riskinden korunmanın müşteriye maliyeti aynıdır, her iki yöntem de aynı sonucu doğurmaktadır.³⁰⁸

---

³⁰⁶ Bk. *Tez metni*, s. 61.

³⁰⁷ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 38. Benzer bir örnek için bk. Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 111.

³⁰⁸ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 39. Benzer değerlendirme ve örnek için bk. Yılmaz, "Vadeli piyasa–spot piyasa etkileşimi", s. 78-82.

Döviz forward ya da döviz future satım sözleşmesinde, bankanın, forward kur hesabı yaparken, YTL'de kredi verme faizini, dolarda ise vadeli mevduat faizini esas alması da bu kanaatimizi teyid etmektedir. Yani banka müşteriye YTL kredi vermiş, müşteri de bankada dolar mevduat hesabı açmış gibi bir kabul ile forward kur hesap edilmiştir.

Yukarıdaki örnekte açıkça görülmektedir ki vadeli döviz işlemi ve faizli kredi arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Biri diğerinin yaptığı fonksiyonu aynen yapmaktadır. Böylece farklı cins paraların vadeli mübadelesinde gerçekleşen "vade (nesîe) faizi"nin, "borç faizi" (ribe'l-karz) ile aynı mahiyette olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada, Senhûrî'nin, vade ribası da dahil olmak üzere hadislerde yasaklanan bütün riba çeşitlerinin, borç ribasına vesile olduğu için yasaklandığı yönündeki değerlendirmesi³⁰⁹ önemli ve anlamlıdır.

Burada, vade farkı eklenerek yapılan vadeli satımın da faizli kredi ile aynı neticeyi doğurduğu, dolayısıyla böyle bir değerlendirmenin sağlıklı olmadığı görüşü ileri sürülebilir. Biz, vadeli döviz işlemlerinin caiz olmaması görüşünü, bu tahlil ve tespit üzerine değil, sarf akdinde vadenin caiz olmaması görüşüne binâ etmekle birlikte, vade farkı ekleyerek yapılan para karşılığında mal satımı ile vadeli döviz satım işlemi arasında bulunan bazı farklılara temas etmekte yarar görüyoruz. Şöyle ki:

Vadeli satımda, söz konusu mal ile para arasında faiz bakımından illet birliği bulunmamaktadır, dolayısıyla faiz gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu sebeple fakihler çoğunluğu vade farkı ile mal satımına cevaz vermiş³¹⁰ ve vade farkında, riba, cehâlet, garar, kumar yada başka bir mefsetet bulunmadığını belirtmişlerdir.³¹¹

---

³⁰⁹ Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, III, 156.

³¹⁰ Karaman, "Alış-verişte vade farkı", s. 33-38; Döndüren, *Alım satımda kâr hadleri*, s. 167-172; Bayındır, Abdülaziz, "İslam'da faiz mefhumu ve unsurları", s. 155-159.

³¹¹ İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, V, 42.

Altın ve gümüşte faizin illetinin ne olduğu mezhepler arasında ihtilafıdır ve bu konuda üç ayrı görüş bulunmaktadır. Birincisi, cins birliği ve tartılabilir (veznî) oluşu, ikincisi, semeniyet vasfının galip olması, üçüncüsü ise mutlak anlamda semeniyet niteliğidir.³¹² İlet olarak bunlardan hangisi esas alınır alınsın, altın ve gümüş birlikte değerlendirilmiştir. Dolayısıyla altının gümüşle mübadelesinde söz konusu olan vade daima riba olarak değerlendirilecektir. Bugün kağıt para, uluslararası fıkıh akademileri ve fetva heyetlerinin içinde yer aldığı büyük çoğunluğun da kabul ettiği üzere altın ve gümüşteki "para" olma (semeniyet) vasfını tam olarak taşımaktadır.³¹³ Bundan dolayı, farklı tür paraların vadeli değişiminde "vade faizi" cereyan eder. Diğer yandan, faizli kredi, cahiliyye toplumu tarafından vadeli satışa benzetilerek haklı gösterilmeye çalışılmış fakat bu anlayışı Allah, faizi haram, alım satımı ise helal kıldığını belirterek açık bir şekilde reddetmiştir.³¹⁴

d. Konunun "Borcun Borç Karşılığında Satımı (Bey'u'd-deyni bi'd-deyn)" Yasağı Açısından Değerlendirilmesi

Vadeli sarf akdinin (dolayısıyla da vadeli döviz işlemlerinin) caiz olmadığı görüşünü desteklemek üzere ileri sürülen gerekçelerden biri de bu işlem ile borcun borç karşılığında satımı" yasağının ihlal edildiği savıdır.³¹⁵ Bu nedenle döviz forward ve döviz future işlemlerinin bu açıdan incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

"Borcun borç karşılığında satılması" konusu, ilgili hadislerde ve fıkıh literatüründe "bey'u'd-deyni bi'd-deyn" ve "bey'u'l-kâli'i bi'l-kâli'" ifadeleriyle yer

---

³¹² Özsoy, "Faiz", *DİA*, XII, 115.

³¹³ Heyet, *Karârât Meclisü'l-Mecma' li'r-Râbita*, s. 96-97; Sâlûs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s. 189; Sirâc, *en-Nizâmü'l-masrafi*, 410; Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*, s. 202; Bayındır, Abdülaziz, "İslam toplumunda kağıt paralar", s. 36. Faizsiz bankaların fıkıh heyetlerinin bu yöndeki kararları için bk. <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa> (03/01/2006).

³¹⁴ Bakara, 2/275.

³¹⁵ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 136; Aynî, *Binâye*, VII, 617; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, VII, 404.

almıştır. Söz konusu yasağı, müdâylene ayetinde³¹⁶ 'tek deyn'den bahsedilmiş olmasıyla da ilişkilendiren görüşler³¹⁷ bulunmakla birlikte bu konuda çoğunlukla şu hadislerin delil olarak kullanıldığı görülür:

İbn Ömer, Nâfi'in rivayetine göre, “*Resûlullah kâli' karşılığında kâli'in satışını yasakladı*”³¹⁸ Abdullah b. Dînâr'ın rivayetine göre ise, “*Resûlullah kâli' satışını yasakladı*”³¹⁹ demiştir.

Fakihler, "kâli' karşılığında kâli'in satılması"nın (بيع الكالى بالكالى), yasak olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte, söz konusu yasağın yorumu ve kapsamı hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'a göre, kâli' satışı ile deyn satışı aynı mahiyet ve hükümde olmayıp, deynin satımı konusunda herhangi bir yasaklama söz konusu değildir. Onlara göre, borç (kâli') satımı mutlak olarak yasak değildir.³²⁰

Borcun satılması³²¹ yasağıyla ilgili görüş ve değerlendirmelerin başlıca şu üç ana hususta toplandığı görülür. Bunlardan birincisi, "önceden sabit olan bir borcun yerine başka bir borç ikâme edilmesi" (feshu'd-deyn fi'd-deyn); ikincisi, "her ikisi de önceden sabit olan borçların takas edilmesi", üçüncüsü ise, "yeni

---

³¹⁶ Bakara, 2/282.

³¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 208; Mısri, *el-Câmi'*, s. 339. Detaylı bilgi ve eleştiri için bk. Mısri, *el-Câmi'*, s. 339 vd.

³¹⁸ Beyhakî, *Sünen*, V, 290; Dârakutnî, *Sünen*, III, 71. Hâkim, *Müstedrek*, III, 882. Hâkim, bu hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. a.y.

³¹⁹ Hâkim, *Müstedrek*, III, 882.

³²⁰ İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-müvakkîn*, III, 172-174; Atîkî, “Bey'u'd-deyn”, s. 328.

³²¹ Fıkıhtaki borcun satılması (bey'u'd-deyn) terimi, modern hukuktaki alacağın temliki ve borcun nakli kavramlarından farklılık taşımaktadır. Zira alacağın temlikinde alacaklı, borcun temlikinde ise borçlu kimse değiştirilmekte fakat borcun kendisinde herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir. (Bk. Tunçomağ, *Türk borçlar hukuku*, I, s. 1074-1075, 1123). Bu iki kavram tam olarak olmasa bile fıkıhtaki “havâle akdi” ile benzeşmektedir. Fıkıh literatüründeki bey'u'd-deynde ise ya bir alacak, borçluya veya üçüncü bir şahsa peşin veya vadeli başka bir bedel karşılığında satılmakta (yani borç miktar ve/veya vade olarak değişmekte) veya önceden sabit olan borç ve alacak arasında takas yapılmakta ya da yeni kurulan bir akitte her iki bedelin vadeli olması kararlaştırılmaktadır. Bey'u'd-deyn terimi, zikrettiğimiz ilk tür uygulamaya göre “alacağın satımı” olarak çevirmeyi mümkün kılmakla birlikte böyle bir tercüme diğer türleri ifade etmekten uzaktır. Bu nedenle tez metninde, bütün türlerini kapsayan bir çeviri olmamakla birlikte imkansızlık sebebiyle lafzî tercümeyi esas alarak burada ve diğer yerlerde “borcun satılması” ifadesini kullanmayı tercih ettik.

kurulan bir akitte bedellerin vadeli olarak ödenmesinin şart koşulması" (ibtidâü'd-deyn bi'd-deyn) dir.³²²

Vadeli döviz işlemlerinde, önceden sabit olmuş borçlar arası bir takas veya daha önce doğmuş bir borcun yerine başka bir borç tesis edilmesi gibi bir uygulama mevcut olmadığından, konumuzu daha çok, yukarıda bahsi geçen türlerden, "ibtidâü'd-deyn bi'd-deyn" ilgilendirmektedir. Bu işlemin klasik örneği, selem akdinin bedel (re'sü mâli's-selem) de vadeli olacak şekilde gerçekleştirilmesi olmuştur.³²³ Fakihler, bu tür bir borç satımının caiz olmadığı görüşündedir. Ahmed b. Hanbel ve İbn Münzir bu hususta icma bulunduğunu nakletmişlerdir.³²⁴ İbn Teymiyye ve İbn Kayyım da, yasaklamanın, ödenmesi vacip olan vadeli iki borç arasında yapılan mübadele (selem akdinde mal ile birlikte bedelin de vadeli olması durumu gibi) hakkında olduğunu, iki borç arası mübadelede borçlar sâkit oluyorsa (yani vade yok ise) bunun caiz olduğunu belirtmiştir.³²⁵

Söz konusu muamelenin (deyn satımının) yasak olması, bu tür işlemlerde çoğu zaman garar bulunması,³²⁶ satılan şeyin teslimine güç yetirilememesi,³²⁷ dolayısıyla nizâ'a yol açması³²⁸ gibi hususlarla gerekçelendirilmiştir. Konuyla ilgili olarak ileri sürülen diğer bir gerekçe ise, tarafların faydasız yere birbirinin zimmetini meşgul etmesi olmuştur. Zira karşılıklı teslim-tesellüm bulunmadığı için, satıcı bedelden, müşteri ise maldan istifade edememektedir.³²⁹

---

³²² Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, III, 56-57.

³²³ Merdâvî, *el-İnsâf*, V, 44; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, III, 57; Nezih Hammad, "et-Tasarruf fi'd-deyn", s. 35; Mısrî, *el-Câmi'*, 342.

³²⁴ İbn Münzir, *İcmâ'*, s. 105; Metrek, *er-Ribâ ve'l-muâmelâti'l-masriyye*, s. 306; Muhammed el-Karî, "Bey'u'd-deyn ve senedâtü'l-karz", *MMFİ*, sy. 11, I, 242.

³²⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XXIX, 472; İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, III, 173, V, 308-309; Muhammed el-Karî, "Bey'u'd-deyn ve senedâtü'l-karz", *MMFİ*, sy. 11, I, 242.

³²⁶ Eşref Devvâbe, *Nahve sük mâliyye İslâmiyye*, s. 74; Atîkî, "Bey'u'd-deyn", s. 328.

³²⁷ Darîr, *Ğarar*, s. 329; Atîkî, "Bey'u'd-deyn", s. 328.

³²⁸ Abdülkâdir Ahmed, "İstihdâmü'l-akdi'l-müstakbelî", s. 244-245.

³²⁹ İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, III, 173; Metrek, *er-Ribâ ve'l-muâmelâti'l-masriyye*, s. 306; Muhammed el-Karî, "Bey'u'd-deyn ve senedâtü'l-karz", *MMFİ*, sy. 11, I, 242.

Vadeli döviz işlemleri, sayılan gerekçeler açısından incelendiğinde, bunlardan hiçbirinin döviz forward ve döviz future işlemlerinde bulunmadığı görülür. Zira teslim vadesi, kur vb. bütün hususlar açıkça belirlendiği ve muhayyerlik de söz konusu olmadığı için, bedellerde veya akdin sîgasında garar bulunduğunu söylemek güçtür. Teslime güç yetirilememe, dolayısıyla da anlaşmazlık çıkma ihtimali selem akdinde ve vadeli satışta da (vadeli ödenecek olan şey açısından) bulunduğu halde bu tür satımlara izin verilmiştir. Tarafların, faydasız yere birbirinin zimmetini meşgul etmesi gerekçesi de pek geçerli görünmemektedir. Zira âkil olan kişi ve kurumların faydasız muamelelerle meşgul olmayacağı âşikârdır. Aksine bu işlemler sayesinde amaçlarına göre, bazı kimseler kur riskinden korunmakta bazıları da spekülasyonda bulunarak bâzen kâr bazen zarar etmektedir.

O halde yeni kurulan bir akitte her iki bedelin vadeli olmasının yasak olmasında daha esaslı bir gerekçe aranması gerekir. Kur'ân'da, *"Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram) yollar ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir"*³³⁰ buyurularak, hadislerde ise, *"Rızası bulunmadığı sürece müslümanın malı diğer bir müslümana helal olmaz"* buyurularak helal olmada rızanın önemine vurgu yapılmıştır. Ancak rıza, bütünüyle serbest bırakılmamış, rızanın bulunmadığı durumlar ve rızaya hâlel getiren riba ve kumar gibi bâtil yöntemler yasaklanmıştır.³³¹ Bize göre, sarf akdinde iki taraflı vade, vade ribası bulunduğu ve vade tarihinde fiyat ya da başka bir konuda oluşacak farklı durumlar sebebiyle tarafların rızası zedelenebildiği için yasaklanmış olmalıdır. Benzer bir durumu müddete bağlı (el-bey'u'l-mudâf) satım akdinin yasaklanmasında görmekteyiz.

Darîr, müddete bağlı satım akdinin (el-bey'u'l-mudâf) fakihler çoğunluğuna göre yasak olmasının gerekçesini açıklarken konuyu belirtilen vadede

---

³³⁰ Nisâ, 4/29.

³³¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 127-128; İbn Teymiyye, *el-Kavâidü'n-nûrâniyye*, s. 81.

fiyatların değişmesi ile ilişkilendirmiştir. Ona göre bu yasaklamanın bir gerekçesi de garar bulunmasıdır.³³² Ta'likî müddete bağlı satım akdi, kurulduğu andan itibaren bağlayıcı olması ve hükümlerinin işleminin talik edilen vakitte başlaması özelliği ile döviz forward ve döviz future işlemleri ile aynı mahiyettedir.³³³ Dolayısıyla bu değerlendirmeler, vadeli döviz işlemleri için de geçerli olacaktır.

Burada selem akdi ve vadeli satışta da, belirlenen vadede fiyat değişiklikleri vb. nedenlerle tarafların rızasının zedelenmesi ihtimali bulunduğu halde bu iki akdin meşrû kılınmış olduğu yönünde bir itiraz söz konusu olabilir. Fakat selem akdi ve vadeli satışta bedellerden biri peşin, diğeri vadelidir. Dolayısıyla bedeli peşin olarak kabzedilen teslim aldığı şeyi kullandığı için, diğeri ise vadeden dolayı fiyatta avantaj sağladığı için akde razı olmuşlar, fiyat değişikliklerine karşı baştan rıza göstermişlerdir. Oysa her iki bedelin vadeli olduğu durumlarda, taraflardan hiçbirisi bu tür bir fayda elde etmemektedir. Döviz forward ve döviz future işlemlerinde tarafların amacı, kurların kendi beklentileri doğrultusunda gerçekleşmesi halinde bundan kazanç sağlamaktır. Meşrû olan ticari faaliyetlerin aksine, bu tür işlemlerde bir tarafın kazancı, mutlaka diğer tarafın kaybı ile gerçekleşmektedir.³³⁴ Nitekim vadeli işlemler bu özelliği nedeniyle birçok müellif tarafından “bir kazananın karşısında mutlaka bir de kaybedenin bulunduğu sözleşme (zero-som-game)” olarak nitelendirilerek³³⁵ kumar kapsamında olduğu ifade edilmiştir.³³⁶

Esasen vadeli döviz işlemlerinin caiz olup olmamasını incelerken, bu tartışmalara girme ve bunun, borç karşılığında borcun satılması (bey'u'd-deyni bi'd-deyn) olduğu yönünde bir gerekçe ileri sürme zorunluluğu yoktur. Zira yukarıda ilgili kısımda açıkladığımız üzere, vadeli döviz işlemlerinin yasak olmasında en

---

³³² Darîr, *Ėarar*, s. 168-169.

³³³ Aydın, "Borç", *DİA*, VI, 290.

³³⁴ Sâlûs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s. 203.

³³⁵ Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, s. 8.

³³⁶ Darîr, *Ėarar*, s. 619.

temel gerekçe, zikrettiğimiz hadislerdir. Bu hadislerde vadenin riba olduğu belirtilmiştir. Bu noktada, Cessâs'ın, borcun borç ile mübadelesini, bir riba türü olarak zikretmesi de,³³⁷ söz konusu yasaklamadaki esas gerekçenin de tıpkı ribada olduğu gibi vadeden doğan haksız kazanç olduğunu göstermektedir.

e. Döviz Future İşlemine Mahsus Bazı Hususların Değerlendirilmesi

Döviz future işlemlerinde, yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kullanılan nakdî mutâbakât ve ters işlem yöntemleri ile takas merkezinin sağladığı ödeme garantisi, yatırılan teminat ve sözleşmelerin ikinci elde tedavül etmesi değerlendirilmesi gereken önemli bazı niteliklerdir.

Vadeli döviz işlemlerinde yükümlülüklerin fiilî teslim ile yerine getirilmesi pek az rastlanan bir uygulamadır. Bu şekilde bir ödemenin, vadeli olması hasebiyle sarf akdindeki peşinlik şartını yerine getirmediği, dolayısıyla da geçersiz olduğu açıktır.

Nakdî mutâbakât ise, sözleşme vadesi geldiği zaman, vadeli kur ile vade tarihindeki spot kur arasındaki fiyat farkının ilgili tarafa ödenmesi yöntemidir ki, bunu haklı gösterecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır.³³⁸ Nakdî mutâbakat ile yapılan işlemin arka planı irdelendiği zaman şöyle bir mekanizmanın işlediği varsayılabilir: Vadeli olarak satın alınan döviz, teslim alınmadan önce spot kur ile satıcıya geri satılmakta, tarafların ödeyecekleri borçlar arasında takas gerçekleştirilerek vadeli ile spot kur arasındaki fark, kurlar kimin lehine gelişmiş ise o tarafa ödenmektedir. Burada satım konusu şeyin (mebî) satıcıya geri satılması yasağındaki gerçek sebebin, "îne satışı"nı, dolayısıyla da ribayı önleme fikrine dayandığı yönündeki değerlendirmeler³³⁹ önem taşımaktadır. Dolayısıyla nakdî mutâbakat yöntemi ile yapılan îfâ da geçersiz sayılır.

---

³³⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 186.

³³⁸ Takî Osmânî, "Ukûdü'l-müstakbeliyyât", *MMFİ*, sy. 7, I, 352.

³³⁹ Aybakan, "İfa", *DİA*, XXI, 500.

Yükümlülüklerin "ters işlem" ile sona erdirilmesinde ise, vadeli döviz işlemi ile döviz alan taraf, üzerinde bulunan riskten vadeden önce kurtulma amacıyla, satın aldığı döviz miktarını, vadesi aynı olacak şekilde yeni bir işlem ile satmaktadır. Esasında burada bir îfâ değil, bir yükümlülüğün başka bir işlem ile sıfırlanması (dengelenmesi) söz konusudur. Dolayısıyla burada da bir teslim-tesellüm söz konusu değildir.

Döviz future işlemlerde takas merkezinin garantör olması, bazı müellifler tarafından teslim ve tesellümün gerçekleşmesi gibi değerlendirilmiştir.³⁴⁰ Fakat takas merkezi gerçekte garantör değil, sözleşmenin bir tarafıdır. Takas merkezinin, takas üyesi taraflardan söz konusu işlemi gerçekleştireceklerine dair taahhüt alması, takas merkezinin garantör olduğu yönünde bir yanlış algılamaya neden olmuştur. Diğer yandan takas merkezi garantör (kefil) kabul edilse bile, sarf akdinde kefalet birçok fakihe göre caiz değildir.³⁴¹ Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve Muhammed ise ancak akit meclisinde kabzın gerçekleşmesi şartıyla sahih olacağını belirtmişlerdir.³⁴² Dolayısıyla takas merkezinin garantör olması ve bu durumun teslim sayılması iddiası geçersizdir.³⁴³

Döviz future işleminde takas merkezine ödenen teminatın, ödenen miktar yapılan işlemin belirli bir yüzdesi kadar olduğu için tam îfâ sayılamayacağı açıktır. Kısmî îfâ sayılması da mümkün değildir. Zira ödenen miktar, bedelin bir bölümü olarak değil, vadeye kadar vadeli kur ile spot kur arasındaki değişimlerde oluşması muhtemel zararların karşılanması için bir teminat (rehin) niteliğindedir. Yukarıda bazı hukukçuların, yatırılan teminatı "düzensiz rehin" olarak değerlendirdiğine³⁴⁴ temas etmiştik. Söz konusu teminat kısmî îfâ olarak kabul edilse dahi, akdin bütünüyle sahih olması için kısmî îfâ yeterli görülmemiştir. Böyle bir durumda, îfâ

---

³⁴⁰ Abdülkâdir Ahmed, "İstihdâmü'l-akdi'l-müstakbelî", s. 245-248.

³⁴¹ Örneğin Hanefilerden Züfer'e ve Malikilere göre sarf akdinde kefalet sahih değildir. Bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 168-169; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 1288.

³⁴² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 168; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 211.

³⁴³ Benzer bir değerlendirme için bk. Takî Osmânî, "Ukûdü'l-müstakbeliyyât", *MMFİ*, sy. 7, I, 350.

³⁴⁴ Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, s. 41.

edilmeyen kısım için akdin geçersiz olacağı ittifakla benimsenen bir hükümdür. İhtilaf sadece ödenmeyen kısımdan dolayı akdin bütünüyle fasit olup olmayacağı hakkındadır. Hanefilerin çoğunluğuna, Şafîlere, Malikilerde ve Hanbelilerde bir görüşe göre akit kabzedilen kısım için sahihtir. Malikilerde ve Hanbelilerde bir görüşe göre ise akit bütünüyle batıl olur.³⁴⁵

Döviz future işlemlerinin, vade tarihi gelmeden önce ikinci el piyasada alınıp satılmasının caiz olmayacağı açıktır. Zira alım satımı aslen caiz olmayan bir şeyin ikinci elde tedavül etmesinin caiz sayılması da mümkün değildir.³⁴⁶

f. Konunun Sarf Akdinde Esas Alınması Gereken Kur Açısından Değerlendirilmesi

Sarf akdinde esas alınması gereken kurun taraflar arasında serbestçe belirlenme imkanı bulunup bulunmadığı, daha açık bir ifadeyle, günün piyasadaki rayiç kuru ile işlem yapmanın şart olup olmadığı konusu önem arz etmektedir. Çünkü bu husus, vadeli döviz işlemlerinin caiz olma ya da caiz olmama gerekçeleri arasında sayılmaktadır. Bazı müellifler, kurun serbest olduğunu dolayısıyla vadeli döviz işlemlerinin bu açıdan caiz olacağını,³⁴⁷ diğer bazı müellifler ise, sarf akdinde günün rayiç kurunu esas almanın şart olduğunu, dolayısıyla da vadeli döviz işlemlerinin caiz olmayacağını savunmaktadır.³⁴⁸

Burada öncelikle sarf akdinde günün rayiç kurunu kullanma şartı bulunup bulunmadığını tespit etmek, daha sonra eğer böyle bir şart yok ise, bu özelliğin, vadeli döviz işleminin caiz olması için; var ise caiz olmaması için yeterli olup olmadığı meselesini tartışmak gerekir.

---

³⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 166; İbn Mâze el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, VIII, 298; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 44; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 1289; İbn Neccâr, *Meünetü üli'n-nühâ*, IV, 219-220.

³⁴⁶ Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 140-141.

³⁴⁷ Hey'etü el-Benk el-İslâmî el-Ürdünî, "Fetva No: 40/2-c", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1359> (03/01/2006).

³⁴⁸ Abbâdî, *Mevkıfü'ş-Şerîa mine'l-mesârif*, s. 329; Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*, s. 202.

Aşağıda zikredeceğimiz hadisler, sarf akdinde uygulanması gereken kur hakkında bize ışık tutmaktadır:

Ubâde'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“...Altının, gümüş ile, gümüş daha fazla olduğu halde, peşin olarak (yeden bi yed) mübadelesinde beis yoktur. Vade (nesîe) ise (caiz) olmaz.³⁴⁹ Cinsler değişik olduğu zaman peşin olması (yeden bi yed) şartıyla dilediğiniz gibi satın.”³⁵⁰

Ubâde, “Resûlullah bize, “altını gümüşle, gümüşü altınla; buğdayı arpa ile, arpayı buğday ile, peşin olması (yeden bi yed) şartıyla dilediğimiz gibi satmamızı emretti” demiştir.³⁵¹

İbn Ömer birgün Resûlullah'a, dinar ile sattığı malların bedelini dirhem ile ya da dirhem ile sattığı malların bedelini dinar ile tahsil etmenin uygun olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona, “Aranızda hiçbir borç-alacak ilişkisi kalmaması ve günün rayiç kuru ile olması şartıyla dinar yerine dirhem veya dirhem yerine dinar almakta beis yoktur” buyurmuştur.³⁵²

Fakihler, Ubâde hadisindeki ifadelerden yola çıkarak, müstakil olarak kurulan bir sarf akdinde kurun serbestçe belirlenebileceği ve rayiç kurun altında veya üzerinde bir kurla işlem yapmanın caiz olduğu konusunda ittifak etmiştir.³⁵³ Fakihlerin ihtilaf ettiği nokta ise, dinarla yapılan satım bedelinin dirhem olarak (ya da tersi) tahsil edilmesi sırasında benimsenmesi gereken kur hakkındadır. Ebû

³⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Büyû”, 12.

³⁵⁰ Buhârî, “Büyû”, 77; Müslim, “Müsâkât”, 15. Benzer rivayetler için bk. Ebû Dâvûd, “Büyû”, 12; Tirmizî, “Büyû”, 23. Tirmizî, bu hadisin “hasen sahih” olduğunu belirtmiştir. Ahmed, *Müsned*, XVI, 403. h.n. 22625; Nesâî, “Büyû”, 44.

³⁵¹ Nesâî, “Büyû”, 44.

³⁵² Ebû Dâvûd, “Büyû”, 14; Mâlik, “Büyû”, 24; Dârimî, “Büyû”, 43.

³⁵³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 30; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 164; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 209; Şirbînî, *el-İknâ'*, II, 23; Şirâzî, *Muhezzeb*, III, 64; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, VI, 286; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, IV, 132.

Günümüz fakihlerinin ve fıkıh heyetlerinin büyük çoğunluğu da bu görüştedir. Bk. Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 168; Münîr Hindî, *Şühhetü'r-ribâ*, s. 38; Sâlûs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s. 200; Hey'etü Beyti't-Temvîl el-Küveytî, “Fetva No: 25”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=271> (03/01/2006).

Hanife ve Şafî'ye göre, günün kuru yanında, bundan daha yüksek veya daha düşük bir kur da esas alınabilir. Ahmed'e ve Malik'e göre ise günün kurunu kullanmak şarttır. İkinci görüşü savunanlar, yukarıda zikrettiğimiz İbn Ömer hadisini delil olarak kullanmaktadırlar.³⁵⁴

Kanaatimizce Ubâde hadisinde açıkça ifade edildiği üzere, sarf akdinde kur serbestisi bulunmaktadır. İbn Kudâme el-Makdisî'nin de zikrettiği gibi,³⁵⁵ "günün kurunun esas alınması" şartı, bir para birimi üzerinden doğmuş borcun başka cins bir para ile ödemesinde söz konusudur. Çünkü konu dikkatle incelendiği zaman, ikinci hadiste; doğrudan bir sarf akdinden bahsedilmediği görülür. Söz konusu olayda, bir mal dinar ile satılmıştır. Normalde bedelin dinar ile tahsil edilmesi gerekirken, dinar bulunmadığı için bunun yerine, dirhem alınmaktadır. Çünkü borcun, alacaklı ve borçlunun haklarına riayet ederek adâlete uygun bir şekilde îfâsı böyle bir prensiple mümkün olur. Aksi halde borç, ya eksik ya da fazla ödenmiş olacaktır. Bu da satım akdinde tarafların anlaşmış olduğu fiyatın değiştirilmesi, bedeller arasındaki üzerinde mutâbık kalınan dengenin bozulması ve rızaya hâlel gelmesi anlamına gelir. Bazı fıkıhçıların, bu ilkenin, tarafların anlaşamaması durumunda geçerli olan kazâî bir hüküm olduğunu, eğer karşılıklı rıza var ise, günün kurundan fazla veya eksik bir fiyat üzerinde de anlaşılabilceği yönündeki değerlendirmeleri³⁵⁶ de görüşümüzü teyid etmektedir.

Buna benzer bir durumu, vasînin, vesayeti altında bulunan yetime ait dirhemleri dinar karşılığında, kur kendi lehine olacak şekilde piyasa fiyatından daha yüksek bir fiyatla satın almasının caiz görülmemesi hükmünde görmekteyiz.³⁵⁷ Burada da kurun günün rayiç değeri olması gerektiği hükmü, sarf akdinin bir şartı olarak değil, yetimin malını koruma fikrine dayanmaktadır.

---

³⁵⁴ Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 3; Şirbînî, *el-İknâ'*, II, 19; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 1292; İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr (el-Muğni ile birlikte)*, IV, 187; İbn Ebû Tağlib, *Neylû'l-meârib*, I, 356; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 177-178; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*, IV, 335.

³⁵⁵ İbn Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr (el-Muğni ile birlikte)*, IV, 187.

³⁵⁶ Hasen Şittî, *Tecrîdü zevâidü'l-ğâye (Metâlibü üli'n-nühâ ile birlikte)*, III, 185-186.

³⁵⁷ Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 46.

Dolayısıyla bazı araştırmacıların, Malikî ve Hanbelilere göre, sarf akdinde günün kurunun esas alınmasının şart olduğu yönündeki iddiaları³⁵⁸ gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Malikî ve Hanbelilerin bu görüşü, müstakil olarak kurulan bir sarf akdi hakkında değil, satım bedelinin başka cins bir para ile îfâsı ile ilgili bir prensibi vaz etmektedir.

Diğer yandan fakihlerin, altının gümüşle götürü yöntemiyle mübadelesi meselesine yaklaşımları da burada önem taşımaktadır. Şöyle ki;

Fukaha, altının gümüşle götürü yöntemiyle mübadelesine cevaz vermiştir.³⁵⁹ Bu görüşün gerekçesini Şâfiî, “Çünkü böyle bir durumda en fazla, biri diğerinden daha fazla olacaktır ki bunda bir beis yoktur” şeklinde îzâh etmektedir.³⁶⁰ Bu anlayışın, sarf akdinde piyasa kurunun esas alınmasının şart olmadığı görüşünü dolaylı bir şekilde teyid ettiğini söyleyebiliriz. Malik, süs olarak kullanılan altın ve gümüşte götürü yönteminde beis görmemekle birlikte, para olarak basılmış bulunan altın ve gümüşte, böyle bir işlemin kumar olacağını dolayısıyla uygun olmayacağını belirtmiştir.³⁶¹ Görüldüğü gibi her ne kadar Mâlik para olan altın ve gümüşün götürü yöntemiyle mübadelesini caiz karşılamamakla birlikte, onun karşı çıkma gerekçesi, sarf akdinde günün kurunun esas alınması gerekliliğinden değil, kumar yasağının çiğnenmesinden kaynaklanmaktadır.

Yukarıdaki tespitlerden sonra, bu meselenin vadeli döviz işlemlerinin cevazına etkisi hakkındaki değerlendirmelerimize geçebiliriz.

Kanaatimizce, sarf akdinde kurun serbestçe belirlenmesinin caiz olması, vadeli döviz alım satımının caiz olması için doğru bir argüman değildir. Zira bu

---

³⁵⁸ Bayındır, "Finansal türev varlıklar ve bu varlıklar üzerine yapılan sözleşmelerin fikhî tahlili", s. 73.

³⁵⁹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 30; Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 83; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VII, 140; Aynî, *Binâye*, VII, 622; İbn Abdülber, *İstizkâr*, VI, 359; Sahnûn, *Müdevvene*, III, 423; Şafiî, *Ümm*, III, 329; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, IV, 132; Necdî, *Hâşiyetü'-Ravzu'l-murbi'*, IV, 498; Şevkânî, *Nevlü'l-evtâr*, V, 218.

³⁶⁰ Şafiî, *Ümm*, III, 333.

³⁶¹ Sahnûn, *Müdevvene*, III, 423.

ilke ile, hadislerde dile getirilen ve fakihlerin üzerinde ittifak ettiği sarf akdinin peşin olması şartı çelişmemektedir. Peşin olma her hâlükârda gerekli bir şarttır.

Diğer yandan sarf akdinde günün kuru esas alınsa ve akitte belirtilen vade gelene kadar kurlar hiç değişmese bile bu durum, döviz alım satımının vadeli yapılmasını caiz kılmaz. Dolayısıyla önemli olan, hangi kurun esas alındığı değil, bedellerin peşin olarak teslim edilip edilmediğidir. Zaten peşin olma şartı, kredi bulma vb. bir sebeple zorunluluğu bulunmayan basîretli kişileri, piyasa kuru üzerinden işlem yapma iradesi göstermeye kendiliğinden sevkedecektir. Belki de bundan dolayı tabîi olan bu durum ilgili naslarda ayrı bir şart olarak zikredilmemiştir.

g. Konunun Vadeli Döviz İşlemine Duyulan "İhtiyaç" Açısından Değerlendirilmesi

Döviz forward ve döviz future işlemlerinin, farklı cins para üzerinden vadeli borcu ve alacağı bulunan kişi ve kurumlar tarafından kur riskinden korunma (hedging) amacıyla gerçekleştirildiğinden bahsetmiştik. Günümüz fakihlerinden ve fetva heyetlerinden bazıları, bu ihtiyacın çok yaygın olduğunu, hatta bu konuda bir zarûret bulunduğunu, bazıları ise bu işlemlerde, bedellerden biri önce verilmeyip her ikisi de aynı anda teslim edildiği için faiz bulunmadığını³⁶² ileri sürmek suretiyle söz konusu vadeli döviz işlemlerinin bu amaçla sınırlı olmak üzere caiz sayılması gerektiği görüşünü savunmuşlardır.³⁶³

Bazı fakihler ise, kur riskinden korunma amacıyla bile olsa vadeli döviz işlemlerinin caiz olmayacağı görüşünü, yukarıda ele aldığımız argümanları delil olarak ileri sürmüşlerdir.³⁶⁴ Bu grupta yer alan müelliflerin bir kısmı, ithalat ve ihracatçıların bu konuda bir ihtiyacı bulunmadığı, bu işlemlerde amacın, tarafların,

---

³⁶² Merzûkî, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, sy. 11, I, 569.

³⁶³ Merzûkî, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, sy. 11, I, 569; Ahmed Muhyiddîn, "el-Mudârabât fi'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 457, Naklen: Musa Adem İsa, *es-Sarf ve bey'u'z-zeheb ve'l-fidda* (Yayımlanmamış araştırma), s. 51-53.

³⁶⁴ Sâlûs, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra*, s. 197.

ihtikârlı (spekülatif) muamelelerindeki kârları artırmak ve garantiye almak olduğu kanaatindedir.³⁶⁵ Bazı müellifler ise ihtiyacın gerçekten var olduğunu kabul etmekle birlikte ilgili naslar gereği söz konusu işlemin caiz olamayacağını belirtmişlerdir. Onlara göre, burada amaç meşrû olduğu için, ihtiyaç sahiplerine alternatif sunmak bir zorunluluktur.³⁶⁶

Değerlendirmede bulunmadan önce öncelikle bu konuda bir ihtiyaç bulunup bulunmadığını tespit etmek yararlı olacaktır.

Günümüzde uluslararası ticaret hayli gelişmiştir. Bunun sonucunda farklı ülkelere ait para birimleri üzerinden borç ve alacak ilişkileri doğmakta ve bunların önemli bir kısmı da vadeli olarak gerçekleşmektedir. Bretton Woods anlaşmasının ilga edilmesinden sonra döviz kurları serbest kalmış, dolayısıyla para birimleri arasında büyük kur riskleri gündeme gelmiştir. Bu risk, esasında, sadece ithalat ve ihracatçıları değil, vadeli alacak ve vadeli borçları aynı para birimi üzerinden olmayan herkesi yakından ilgilendirmektedir. İthalatçı ve ihracatçının karşı karşıya olduğu kur riskini birer örnekle açıklayalım.

Örneğin ithalatçı, bedelini 3 ay sonra ödemek üzere yurt dışından bir mal satın alıp yurt içinde yine 3 ay vadeli olarak satmıştır. Fakat piyasa şartları öyle gerektirdiği için, malı satın alırken dolar, satarken Türk Lirasını kullanmıştır. Satın aldığı günkü kur üzerinden maliyetini TL olarak hesaplamış ve üzerine örneğin % 10 kâr ekleyerek yine 3 ay vadeli olarak satmıştır. Fakat 3 ay içinde kurlarda beklenmeyen bir artış meydana gelirse ithalatçı, hesap ettiği kârı kaybedebileceği gibi zararlarla bile karşı karşıya kalabilecektir. Çünkü 3 ay sonra tahsil ettiği mal bedeli, dolara çevrildiği zaman belki maliyeti bile karşılamayabilir.

İhracatçı da benzer bir durumdadır. Ürettiği malları vadeli olarak dolar karşılığında satan bir sanayici, bedeli tahsil ettiği zaman kurların aşırı bir şekilde düşmesi halinde kâr etmek bir yana zararlarla bile karşılaşabilir.

---

³⁶⁵ Takî Osmânî, “Ukûdü’l-müstakbeliyyât”, *MMFİ*, sy. 7, I, 354; Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 142.

³⁶⁶ Sâlûs, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 592.

Böyle bir durumda, mâliyetleri sabitleyebilmek için ithalatçı vadeli döviz almak, ihracatçı ise vadeli döviz satmak isteyecektir. Sonuçta her iki taraf da, kur riskinden korunmuş ve asıl ticari ya da üretim faaliyet kârlarını garanti altına almış olur.

Bu örnekler, kur riskinden korunmanın, farklı para birimleri üzerinden vadeli borcu ve alacağı bulunan kişi ve kuruluşlar için bir ihtiyaç³⁶⁷ olduğunu, aksi halde onların, normal ticarî kârlar bir tarafa sermayeden bile zarar etme riski ile karşı karşıya buldukları gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır. Fakat var olan bu ihtiyacın, vadeli döviz işlemlerinin caiz olmasını gerektirip gerektirmediği ise tartışılması gereken bir konudur.

Yukarıda vadeli döviz işlemlerinin caiz olmadığı yönündeki görüşümüzü farklı gerekçelerle ortaya koymuştuk. Bu hüküm, sırf bu konuda "ihtiyaç" bulunduğu gerekçesiyle değişebilecek bir nitelik taşımamaktadır.³⁶⁸ Allah ve Resûlü, emir ve yasaklarında kullarının maslahatını gözetmiş, mefsedetten uzak olmalarını istemiştir. Vadeli döviz işlemlerinde, kur riskinden korunma ihtiyacı içinde olanlar için kısmen maslahat ve menfaat bulunduğu söylenebilirse de bu, faizli bir işlem mahiyetinde olması sebebiyle toplumun geneline zarar veren bir durumdur. İslam hukukunda genel kabul gören prensibe göre, iki zarar karşı karşıya geldiği zaman en az zararlı olan taraf tercih edilir. Dolayısıyla toplum zararının bulunduğu bir yerde, kişilerin yararını düşünerek haram olan bir muameleye izin verilmesi mümkün olmaz. Bu durumda, kur riski ile karşı karşıya olan tarafların, meşrû olan başka alternatiflere yönelmek suretiyle bu ihtiyaçlarını gidermeleri gerekmektedir.

---

³⁶⁷ İhtiyaç kavramının fıkhıdaki yeri konusunda geniş bilgi için bk. Yaran, "İhtiyaç", *DİA*, XXI, 573-574.

³⁶⁸ Zarûret halinde faizin hükmü konusunda yapılan değerlendirmeler için bk. Baktır, Mustafa, "İslam hukukunda zarûret hali ve faiz ilişkisi", *İslam ticaret hukukunun günümüzdeki meseleleri kongresi*, s. 748-759.

B. DÖVİZ SWAP İŞLEMİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

Günümüz fakihleri ve fıkıh heyetlerinden bazıları döviz swap işleminin caiz olduğu, bazıları ise caiz olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Caiz olduğunu savunanlar, bu işlemin, her iki tarafa da menfaat sağlayan karşılıklı karz niteliğinde olduğu yönünde bir tahlilde bulunmuşlardır.³⁶⁹ Döviz swap işleminin caiz olmadığını savunanlar ise, bu işlem içerisinde vadeli döviz işlemi (döviz forward) bulunduğunu ve fıkhîteki "bir satımda iki satım" yasağının ihlal edildiğini belirtmişlerdir.³⁷⁰

Öncelikle belirtmek gerekir ki, yapılan bu tahlil ve değerlendirmeler doğru bir zemin üzerinde gerçekleştirilmemiştir. Zira döviz swap işleminin caiz olduğunu savunan müelliflerin anladığı ile caiz olmadığını savunanların anladığı swap gerçekte aynı işlemler değildir. Burada esasında üç ayrı işlemden, tek bir şeymiş gibi bahsedilmektedir. Bunlardan biri, "para swapı", diğeri "döviz swapı", üçüncüsü ise, bizim, "alternatif yöntemler" adlı bölümde ele alacağımız "karşılıklı karz işlemi" (mübâdeletü'l-kurûz) dir. Bunları biraz açmakta yarar vardır:

Para swapında, faiz oranları farklı faizli kredi borcu bulunan iki taraf, biri diğerrinin borcunu üstlenmek suretiyle bir takas işlemi gerçekleştirmekte ve taraflar, üstlenmiş oldukları borcun faizini ödeme yükümlülüğü altına girmektedir. Böylece taraflardan biri, daha uzun vadeli, diğeri ise daha kısa vadeli olmakla birlikte daha düşük faizli borçlanma imkanı elde etmektedir. Bu işlemde bir döviz alım-satımı mevcut değildir. Bundan dolayı tezimizde bu konuya ayrıca yer vermeyi uygun bulmadık.

---

³⁶⁹ Sââtî, "Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye", s. 91; Bayındır, "Finansal türev varlıklar ve bu varlıklar üzerine yapılan sözleşmelerin fikhî tahlili", s. 68.

³⁷⁰ Ahmed Muhyiddîn, "el-Mudârabât fi'l-umle", *MMFİ*, sy. 11, I, 458; Heyet, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, s. 7-8. "Bir satımda iki satım yapılması" yasağının yorumu ve gerekçeleri hakkında bilgi için bk. Nevevî, *Mecmû'*, IX, 249-250; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 73; İbn Ebû Tağlib, *Neylü'l-meârib*, I, 341; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, III, 394; İbn Neccâr, *Meûnetü üli'n-nühâ*, IV, 87; Dönmez, "Garar", *DİA*, XIII, 367; Darîr, *Ğarar*, s. 110; Nezih Hammâd, *Kadâyâ fikhîyye muâsıra*, s. 173 vd

Döviz swapında ise, yukarıda açıkladığımız üzere, biri spot, diğeri forward (vadeli) olmak üzere iki döviz alım satım işlemi aynı anlaşma içinde gerçekleştirilmektedir.³⁷¹

Karşılıklı karz işlemi ise, kullanılış şekline göre, para veya döviz swapının işlevini görmek üzere geliştirilen alternatif bir yöntemdir ki ileride bu konuya dördüncü bölümde müstakil bir başlık altında yer verilecektir.

Konunun mahiyetine yönelik bu tespitlerden sonra, hükmü hakkındaki değerlendirmelerimize geçebiliriz.

Yukarıda beyan ettiğimiz üzere, döviz swap işlemi, tarafların birbirine verdiği karz / karz-ı hasen olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Zira döviz swap işleminde taraflar, ne faizli ne de faizsiz bir borç verme işlemi gerçekleştirilmemektedir. Yapılan, iki ayrı döviz alım satım muamelesidir. Para swapında, mevcut borçlar ve bunların faiz ödemeleri karşılıklı olarak üstlenilmektedir. Taraflar, birbirlerinin faiz ödemelerini de üstlenmiş olduğu için böyle bir işlemin caiz sayılamayacağı açıktır.

Döviz swap işleminin caiz olması gerektiği yönündeki değerlendirmeler daha çok "karşılıklı karz işlemi"ni esas almıştır³⁷² ki, döviz swap işlemi bundan farklı bir konudur. Zira karşılıklı karz işleminde biri peşin diğeri vadeli iki ayrı döviz satım sözleşmesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla döviz swap işlemi karz temelinde ele almak işlemin mahiyetine uygun düşmez.

Kanaatimizce döviz forward ve döviz future işlemleri hakkında yukarıda detaylı olarak yaptığımız tahliller, döviz swapının ikinci kısmı (döviz forward) için aynen geçerlidir. Bu sebeple döviz forward ve döviz future işlemi gibi döviz swap işlemi de caiz değildir.

---

³⁷¹ Münîr Hindî, *Şübhâtü'r-ribâ*, s. 40.

³⁷² Bayındır, "Finansal türev varlıklar ve bu varlıklar üzerine yapılan sözleşmelerin fikhî tahlili", s. 72-73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİ VE
FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİ

Türev ürünler olarak anılan vadeli döviz işlemlerinden biri de döviz opsiyon işlemidir. Döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemi, döviz opsiyon işleminden ayıran en belirgin özellik opsiyon işleminde, opsiyon alıcısının belirli bir bedel ödeyerek tayin edilen tarihte söz konusu işlemi gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda muhayyer olması,³⁷³ diğerlerinde ise yükümlülüklerin yerine getirilmesinde her iki tarafın da bağlı olması ve prim ödeme gibi bir durumun bulunmamasıdır.³⁷⁴

Döviz opsiyon işlemi, opsiyon sözleşmesinin bir türü olduğu için öncelikle opsiyon işlemine genel olarak temas etmekte yarar bulunmaktadır.

A. GENEL OLARAK

Opsiyon, "seçme hakkı" anlamına gelen bir kelime olup eski dilde "hakk-ı hıyâr" şeklinde kullanılan terimin günümüz dilindeki karşılığıdır.³⁷⁵

Opsiyon işlemi ise belirli bir bedel (opsiyon primi) ödemek şartıyla belirli bir varlığı tayin edilen bir tarihte önceden üzerinde anlaşılan fiyat ile satın alma veya satma hakkı tanıyan sözleşme olarak ifade edilebilir. Bu işlem ile opsiyon satıcısı, opsiyon alıcısının talep etmesi halinde akitte belirtilen yükümlülüğü yerine getirme zorunluluğuna girmektedir. Konusu döviz olan bu nitelikteki bir sözleşmeye ise "döviz opsiyon işlemi" denir.³⁷⁶

---

³⁷³ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 59.

³⁷⁴ Ersan, *Finansal türevler*, s. 46.

³⁷⁵ Kurul, "Opsiyon", *Ekonomi ansiklopedisi*, III, 1016.

³⁷⁶ Kırman, "*Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği*", s. 717; Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 59.

Opsiyon işleminin döviz opsiyonu dışında, faiz opsiyonu, hisse senedi opsiyonu, endeks opsiyonu gibi başka türleri de bulunmaktadır.³⁷⁷

Döviz opsiyon işleminin mahiyeti ve özellikleri konusunda detaylı bilgi vermeden önce tarihçesini inceleyelim.

İlgili kaynaklarda opsiyon işleminin ilk kullanımının eski Yunan ve Roma devrine kadar uzandığı ve Yunanlı filozof Thales'in opsiyon işlemi sayılabilecek bir uygulamasının bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Efsane niteliğinde olmakla birlikte opsiyon işleminin temel mantığını ortaya koyması bakımından önemli sayıldığı için bu hadiseye kısaca yer vermek isteriz:

Etrafındaki insanlar, m.ö. 624 – 548 yılları arasında Aydın'a bağlı Didim Milet'te yaşamış olan ünlü filozof Thales'e, "Sen filozofsun, filozofluk ise para kazandırmaz" derler. Bunun üzerine Thales, astronomi bilgisini kullanarak

---

³⁷⁷ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 8. Opsiyon işleminin türleri ve özellikleri kısaca şöyledir :

a. Faiz Opsiyonu

Sahibine, herhangi bir tarihten itibaren belli bir süre içinde, belirli bir faiz oranından borçlanma ya da borç verme hakkı veren opsiyonlara, faiz opsiyonu denilmektedir. (Chambers, *Türev piyasalar*, s. 87.)

Örneğin, % 50 değişken faizle 500.000 YTL borç alan bir yatırımcı olsun. Yatırımcı, faiz oranlarının yükseleceğini, dolayısıyla borçlanma maliyetinin artacağını düşünmektedir. Bu riski minimize etmek için faize dayalı, vadesi, kendi borcunun vadesi ile çakışan bir alım (call) opsiyonu satın alır. Vade sonunda, piyasadaki faiz oranı % 50'nin altına düşerse opsiyonu kullanmayıp, piyasa faiz oranını kabul edecek ve ödediği opsiyon primi kadar zarar edecektir. Fakat piyasa faiz oranı % 50'nin üzerine çıkarsa opsiyonu kullanacak ve ödeyeceği faiz oranını % 50 ile sabitlemiş olacaktır. Bunun için, opsiyon primi kadar bir bedel ödemektedir. Faiz oranı opsiyonu almak, bir anlamda sigorta poliçesi satın almaya benzemektedir. (Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 127-128.)

b. Hisse Senedi Opsiyonu

Alicısına, belirli bir hisse senedinin belirli adedini (lot büyüklüğü), belirli bir prim ödeme karşılığında, belirli bir fiyattan satın alma ya satma hakkı veren opsiyon türüdür. (Ersan, *Finansal türevler*, s. 112.)

c. Endeks Opsiyonu

Alicısına, belirli bir borsa endeksini, belirli bir fiyattan satın alma ya da satma imkanı veren opsiyon türüdür. (Chambers, *Türev piyasalar*, s. 89.)

Endeks opsiyonlarının önemli bir özelliği, nakdî mutâbakât ile kapatılmalarıdır. Çünkü endekste yer alan hisse senetlerinin teslimatı çeşitli güçlüklerle yol açmaktadır. (Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 126.)

ilkbaharda zeytinlerin bol ürün vereceğini dolayısıyla halkın zeytin preslerine çokça ihtiyacı olacağını tahmin eder ve piyasadaki presleri belirli bir miktar kaparo (opsiyon primi) vermek suretiyle kiralar.³⁷⁸ Tahmininin doğru çıkması üzerine presleri daha yüksek bir fiyatla ihtiyacı olanlara kiraya verir ve böylece nasıl para kazanılacağını onlara göstermiş olur.³⁷⁹ Eğer hasat beklendiği gibi çıkmasaydı Thales, zeytinyağı preslerine yoğun bir talep olmayacağı için bu işten, verdiği kaparo miktarı kadar zarar edecekti.³⁸⁰

Tarihi süreç içinde XVII. y.y.'da Hollanda'daki lale soğanlarını konu alan opsiyonlar yanında, 1711 yılında İngiltere'de, daha sonraları ise Amerika'da yapılan diğer bazı opsiyon işlemleri bulunmaktadır. 1973 yılına kadar daha çok tezgah üstü piyasada yürütülen opsiyon işlemleri, bu tarihten sonra Chicago Board Options Exchange (CBOE) borsasının kurulmasıyla, ilk kez organize bir borsada işlem görmeye başlamıştır. İlk olarak hisse senedi alım opsiyonu alınıp satılmaya başlanmış, satım opsiyonları ise ilk kez 1977 yılında yatırımcılara arz edilmiştir.³⁸¹ Döviz opsiyon işlemleri ise ilk olarak Philadelphia Borsası tarafından işleme konulmuştur. Daha sonra Şikago Ticaret Borsası ve diğer Amerikan borsaları bu işlemi gerçekleştirmiştir.³⁸² Endekse dayalı opsiyon işlemleri ise 1983 yılında işlem görmeye başlamıştır.³⁸³

B. DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİNİN MAHİYETİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Döviz opsiyon işleminde, alım opsiyonu, satım opsiyonu, opsiyon alıcısı, opsiyon satıcısı, opsiyon primi ve teminat (marj) gibi bazı kavramlar kullanılır.

---

³⁷⁸ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 62.

³⁷⁹ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 119; Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 62.

³⁸⁰ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 62.

³⁸¹ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 119-120.

³⁸² Chambers, *Türev piyasalar*, s. 85.

³⁸³ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 120.

İşlemin mahiyetinin tam olarak ortaya çıkması için öncelikle bu terimler hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Sözleşme konusu dövizin “kullanım fiyatı”³⁸⁴ adı verilen belirli bir fiyattan “satın alma hakkı”nın satın alınmasına "alım opsiyonu", “satma hakkı”nın satın alınmasına ise "satım opsiyonu" denir. Alım opsiyonu, döviz kurlarının yükselmesini, satım opsiyonu ise düşmesini bekleyen yatırımcılara hitap eder.³⁸⁵ Zira "alım opsiyonu" satın alan kimse, kurlar yükseldiği zaman daha düşük bir fiyattan döviz alma imkanı, "satım opsiyonu" satın alan kimse ise kurlar düştüğü zaman daha yüksek bir fiyattan döviz satma imkanı elde etmeyi arzulamaktadır.

Belirli bir bedel karşılığında söz konusu hakkı satın alan tarafa "opsiyon alıcısı", satan tarafa ise "opsiyon satıcısı" adı verilir.³⁸⁶ Opsiyon alıcısı “*uzun pozisyon*”, opsiyon satıcısı ise “*kısa pozisyon*” sahibi olarak adlandırılır.³⁸⁷ Opsiyon işlemi, "hamiline" yazılı bir belge ile düzenlenmekte, dileyen taraf bu hakkı başkasına satabilmektedir.³⁸⁸

Opsiyon alıcısının ödediği bedele "opsiyon primi" denir.³⁸⁹ Opsiyon primi, sözleşme konusu varlığın alım ya da satım bedeli değil; opsiyon hakkını satan tarafın üstlendiği yükümlülük³⁹⁰ ve fiyat riskinin karşılığıdır. Peşin olarak ödenen bu meblağ, ileride sözleşme yerine getirilsin ya da getirilmesin hiçbir durumda geri

---

³⁸⁴ Chambers, *Türev piyasalar*, 66; Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 121.

³⁸⁵ Chambers, *Türev piyasalar*, 60, 63; Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 8-9.

³⁸⁶ Ceylan, *İşletmelerde finansal yönetim*, s. 512.

³⁸⁷ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 61.

³⁸⁸ Uzunoğlu, *Yeni finansman teknikleri*, s. 74.

³⁸⁹ Ersan, *Finansal türevler*, s. 102.

³⁹⁰ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, 60; Ersan, *Finansal türevler*, s. 95.

alınamaz ya da satım bedelinden mahsup edilemez,³⁹¹ her hâlükârda opsiyon satıcısında kalır.³⁹²

Döviz opsiyon işleminde vade bakımından iki tip uygulama bulunmaktadır. Bunlardan biri "Avrupa tipi opsiyon", diğeri ise "Amerika tipi opsiyon" olarak ifade edilir. Avrupa tipi opsiyonda hak sahibi, hakkını sadece tayin edilen tarihte kullanabildiği halde, Amerika tipi opsiyonda belirlenen tarihe kadar istediği anda kullanabilir.³⁹³

Borsada gerçekleştirilen döviz opsiyon işlemlerinde, sadece opsiyon satıcısının ödemekle yükümlü olduğu "marjin" adı verilen bir teminat bedeli bulunmaktadır.³⁹⁴ Opsiyon alıcısının riski ödediği primle sınırlı olduğu için onun teminat yatırma zorunluluğu bulunmamaktadır. Teminat miktarı, opsiyonun "karşılıklı" ya da "karşılıksız" olmasına göre değişmektedir.³⁹⁵

Döviz opsiyon işleminin bazı yararlı yönleri bulunduğu belirtilir: Döviz opsiyon sözleşmesi satın alarak kur riskinden korunmak isteyen taraf, bir taraftan riskten korunma imkanı elde etmekte,³⁹⁶ diğeri taraftan belirtilen vadede oluşacak spot kurların kendi lehine gelişmesi halinde daha çok kâr etme fırsatından mahrum kalmamaktadır. Bu nedenle döviz opsiyon sözleşmesinin, döviz forward ve döviz future sözleşmelerinden daha avantajlı olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin, 3 ay sonrası için ihracattan doğan dolar alacağı bulunan bir firma, doların değer kaybetmesi nedeniyle oluşabilecek riski minimize etmek için döviz satım opsiyonu alır. Söz konusu şirket, doların değer kaybetmesi halinde, sahip olduğu satım opsiyonunu kullanır ve ihracat alacağı olarak eline geçen doları, başlangıçta anlaşılan kur ile opsiyon satıcısına satar. Dolar değer

---

³⁹¹ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 59, 223 nolu dipnot.

³⁹² Ersan, *Finansal türevler*, s. 95.

³⁹³ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 9.

³⁹⁴ Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, s. 61.

³⁹⁵ Chambers, *Türev piyasalar*, s. 71.

³⁹⁶ Ceylan, *İşletmelerde finansal yönetim*, s. 515.

kazanır ise, opsiyon hakkını kullanmayıp ödediği prim kadar zarara katlanır fakat dolarını piyasada daha yüksek bir kur ile satarak daha çok gelir elde etme imkanı bulmuş olur.³⁹⁷

Buna karşılık döviz opsiyon işleminin, opsiyon alıcısı ve opsiyon satıcısı bakımından bazı riskli tarafları da vardır: Opsiyon alıcısı, belirlenen vadede piyasadaki kurların kendisi için daha avantajlı olması durumunda ödediği opsiyon priminden istifade edememiş olma riski taşımaktadır.³⁹⁸ Esasında opsiyon primi, - opsiyon hakkı kullanılsa da kullanılmasa da- geri alınmamak ve hakkın kullanılması halinde ise bedelden mahsup edilmemek üzere ödenmektedir. Opsiyon işlemi sırasında belirlenen vade geldiği zaman, o günün spot piyasasında oluşan kurların opsiyon hakkını kullanmayı avantajsız kılması muhtemeldir. Böyle bir durumda opsiyon alıcısı hakkını kullanmayacak, dolayısıyla “kullanmadığı bir hak” sebebiyle prim ödemiş olacaktır. Bu durum, opsiyon alıcısının karşılaşılabileceği risk olarak nitelenmektedir.

Opsiyon satıcısının karşı karşıya bulunduğu riskin boyutu, işlemin alım opsiyonu veya satım opsiyonu olmasına göre değişmektedir. Alım opsiyonunda risk kullanım fiyatı ile sınırlı olmakla birlikte, teorik olarak kurlarda bir üst sınır bulunmadığı için satım opsiyonunda risk sınırsızdır.³⁹⁹

---

³⁹⁷ Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, s. 127.

³⁹⁸ Ersan, *Finansal türevler*, s. 158.

³⁹⁹ Kırman, *Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği*, s. 731.

II. DÖVİZ OPSİYON İŞLEMİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

Daha önce zikredildiği üzere, döviz opsiyon işleminde, opsiyon alıcısının bir bedel mukâbilinde sözleşmeyi yerine getirme konusunda muhayyer olması ve özellikle de bu işlemin döviz üzerinde gerçekleşmesi, konuyu diğer vadeli döviz işlemlerinden ayrı olarak ele alıp incelemeyi gerekli kılmıştır.

A. KONUYA GÜNÜMÜZ FIKİHÇİLERİNİN YAKLAŞIMI

Döviz opsiyon işleminde iki aşamalı bir yapı bulunmaktadır. İşlemin mahiyetini tespit ve yapılacak tahlillerde önem arzettiği için öncelikle söz konusu özellikten ve bu özelliğin neden olduğu farklı değerlendirmelerden bahsetmek yararlı olacaktır.

Opsiyon işleminde birinci aşamada opsiyon alıcısı, belirli bir bedel karşılığında opsiyon konusu dövizini tayin edilen tarihte alma (alım opsiyonu) ya da satma (satım opsiyonu) hakkı kazanmaktadır. İkinci aşama ise, opsiyon hakkının kullanılmasının tercih edilmesi halinde gerçekleşir ve sözleşmede belirtilen şartlarda döviz alım satımı icra edilir.

Günümüz araştırmacıları söz konusu iki aşamanın birbirinden bağımsız olup olmadığını tartışmışlar ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı bilgilere göre, opsiyon işlemi ile ileride gerçekleşmesi muhtemel döviz alım satım işlemi birbirinden tamamen ayrı ve bağımsızdır. Buna göre, birinci aşamada gerçekleşen opsiyon işleminde alım satım konusu, "opsiyon hakkı", ikinci aşamada ise "döviz" olmaktadır. Bazı bilgilere göre ise opsiyon sözleşmesi söz konusu iki aşamanın birleşmesiyle oluşan tek bir işlemdir. Buna göre döviz opsiyon işleminde muhayyerlik şartı bulunan bir "döviz alım satım" muamelesi yapılmıştır. Muhayyerlik hakkına sahip olan taraf elde ettiği bu hak karşılığında karşı tarafa "opsiyon primi" adı verilen bir bedel ödemiştir.⁴⁰⁰

---

⁴⁰⁰ Münzir Kahf, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 7, I, 596-597.

Konu hakkında yapılan tartışmalarda opsiyon işleminin hukûkî durumu da ele alınmış, opsiyon işleminin akit⁴⁰¹ veya vaad⁴⁰² mahiyetinde olduğu yönünde görüşler ortaya çıkmıştır. Opsiyon işlemini akit olarak değerlendiren bilginlerin büyük bir bölümü, konuyu "satım akdi"⁴⁰³ çerçevesinde ele almıştır. Bu görüşü paylaşan fakihlerin bir kısmı opsiyon işlemini "hibe şartı bulunan satım akdi", bir bölümü ise "muhayyerlik şartı bulunan satım akdi" olarak değerlendirmiştir.⁴⁰⁴ İslam Fıkıh Akademisi tarafından da benimsenen diğer bir görüşe göre ise opsiyon işlemi yeni bir akit türü olup "isimli akit" kapsamında değerlendirilmemelidir.⁴⁰⁵

İşlemin mahiyetine yönelik yukarıda zikrettiğimiz farklı bakış tarzları opsiyonun hükmü konusunda da değişik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüz fıkıhçılarının büyük çoğunluğu, opsiyon işlemini caiz görmemişlerdir.⁴⁰⁶ Söz konusu fakihler görüşlerini farklı gerekçelerle temellendirmişlerdir. Gruplandırmak gerekirse onlardan bir kısmı, opsiyon işleminde, karşılığında bedel almak için uygun bir konu (mahal/mevzû) bulunmadığını, bir kısmı muhayyerlik hakkı karşılığında bedel (opsiyon primi) almanın caiz olmadığını, bir kısmı ise bu işlemlerde fiyat farklılıklarından kazanç elde etme, riba, kumar, garar, hile ve borcun borç ile satımı gibi mahzurlar bulunduğunu, opsiyon işlemi ile, insanların malının bâtil yollarla alınmış olduğunu, ayrıca böyle bir işleme ihtiyaç da bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁷ Bazı araştırmacılar ise muhayyerlik hakkı karşılığında bedel almanın caiz

---

⁴⁰¹ Abdüsettar Ebu Ğudde, "el-İhtiyârât fi'l-esvâkı'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 337; Abdüsettar Ebu Ğudde, *Buhûs*, s. 404.

⁴⁰² Zuhaylî, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 252; Abdüsettar Ebû Ğudde, *Buhûs*, s. 404; Abdüsettar Ebû Ğudde, "el-İhtiyârât fi'l-esvâkı'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 337.

⁴⁰³ Sellâmî, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 7, I, 583; Ebû Süleyman, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 293. Bu değerlendirmeye yönelik eleştiriler için bk. Teshîrî, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 7, I, 582; Münzir Kahf, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 7, I, 595.

⁴⁰⁴ Abdüsettar Ebû Ğudde, *Buhûs*, s. 401-403.

⁴⁰⁵ Heyet, "Karâr bi şe'ni'l-esvâkı'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 715; Darîr, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 263; Sellâmî, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 239; Zuhaylî, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 252; Karadâĝî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 182.

⁴⁰⁶ Karadâĝî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 187; Darîr, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 269.

⁴⁰⁷ Karadâĝî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 180.

olmaması hükmüne kıyas yaparak opsiyon hakkı karşılığında bedel almanın evleviyetle caiz olmayacağını belirtmişlerdir.⁴⁰⁸

Opsiyon işlemini caiz görmeyen bazı müellifler, bazı düzeltmeler yapılması halinde opsiyon işlemlerinin geçerli hale getirilebileceği kanaatinde olmakla birlikte bunların ne olduğu konusuna yeterince açıklık getirmemişlerdir.⁴⁰⁹

Opsiyon işleminin caiz olmayacağı görüşüne karşın riskten korunma amacıyla yapılan akitte muhayyerlik hakkı tanıma karşılığında bedel almanın caiz olması gerektiğini, bunun söz konusu akdin bir gereği (muktezâ) olduğunu savunan bir görüş bulunmaktadır. Bu hükme dayanak olarak *el-Fetâvâ el-Hindiyye*'de yer alan bir hüküm kullanılmaktadır ki değerlendirme kısmında söz konusu delili ele alıp tartışacağız.⁴¹⁰

B. DEĞERLENDİRME

Opsiyon işleminin hukûkî bakımdan mahiyetini tespit, yapılacak diğer değerlendirmelere esas teşkil ettiğinden öncelikle bu konudaki tartışmaları ele almak gerekir. Daha sonra konuyu yukarıda zikredilen iki farklı tahlile göre ayrı ayrı incelemekte yarar vardır. Bunlardan biri opsiyon sözleşmesindeki iki aşamanın tek bir işlemi oluşturduğu, diğeri ise iki aşamanın iki farklı işlemi oluşturduğu yönündeki kanaatlerdir. Birinci değerlendirmeye göre akdin konusu “döviz”, ikinci değerlendirmeye göre ise “hak” olmaktadır.

1. Döviz Opsiyon İşleminin Vaad veya Akit Olarak Kabul Edilmesi

Opsiyon işleminde iki taraf arasında bir sözleşme yapılmaktadır. Bu sözleşme gereği bir taraf opsiyon primi adı verilen bedeli ödeme, diğer taraf ise tayin edilen vadede şartları belirlenmiş bir alım ya da satımda bulunma

---

⁴⁰⁸ Darîr, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 263.

⁴⁰⁹ Ahmed Şeybânî, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 7, I, 592.

⁴¹⁰ Sââtî, "Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye", s. 88; Abdüssettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 304; Heyet, *Fetâvâ el-Hindiyye*, III, 45.

yükümlülüğüne girmektedir. Dolayısıyla bu işlemde taraflardan biri bedel ödeyerek belirli bir hak satın almaktadır. Bu sebeple bunu vaad ya da vaadleşme olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü opsiyon işleminde, bir akitte bulunması gereken; taraflar, irade beyanı, bedel ve konu gibi esaslı unsurlar mevcuttur. Diğer yandan taraflar gerektiğinde imzaladıkları sözleşme ile hukuk nezdinde birbirinden hak talebinde bulunabilmektedir. Modern hukuk müelliflerinin opsiyon işlemini, Borçlar Hukuku'nun sözleşmelere ilişkin genel tasnifi içinde “iki / çok taraflı sözleşme” kapsamında değerlendirmeleri de görüşümüzü teyid etmektedir.⁴¹¹

Kanaatimizce opsiyon işlemini “hibe şartı bulunan satım akdi” olarak değerlendirme imkanı yoktur. Zira hibe bir bağışlamadır ve bedelsiz olarak verilir.⁴¹² Karşılıklı bedel bulunan bir akitte verilen bir şeyin hibe olarak değerlendirilmesi hibe akdinin mahiyeti ve amacıyla örtüşmez. Opsiyon işleminin “şart muhayyerliği bulunan satım akdi” olduğu görüşü, aşağıda "döviz opsiyon işleminde akdin konusunun döviz olması" başlığında ele alınacaktır.

Burada opsiyon işleminde akdin konusunun ne olduğu ve ödenen primin neyin karşılığında ödendiği meselesi önem taşımaktadır. Opsiyon işlemini, iki aşamadan oluşan tek bir işlem olarak değerlendirenlere göre akdin konusu "döviz", her bir aşamayı bağımsız olarak değerlendirenlere göre ise akdin konusu "hak" (alma ya da satma hakkı) olmaktadır. Bu açıdan konu, bu farklı yaklaşımlar dikkate alınarak tahlil edilecektir.

2. Döviz Opsiyon İşleminde Akdin Konusunun "Döviz" Olması

Döviz opsiyon işleminde akdin konusu "döviz" olarak kabul edilir ise, söz konusu işlemin, fıkıhtaki sarf akdi hükümlerine göre incelenmesi gerekir. Bu işlemde taraflardan biri belirlenen vadede akdi yerine getirme konusunda muhayyer olmakta ve bu hakkı elde etme karşılığında "opsiyon primi" adı verilen

---

⁴¹¹ Kırman, “Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği”, s. 723 - 724.

⁴¹² Erdoğan, “Hibe” md., *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, s. 196.

bir bedel ödemektedir. Bundan dolayı konuyu sarf akdinde şart muhayyerliği ve kaparo verilmesinin geçerliliği açısından tartışmak yerinde olacaktır.

a. Sarf Akdinde Şart Muhayyerliği

Şart muhayyerliği, akde taraf olanlardan birinin veya her ikisinin akdi muayyen bir müddet içinde feshetme veya onaylama (icâzet) hususunda seçme hakkına sahip olmasını ifade eden bir kavramdır.⁴¹³

Hanefî, Şâfiî, Malîkî, Hanbelî ve İmamiyye⁴¹⁴ mezhebine göre sarf akdinde şart muhayyerliği caiz değildir.⁴¹⁵ Çünkü şart muhayyerliği kural olarak riba cereyan etmeyen, karşılıklı bedel esasına dayanan, feshe elverişli ve bağlayıcı nitelikteki hukukî işlemlerde söz konusu olabilir.⁴¹⁶ Ebû Sevr dışında⁴¹⁷ bu konuda fakihlerin ittifakı bulunmaktadır.⁴¹⁸

---

⁴¹³ Erdoğan, “Hıyâr-ı şart” md., *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, s. 195.

⁴¹⁴ Tûsî, *Mebûsât*, II, 79. Hillî, sarf akdinde şart muhayyerliğinin yasak olduğu konusunda ileri sürülen icma iddiasının ve kabz şartının şart muhayyerliği bulunmasına engel olduğu yönündeki değerlendirmenin isabetli olmadığını belirterek bu görüşü tenkid etmiştir. (Bk. Hillî, *Muhtelefû's-şîa fî ahkâmî's-şerîa*, V, 103.

Abdüssettâr Ebû Ğudde'nin İmamiyye'nin konuyla ilgili ihtilafına yer vermeksizin onların sarf akdinde muhayyerliği caiz gördüğünü belirtmesi eksik bir yaklaşımdır. Bk. Abdüssettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 244.

⁴¹⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 28; Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 23; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 170-171; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 5; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 116; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, III, 111; Şîrâzî, *Mühezzeb*, III, 13; Sahnûn, *Müdevvene*, IV, 189; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, VI, 137; Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi'*, s. 325.

⁴¹⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 5; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 115; Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 26.

⁴¹⁷ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, VI, 139.

⁴¹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 1288. Sarf akdinde muhayyerlik şartının caiz olmadığını savunan bilginler, taraflar ayrılmadan önce muhayyerlik şartının iptal edilmesi halinde akdin caiz hale dönüp dönmeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir :

Züfer dışındaki Hanefilere göre, taraflar ayrılmadan önce kabz gerçekleşir ve muhayyerlik şartı da iptal edilirse akit geçerli hale gelir. (İbn Mâze Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, VII, 467) Züfer'e göre muhayyerlik hakkı iptal edilse bile akit sahih hale gelmez. Serahsî, sahih hale gelmesi görüşünün temelinde, “Fesat unsuru iyice yerleşmeden önce kaldırılırsa hiç olmamış gibi kabul edilir” kaidesinin bulunduğunu belirtir. (Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 23.) Aksi halde böyle bir şart akdi fasit kılmaktadır. (Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, III, 28; Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 23; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 170-171; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 209.) Akdin caiz hale dönmesinin istihânen verilmiş bir hüküm olduğu belirtilmiştir. (İbn Mâze Buhârî, *el-Muhîtu'l-*

Şart muhayyerliğinin sarf akdinde caiz olmamasına gerekçe olarak bu akitte karşılıklı kabzın şart olması gösterilir.⁴¹⁹ Çünkü şart muhayyerliği mülkiyetin nakline manidir. Oysa kabzetme hakkı ancak mülkiyetin intikal etmesiyle kazanılır. Bundan dolayı Serahsî, akdi geçersiz kılma hususunda muhayyerliğin, kabzın gerçekleşmemesine göre daha tesirli olduğunu belirtmiştir.⁴²⁰

b. Sarf Akdinde Kaparo

Opsiyon işleminin özü itibariyle bir satım akdi, verilen bedelin (opsiyon primi) de kaparo olduğu, dolayısıyla Hanbeli mezhebine göre bunun geçerli kabul edilebileceği yönünde görüşler ileri sürülmüştür.⁴²¹ Konumuz, kaparo şartı bulunan herhangi bir mal satımı değil, döviz konulu alan "opsiyon işlemi"dir. Bundan dolayı burada, sarf akdinde kaparo vermenin caiz olup olmadığını incelemek gerekmektedir.

Kaparolu satımda söz konusu bedeli ödeyen kimse, akdin diğer tarafına karşı sözleşmeden dönme muhayyerliğine sahip olmayı şart koşmaktadır. Bundan dolayı kaparolu satımda zımnem şart muhayyerliğinin bulunduğu söylenebilir. Bu özelliğinden dolayı bazı fakihler, cayma hakkının geçerli olacağı süre

---

burhânî, VIII, 297.) Hanbelilere göre ise sarf akdinde muhayyerlik şartı bâtil olmakla birlikte akit geçerli olmaya devam eder, akit sırf bu sebeple bâtil olmaz. Çünkü taraflar henüz ayrılmamışlardır ve ayrılmadan önce muhayyerlik hakkını iptal etmeleri de muhtemeldir. (İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 113.) Malik, muhayyerlik şartının sonradan iptal edilmesini sarf akdinin caiz olması için yeterli görmemiş, akdin, ancak yeniden kurulması halinde geçerli olacağını belirtmiştir. (Sahnûn, *Müdevvene*, IV, 189.)

⁴¹⁹ Fakihler söz konusu şartın niteliği konusunda ihtilaf etmiştir. Hanefî mezhebi içinde kabzın akdin in'ikad şartı olduğu yönünde görüşler de bulunmakla birlikte (İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, VI, 210-211.) Hanefîlerin çoğunluğuna ve Hanbelilere göre tekâbuz akdin sıhat şartıdır. (Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VII, 170-171; Aynî, *Binâye*, VII, 617; İbn Müflih, *el-Mübdi*, IV, 151; Necdî, *Haşiyetü'r-ravzu'l-murbi*, IV, 525.) Şâfîlilere göre ise tekâbuz, akdin sahih olarak devam edebilme şartıdır. (Ezherî, *Hâşiyetü'ş-Şarkâvî*, III, 68.)

⁴²⁰ Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 3.

⁴²¹ Ebû Süleyman, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 7, I, 601. Bazı medenî hukukçulara göre, opsiyon priminin "pişmanlık akçesi" yönü ağır basmaktadır. Bk. Kırman, "Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği", s. 732.

belirtilmeyen kaparolu satımda “meçhul muhayyerlik” bulunduğu görüşünü savunmuştur.⁴²²

Diğer fakihler aksi görüşte bulunmakla birlikte Hanbeli mezhebi fakihlerinin çoğunluğu kaparoyu caiz görmüşler ve mezhepte sahih olan görüşün de bu olduğunu belirtmişlerdir.⁴²³ Fakat bize göre bu hükmün sarf akdini de kapsadığı söylenemez. Yukarıda “Sarf akdinde muhayyerlik” başlığında, Hanbelilerin sarf akdinde muhayyerlik şartını caiz görmediğini belirtmiştik.⁴²⁴ Sarfta herhangi bir bedeli bulunmayan muhayyerliği caiz görmeyen Hanbelilerin, bedelli bir şart muhayyerliği olarak nitelenebilecek olan kaparoya cevaz verdiklerini düşünmek oldukça güçtür. Kaparo konusunu detaylı bir şekilde tartışan İslam Fıkıh Akademisi de, kaparolu satım konusunda Hanbelilerin görüşünü tercih etmekle birlikte, sarf akdinin bu hükmün dışında olduğunu özellikle belirtmiştir.⁴²⁵

c. Konunun Sarf Akdinde Muhayyerlik ve Kaparo Açısından Değerlendirilmesi

Sarf akdinde muhayyerlik ve kaparo hakkında yukarıda zikrettiğimiz hükümlere göre döviz opsiyon işleminin caiz olmadığı görülmektedir. Zira muhayyerlik, peşin olarak gerçekleşmesi gereken sarf akdine aykırı bir şarttır. Döviz alım satımında bulunan opsiyon hakkı bedellerin kabzında gecikme meydana gelmesine sebep olmakta ve bu durum, vade (nesîe) ribası yasağının ihlal edilmesine yol açmaktadır. Esasen taraflardan biri (veya her ikisi) cayma hakkına sahip olduğu için, kabzın gerçekleşmemesi bir yana, akdin varlığı bile opsiyon

---

⁴²² İbn Müflih, *el-Mübdî*, III, 398. Benzer bir değerlendirme için bk. Darîr, “Bey’u’l-urbûn”, *MMFİ*, sy. 8, I, 648-649.

⁴²³ Nevevî, *Mecmû*, IX, 246-246; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât*, II, 73; İbn Cüzey, *el-Kavâninü’l-fıkhiyye*, 263-264; Buhûtî, *er-Ravdu’l-murbi*, s. 321; İbn Neccâr, *Meûnetü üli’n-nühâ*, IV, 93; İbn Kayyım, *İ’lâmü’l-müvakkîn*, III, 389-390; Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 357-358. Hanefi fıkıh literatüründe kaparo konusuna pek temas edilmediği görülmüştür. Aynı değerlendirme için bk. Kallek, “Kaparó”, *DİA*, XXIV, 339.

⁴²⁴ Buhûtî, *er-Ravdu’l-murbi*, s. 325; İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 113.

⁴²⁵ Heyet, “Karâr bi şe’ni bey’i’l-urbûn”, *MMFİ*, sy. 8, I, 793.

alıcısının iradesine bağılı olarak ihtimalli bir durum taşır. Opsiyon hakkına sahip olan kimse süre içinde işlemde vazgeçerse büyük bir olasılıkla o süreç içinde kurlar değışmiş olacağı için cayma hakkı bulunmayan taraf bundan zarar görecek ve haksızlığa uğrayacaktır.

Kanaatimizce aynı gerekçe kaparolu sarf akdi için de geçerlidir. Hatta döviz alım satımında kaparo, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış bulunan vadeli sarf akdine teşvik mahiyetindedir. Çünkü bu işlemde kaparonun caiz olması halinde muhayyer olan taraf kur hareketlerinden umduğu getiriye, diğeri ise kur değışimindeki getiri yanında alacağı kaparoya tamah ederek vadeli döviz işlemlerine girmek için daha cesur davranacaktır. Bu işlem sonunda mutlaka taraflardan biri diğeri aleyhine haksız kazanç elde etmiş olur. Döviz opsiyon işlemi günümüz fakihleri⁴²⁶ ve İslamî Finans Kuruluşları Fıkıh Meclisi tarafından da bu çerçevede ele alınıp değılendirilmiştir. Söz konusu meclis, döviz alım satım işlemlerinde muhayyerlik şartının bulunamayacağı yönündeki kararıyla klasik fıkıh literatürü içindeki hakim görüşü benimsemiştir.⁴²⁷

3. Döviz Opsiyon İşleminde Akdin Konusunun “Hak” Olması

Mevzû'unun akde konu olmaya ve karşılığında bedel almaya elverişliliğı akdin geçerliliğı açısından son derece önemlidir.⁴²⁸ Opsiyon işlemindeki iki aşamanın birbirinden bağımsız olduğu yönündeki değılendirmeye göre,⁴²⁹ ikinci aşamada döviz alınıp satıldığı âşikâr olmakla birlikte ilk aşamada belirli bir mal, hizmet, para ya da bir malın menfaati değıl, "satın alma" ya da "satma" hakkı alınıp satılmaktadır. Bazı müellifler ise opsiyon satıcısının üstlendiğı

---

⁴²⁶ Örneğın Darîr, İslam Fıkıh Akademisi'ne sunduğı tebliğinde, karşılığında bedel alınmamış olsa bile sarf akdinde muhayyerliğıın caiz olmayacağını, bedel alınması halinde (döviz opsiyon işleminde olduğu gibi) ise caiz olmama hükmünün evleviyet gereğı olacağını ifade etmiştir. Bk. Darîr, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 269.

⁴²⁷ Heyet, *el-Meâyîru 'ş-şer'iyye*, s. 5.

⁴²⁸ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, I, 7-8.

⁴²⁹ Ebû Süleyman, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 293.

sorumluluğun (iltizam) alım-satım konusu olduğu görüşündedir.⁴³⁰ Her iki değerlendirme de mahiyet ve neticesi bakımından farklı değildir.

Burada "satın alma" veya "satma hakkı"nın, satım akdine konu olabilmesi ve bu hak karşılığında bedel (opsiyon primi) almanın uygunluğu meselesini, "mücerred hakların satımı", "şart muhayyerliği" ve "kaparo" konuları temelinde tartışmakta fayda bulunmaktadır.

a. Döviz Opsiyon İşleminin Mücerred Hakların Satımı Açısından Değerlendirilmesi*

Döviz opsiyon işleminde satım akdinin konusu "alma hakkı" ya da "satma hakkı" olduğuna göre böyle bir hak satımının caiz olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Burada daha çok fıkhîta satılması ve karşılığında bedel alınması caiz görülen ve görülmeyen haklardan konumuzu ilgilendirenleri incelenip tahlil edilecektir.

Arapça kökenli bir kelime olan hak, lugatte sabit olmak, gerekli olmak, bâtılın zıddı olan doğru, gerçek, adâlet, ölüm, pay gibi anlamlara gelir.⁴³¹ Bir fıkıh terimi olarak ise, bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar taşımaktadır. "Hak" terimi, bazen malî olan ve malî olmayan bütün hakları ifade edecek şekilde genel olarak; bazen akitten doğan teslim borcu vb. diğer iltizamları ifade etmek üzere "akdin hükmü" kavramının ya da ayn ve menfaatin mukâbili olarak, bazen kişinin sırf kendi iradesi ile yüklenmiş olduğu iltizam anlamında, bazen Şâri'in kabûlü olmaksızın mevcudiyeti bulunmayan (şüf'a, talak, hidane ve velayet hakkı gibi)

---

⁴³⁰ Darîr, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 265.

* Hanefî fıkıh eserlerinde bu nevi haklar genellikle "mücerred hak" olarak isimlendirildiği için başlıkta bu ifadeyi kullanmayı tercih ettik.

⁴³¹ İbn Manzûr, "h-k-k" md., *Lisânü'l-arab*, X, 49-50; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, "h-k-k" md., XXV, s. 126; Köse, *Hakkın kötüye kullanılması*, s. 27; Bardakoğlu, "Hak", *DİA*, s. 139; Câsim Neşmî, "el-Hukûku'l-Maneviyye", *MMFİ*, sy. 5, III, 2293.

göreceli maslahatlar anlamında, bazen de mecâzen, "vacip olmayan şey" anlamında kullanılmıştır.⁴³²

Hak kavramı, farklı açılardan taksime tâbi tutulmuştur. Mevzû'u bakımından hak, konusu mal, menfaat ve yetki olan hak olmak üzere başlıca üç kısımda incelenir. Hakkın; şahısla ilgisi bakımından aynî hak ve şahsî hak;⁴³³ sahibi açısından Allah hakkı, kul hakkı ve her iki hakkın birlikte bulunduğu karma hak; ıskat açısından, ıskata elverişli olan ve ıskata elverişli olmayan hak,⁴³⁴ mirasla intikal bakımından mirasa elverişli olan ve elverişli olmayan hak ve sabit olma kaynağı açısından şer'î hak ve örfî hak gibi türleri bulunmaktadır.⁴³⁵

Hak terimi, bulunduğu konuya tealluk etmedeki kuvvet derecesine göre mütekarrir (kesin) olan ve mütekarrir olmayan (mücerred) hak olarak tasnif edilir. Mütekarrir hak yerine müteekkid hak tabiri de kullanılmıştır.⁴³⁶ Müteekkid, mütekarrir ve zayıf hak kavramı bütün mezheplerde kullanılırken, "mücerred hak" kavramına özellikle Hanefi mezhebi kaynaklarında rastlanır.⁴³⁷

Mücerred hak, "milk niteliği taşımayan, bir mahalde sabit olmamış, başkasının mülkü üzerinde irade kullanma yetkisi veren, onu milke yaklaştıracak hiçbir ilave özellik taşımayan salt hak",⁴³⁸ "mahallinde yerleşik olmayan, ondan vazgeçildiği zaman, hakkın bulunduğu konunun hükmünde herhangi bir değişiklik

---

⁴³² Abdullah Muhtâr Yûnus, *el-Milkiyye*, s. 116; Ahmed Ferrâc Hüseyin, *el-Milkiyye*, s. 122.

⁴³³ Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak*, I, 12.

⁴³⁴ Hakların ıskâta elverişliliği hakkında bilgi için bk. İbn Nuceym, *Resâil*, s. 140-143.

⁴³⁵ Hak kavramıyla ilgili değişik açılardan yapılan diğer tasnifler için bk. Ali Hafif, *el-Milkiyye*, s. 73-74, Köse, *Hakkın kötüye kullanılması*, s. 37-40.

⁴³⁶ Klasik kaynaklarda mücerred hakların karşısında müteekkid hak varken bazı çağdaş eserlerde bunlar "gayrı mücerred hak" olarak ifade edilmiştir ki klasik kaynaklarda böyle bir terim yoktur. Bk. Hacak, *Hak kavramının analizi*, s. 126; Ali Hafif, *Ahkâmü'l-muâmelât*, s. 27-29.

⁴³⁷ Mücerred hak terimi yerine bazı kaynaklarda "müfred hak" tabiri kullanılmaktadır. Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 33.

⁴³⁸ Hacak, *Hak kavramının analizi*, s. 128, 126.

meydana gelmeyen hak",⁴³⁹ "kesin olarak sabit olmayan hak"⁴⁴⁰ şeklinde benzer ifadelerle tanımlanmıştır.

Özellikle Hanefi fıkıh literatüründe bazı hakların satılması veya onlardan vazgeçilmesi karşılığında bedel alınması meselesi "mücerred hak" meselesi temelinde ele alınmış ve "mücerred hakların satımının caiz olmadığı" şeklinde genel bir hüküm ifadesi kullanılmıştır.⁴⁴¹ Fakat fıkıhta hak karşılığında bedel almanın caiz olması konusunda genel geçer bir kural bulunmamakta, bu konuda verilecek hüküm, hakkın türüne ve örf'e göre değişebilmektedir.⁴⁴² Hanefi mezhebi içinde dahi, mücerred hak sayıldığı halde karşılığında bedel almaya cevaz verilen⁴⁴³ ya da ilk devirlerde caiz görülmediği halde zaman içinde örf, zarûret vb. bazı gerekçelere binâen caiz görülme temayülü oluşan bazı haklar vardır.⁴⁴⁴ Bundan dolayı bu başlık altında mücerred hakkın satımı konusunda genel bir değerlendirmede bulunmak yerine değişik mücerred hak örnekleri ile konumuz arasındaki benzer ve farklı yönleri tespit etmek, söz konusu meselelerin hükmü hakkında ileri sürülen gerekçelerin konumuzda bulunup bulunmadığını tespit etmek yerinde olacaktır.

Mücerred hak konusunda murûr, mesîl gibi bazı irtifak hakları,⁴⁴⁵ kabul, gabn, tağrîr, görme, tayin, nakd ve şart muhayyerliği hakları, alacak hakkı, paylaşılmadan önce ganimet ve tereke üzerindeki hak, efendinin mükâtep köle

---

⁴³⁹ Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 31, 70. Benzer bir tanım için bk. Câsim Neşmî, "el-Hukûku'l-Maneviyye", *MMFİ*, sy. 5, III, 2297.

⁴⁴⁰ İbn Şenkîtî, *Dirâse şer'ıyye*, II, 693.

⁴⁴¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 33; Zuhaylî, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 260.

⁴⁴² Ali Hafîf, *Milkiyye*, s. 75.

⁴⁴³ Hanefilerdeki mücerred hakkın satımı yasağı genel bir yasak olmakla birlikte örfen mal haline gelmiş bazı hususlarda aşağıdaki şartların gerçekleşmesi halinde bazı istisnalar yapılmıştır. Bu şartları; hakkın halen sabit olması; asâleten sabit olması, zararı önlemek için sabit olmaması; nakle elverişli olması; garar ve cehalet olmadan zaptetmeye elverişli olması ve tüccarın onu diğer mallar gibi örf edinmesi olarak özetlemek mümkündür. Bk. Takî Osmânî, "Bey'u'l-Hukûki'l-Mücerrede", *MMFİ*, sy. 5, III, 2371-2372.

⁴⁴⁴ İbn Nüceym, *Eşbâh ve nezâir*, s. 114; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 118-121.

⁴⁴⁵ İrtifak haklarının "mücerred hak" kapsamında ele alınması görüşüne yönelik eleştiri ve değerlendirme için bk. Hacak, *Hak kavramının analizi*, s. 128-129, 340 nolu dipnot.

üzerindeki hakkı, şüfa hakkı, akid kurma veya varolan bir akdi devam ettirme (süresini uzatma) hakkı, vazife hakkı, hibeden rucû etme hakkı, öncelik hakkı, evliliğin sona erdirilmesi konusunda kadına tanınan muhayyerlik hakkı, birden çok sayıda eşin koca üzerindeki 'kasm (sıra) hakkı' gibi hak örneklerinin tartışıldığı görülür.⁴⁴⁶

İrtifak hakkı; mürûr, mecrâ, mesîl, şirb, teallî ve civar gibi hakları içine alan çerçeve bir kavram olup⁴⁴⁷ bir akara bağlı olarak istifade edilebilen hakları ifade etmektedir.⁴⁴⁸ Söz konusu haklar belirli bir ayn ile doğrudan ilişkili olmaları ve bu ayna bağlı olarak istifade edilebilmesi bakımından döviz opsiyon hakkından farklıdır. Zira opsiyon hakkı belirli bir varlık ve bu varlığın menfaati ile ilişkili değildir.

Gabn, tağrîr ve görme muhayyerlikleri, karşılıklı ıvaz bulunan bir akitte akdin konusu ile ilgili olarak gerçekleşmesi muhtemel aldatmaları önlemeyi veya aldatma vukû bulmuş ise telafi etmeyi esas alan haklardır. Opsiyon hakkında böyle bir durumun bulunmadığı açık bir husustur. Çünkü döviz opsiyon işleminde alım satım konu olan şey paradır. Taraflar akitte yer alması gereken her şeyi baştan açık bir şekilde konuşmakta ve birinin diğerine hile yapması ve onu aldatması gibi bir durum söz konusu değildir. Satım konusu standart nitelikte bulunan para olduğu için opsiyon hakkının görme muhayyerliğine benzer bir yönü de yoktur.

Alacak hakkı (deyn), paylaşılmadan önce ganimet, tereke üzerindeki hak ve efendinin mükâtep köle üzerindeki hakkı ise sahibi için sabit olmakla birlikte tam tasarruf yetkisi sağlayamadıkları için “mücerred hak” olarak nitelenmiştir. Bu tür haklar, sahibi açısından meşrû ve kesin olarak sabit bulunan haklar olup söz konusu hak karşılığında borçludan başka bir bedel alma, başkaca mahzurlu

---

⁴⁴⁶ Ahmed Ferrâc Huseyn, *el-Milkiyye*, s. 121; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 71-126; Hacak, *Hak kavramının analizi*, s. 129-130; Bardakoğlu, "Hak", *DİA*, XV, 149-150.

⁴⁴⁷ Konu hakkındaki farklı görüş ve değerlendirmeler için bk. İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 427-430; Muhammed Ebû Zehra, *el-Milkiyye*, s. 98; Bardakoğlu, "Hak", *DİA*, XV, 141.

⁴⁴⁸ İrtifak haklarının ıskât ve satımı konusunda bilgi için bk. Hamevî, *Ğamzü uyûni'l-besâir*, II, 288-289.

muamelelere girilmemesi şartıyla caiz olarak kabul edilebilir. Söz konusu hakların üçüncü bir tarafa satılması konusu ise "borcun borç karşılığında satımı" (bey'u'd-deyni bi'd-deyn) meselesi açısından ayrıca tartışmak gerekecektir. Opsiyon işleminde ise, sahibi için önceden herhangi bir meşrû sebeple doğmuş bir hak yoktur. Opsiyon satıcısının opsiyon primi alma hakkı, opsiyon alıcısının söz konusu döviz alma ya da satma hakkı tamamen o an kurdukları yeni bir akit (opsiyon sözleşmesi) ile elde edilmiştir. Dolayısıyla opsiyon hakkı, bu tür mücerred haklara da benzememektedir.

Hibeden rucû etme hakkı ise, söz konusu akit sebebiyle mülkiyet zayıfladığı için "mücerred hak" kategorisinde sayılmış olmalıdır. Opsiyon hakkında ne bir hibe ne de bundan dönme gibi bir durum söz konusudur. Dolayısıyla opsiyon hakkı ile hibeden dönme hakkı tamamen farklı şeyleri ifade etmektedir.

Şüfa hakkı ise bir akar üzerindeki ortaklığa veya (Hanefilere göre) komşuluğa bağlı olarak sabit olan ve hak sahibinin uğrayacağı muhtemel zararların önlenmesini hedef alan bir haktır.⁴⁴⁹ Döviz opsiyon hakkı bir akarla ilişkili olmadığı ve böyle bir zararı bertaraf etme fikrini esas almadığı için şüfa hakkından farklılık arzeder.

Bir diğer mücerred hak türü ise akid kurma veya var olan bir akdi devam ettirme (akdi yenileyerek süresini uzatma) hakkıdır.⁴⁵⁰ Opsiyon işleminin bu tür bir mücerred hakka benzediği akla gelebilir. Zira her iki hak türünde de yeni bir sözleşme kurma hakkı elde edilmektedir. O halde iki işlem arasında mukayesede bulunmak için özelliklerine daha yakından bakmakta fayda vardır.

---

⁴⁴⁹ İbn Nüceym, *Eşbâh ve nezâir*, s. 94; Takî Osmânî, "Bey'u'l-hukûki'l-mücerrede", *MMFİ*, sy. 5, III, 2359, 2374; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 71. Şüfa hakkının zararı önleme niteliği aşağıda ayrıca tartışılacağı için burada bu konuya yer verilmemiştir.

⁴⁵⁰ Takî Osmânî, "Bey'u'l-hukûki'l-mücerrede", *MMFİ*, sy. 5, III, 2374; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 31-32.

Akit kurma hakkı, edâ ehliyetini haiz bir kimsenin meşrû olan akitleri kurabilme yetkisi olup bu hak, tealluk edeceği müşahhas bir konu bulunmaksızın kişiye mahsus olmak üzere sabit olan haklar kategorisinde değerlendirilmiştir.⁴⁵¹ Akit kurma veya var olan akdi devam ettirme hakkı karşılığında bedel alma meselesinin daha çok muhâla'a ve hava parası konuları çerçevesinde tartışıldığı görülür.

Muhâla'a anlaşmasında koca, nikah akdi ile karı-koca arasında doğmuş karşılıklı hakları boşama ile sona erdirme karşılığında bedel almaktadır.⁴⁵² Kanaatimizce bu bedelin meşrû kılınmasında hem kocanın hem de kadının zarar görmesini önleme fikri yer alır. Muhâla'a bedelinin meşrû olmaması halinde koca, kadına verdiği mehir vb. masraflardan dolayı zarar etmemek için kadının mutlu olmadığı bir evliliği biraz zorlayarak da olsa sürdürmek ister, dolayısıyla da kadın böyle bir evlilikten ızdırap çeker. Kocaya muhâla'a bedeli alma hakkı tanınmak suretiyle mutsuz bir birlikteliğin önüne meşrû bir alternatif sunulmuştur. Opsiyon hakkında ise akit veya başka bir sebep ile önceden sabit bulunan bir hak bulunmadığı gibi böyle bir hak karşılığında bedel almada tarafların uğrayacağı bir zararı önleme gayesi yoktur.

Hava parası (peştemâliye) (Ar: بدل الخلو), “bir işletmenin devri sırasında işletmenin adı veya yerin değerinden kaynaklanan ün karşılığı alınan bedel” olarak tanımlanmıştır.⁴⁵³ Söz konusu bedeli alma konusu son dönem fakihleri tarafından tartışılmış⁴⁵⁴ ve bazı şartlarla bunun caiz olduğu yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Hava parasında başlıca dört tür uygulama mevcut olup bunlarla ilgili olarak İslam Fıkıh Akademisi'nin yaklaşımı şöyledir:

---

⁴⁵¹ Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 103.

⁴⁵² Ali Hafîf, *el-Milkiyye*, s. 74.

⁴⁵³ Hançerlioğlu, *Ticaret terimleri sözlüğü*, “Hava parası” md., s. 199.

⁴⁵⁴ Konuyla ilgili görüş ve değerlendirmeler için bk. Muhammed Süleymân Eşkar, "Bedelü'l-hulûv", *Buhûs fıkhiyye*, s. 47-68; Zuhaylî, "Bedelü'l-hulûv", *MMFİ*, sy. 4, III, 2171; İbrahim Fâdîl Debu, "Hükmü's-şerîa fî bedeli'l-hulûv", *MMFİ*, sy. 4, III, 2199; Muhyiddîn Kâdî, "Bedelü'l-hulûv", *MMFİ*, sy. 4, III, 2223; Teshîrî, "Bedelü'l-hulûv ve tashîhuhû", *MMFİ*, sy. 4, III, 2275; Karadâğî, *Buhûs*, s. 416-417; Takî Osmânî, “Bey’u'l-Hukûki'l-Mücerrede”, *MMFİ*, sy. 5, III, 2378-2381;

Birinci tür uygulamaya göre, akar sahibi ile kiracı arasında akit yapılırken başlangıçta, periyodik kira bedeli dışında hava parası adı verilen belirli bir meblağ üzerinde anlaşılmaktadır. Söz konusu bedel kira ücretinin bir parçası gibi değerlendirilerek caiz görülmüştür.

İkinci tür uygulamaya göre kiracı, mal sahibi ile akit süresi içinde veya süre sonunda belirli bir meblağın verilmesi üzerinde anlaşmaktadır. Bu bedel kira süresi dolmadan önce verilir ise, kiracının akitle elde ettiği bir haktan vazgeçmesi karşılığında ödendiği kabul edilerek caiz görülmüş, fakat süre sona erince böyle bir ücretin alınması caiz sayılmamıştır.

Üçüncü tür uygulamaya göre, eski kiracı ile yeni kiracı kira süresi içinde veya kira süresi sonunda eski kiracıya belirli bir meblağ verilmesi üzerinde anlaşmaktadır. Bu bedel de mevcut kira süresinin aşılmaması ve anlaşmanın kira süresi bitmeden olması şartıyla caiz görülmüştür.

Dördüncü tür uygulamaya göre, yeni kiracı ile, hem mal sahibi hem de eski kiracı arasında akit süresi dolmadan önce veya süre dolduktan sonra bir anlaşma yapılarak belirli bir meblağın ödenmesi üzerinde ittifak edilmektedir. Hava parası anlaşması eski kiracı ile yeni kiracı arasında kira süresi bittikten sonra gerçekleştiriliyor ise kiracının maldan yararlanma hakkı sona erdiği için böyle bir anlaşma ile alınan bedelin caiz olmadığı yönünde karar alınmıştır.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi hava parasının caiz görülmesinde başlıca iki gerekçe vardır. Bunlardan biri verilen meblağın esas itibariyle kira bedelinden bir parça sayılması, ikincisi ise meşrû olarak sabit olan bir haktan vazgeçme karşılığı olmasıdır. Döviz opsiyon işleminin kira ve kira bedeli ile hiçbir benzer yönünün bulunmadığı açıktır. Taraflar arasında önceden meşrû bir yolla sabit olan bir hak bulunmadığı için hava parasının caiz sayılmasında öne sürülen ikinci gerekçenin varlığından da söz edilemez. Diğer yandan hava parasında kiracının dükkanda

---

⁴⁵⁵ Heyet, "Karâr bi şe'ni bedeli'l-hulûv", *MMFİ*, sy. 4, III, 2329-2330; Muhammed Süleymân Eşkar, "Bedelü'l-hulûv", *Buhûs fikhîyye*, s. 47-68; Karadâğî, *Buhûs*, s. 416-417; Takî Osmânî, *Buhûs*, s. 103.

yapmış olduğu tefrişât, belirli bir müşteri kitlesine ulaşmış olması gibi mâlî karşılığı bulunan başka unsurlar da döviz opsiyon işleminde yoktur.

Burada son olarak hak karşılığında bedel almanın cevazı hakkında ileri sürülen gerekçeler ve bunların opsiyon işleminde bulunup bulunmadığı konusunda genel bir değerlendirmede bulunmak isteriz:

Öncelikle belirtmek gerekir ki, satıcı açısından henüz sabit olmayan veya mülkiyetine geçmemiş hakların satılması uygun görülmemiştir.⁴⁵⁶ Bu hüküm henüz sahip olunmayan bir malın satılması yasağı ile de örtüşmektedir. Hatta hak üzerindeki sahiplik genel olarak mal üzerindeki mülkiyetten daha zayıf olduğu için henüz tam olarak sabit olmayan hakların satılmasının evleviyetle yasak olduğu söylenebilir.

Mücerred hakların satımının cevazı hakkında yapılan tartışmaların genel olarak, mütekavvim mal olma, cehâlet – garar, söz konusu hakların konuluş gayesi ve ihtiyaç konuları ekseninde yapıldığı müşahede edilir.

Örneğin mecrâ, mesîl ve teallî hakkının satılmasının caiz olmamasına gerekçe olarak, söz konusu hakların mal sayılmaması, murûr, şirb, mecrâ ve mesîl haklarında ise akit konusunda cehâlet bulunması ileri sürülmüştür.⁴⁵⁷

Vakıftaki vazife hakkından vazgeçme, şüf'a hakkı, kasm hakkı ve kadına evlilik birliğini sona erdirme konusunda tanınan muhayyerlik hakkı (hıyâru'l-muhayyera) karşılığında bedel almanın caiz olmaması hükmü ise söz konusu hakların, hak sahibinin maruz kalabileceği zararı önleme gayesi ile teşrî kılındığı belirtilerek gerekçelendirilmiştir.⁴⁵⁸ Bu gaye ile meşrû kılınan hakların satılmak

---

⁴⁵⁶ Karadâğî, *Buhûs*, s. 404; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 25; Takî Osmânî, “Bey’u’l-hukûki’l-mücerrede”, *MMFİ*, sy. 5, III, 2361.

⁴⁵⁷ Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 103.

⁴⁵⁸ Karadâğî, *Buhûs*, s. 403; Takî Osmânî, “Bey’u’l-hukûki’l-mücerrede”, *MMFİ*, sy. 5, III, 2374; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 84, 89.

istenmesi, söz konusu hak kullanılmadığında ilgili tarafın zarara uğramadığını gösterir.

Örneğin şüf'a hakkı, bir akarın satılması sebebiyle gerek malın taksîmi, gerekse yeni gelen ortak ya da komşunun kişisel özellikleri nedeniyle ortak veya komşunun karşı karşıya kalabileceği zararları bertaraf etmek üzere teşrî kılınmıştır.⁴⁵⁹ Şüf'a hakkı, malın müşteriye mâl oluş fiyatı üzerinden satın alınabilmesine imkan tanıdığı için ne mal sahibini ne de müşteriye maddî zarara sokar. Şüf'adâr (şefî') şüf'a hakkını kullanmayıp başka bir kimseye satmak isterse, söz konusu satımdan dolayı herhangi bir zararla karşılaşmadığı anlaşılmış olur. Diğer yandan şüf'a hakkının satılması caiz olur ise bu hakkı satın alan kimse, malı satın alan müşteriye karşı haklı bir sebep bulunmaksızın öncelik elde etmiş olur. Şüf'a hakkının satılabilmesi mal sahibinin malını dilediği kimseye satma özgürlüğünü sınırlandıracak ve şüf'adârın haksız kazanç elde etmesine fırsat tanıyacaktır. Kanaatimizce bütün bunlar adâlet prensibiyle bağdaştırılması mümkün olmayan sonuçlardır.

Mücerred hakların satımı konusunda temel teşkil eden önemli bir konu da hakkın, "şahsa sıkı sıkıya bağlı" (zâtî) bir hak niteliğinde olup olmamasıdır.⁴⁶⁰ Bu özelliğin kaynağı ya Şâri' ya da hakkı tanıyan kimse olabilir. Eşlerin nikah akdi ile evliliğin tabî sonuçlarından istifade etme hakkı, baba ve dedenin çocuk üzerindeki velayet hakkı, Şâri' tarafından kişiye mahsus olmak üzere tanınmış haklar olup bu hakkın başka bir kimseye satılması düşünülemez. Bir kimsenin, belirli bir kişiye mahsus olmak üzere kendi mülkünden yararlanma (intifa') hakkı tanınması da, şahsa sıkı sıkıya bağlı olma niteliğinin kişi tarafından verilmesine örnek teşkil eder. Buna göre örneğin, geceleyn sokakta kalmış bir kimseye verilen misafir olma hakkının başka bir şahsa satılması mümkün olmaz.

Yukarıda zikrettiğimiz bilgi ve ilkeler çerçevesinde opsiyon hakkının satımı konusundaki genel değerlendirmemiz şöyledir:

---

⁴⁵⁹ Meydânî, *Lübâb (el-Kitâb ile birlikte)*, II, 44.

⁴⁶⁰ Bardakoğlu, "Hak", *DİA*, XV, 149; Aygün, *Mücerred hakların satışı*, s. 25.

Opsiyon işleminde alım-satıma konu olan hak ve bu hak ile kazanılan yetkiler açıkça belirtildiği için akdin konusu ve bedeller açısından cehalet ve garar yoktur. Fakat ileride döviz alım satımının in'ikad edip etmeyeceği belirsiz olduğu için "akdin in'ikâdında garar" bulunmaktadır. Hatta opsiyon işleminde garar, yan bir nitelik değil, aslî bir unsurdur. Opsiyon satıcısı kurların kendi beklentisi doğrultusunda değişeceğini tahmin ederek opsiyon primi ile getiri elde etmek istemekte, opsiyon alıcısı ise benzer bir beklenti ile ödediği bedeli riske ederek bir taraftan kur riskinden korunmaya çalışmakta, diğer taraftan da piyasada lehine meydana gelecek kur hareketleri ile oluşacak kazançtan geri kalmamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla her iki taraf da riskten kazanç elde etme fikrine sahiptir. Esasen opsiyon işleminin caiz olmamasının asıl nedeni, opsiyon hakkının, mal sayılmaya ve/veya karşılığında bedel alınmaya elverişli bir hak niteliğinde olmayışıdır.

Burada hakkın kullanılması konusunda dikkate alınması gereken iki önemli hususa işaret etmek isteriz. Bunlardan biri hakkın kullanılması halinde şer'î bir hükmün ihlal edilmemesi, diğeri ise kişinin, hakkını kullanmakla kendisine veya başkasına zarar vermemesidir.⁴⁶¹

Döviz opsiyon hakkının satılması, sarf akdinde muhayyerlik bulunmama şartını ihlal ettiği gibi karşılıklı kabzın gerçekleşmesine de engel olmaktadır. Dolayısıyla bu işlem ile şer'î hükümler fiilen çiğnenmektedir.

Diğer yandan döviz opsiyon işleminde opsiyon hakkının kullanılması ya da kullanılmaması mutlaka taraflardan birine zarar vermektedir. Kurların, belirlenen vadede opsiyon alıcısının lehine gelişmesi halinde opsiyon alıcısı opsiyon satıcısına, tersi bir durumda ise opsiyon satıcısı opsiyon alıcısına zarar vermektedir. Esasında bu sistem bir bütün olarak piyasada aşırı fiyat değişimlerine (volatilité) sebep olduğu için bütün toplumu kapsayan bir zarardan söz edilebilir.

---

⁴⁶¹ Köse, *Hakkın kötüye kullanılması*, s. 144-149, 183, Bardakoğlu, "Hak", *DİA*, XV, 147.

İslam hukukunda, kullanılması genel bir zarar meydana getiren haklar, "hakkın kötüye kullanılması" ilkesi çerçevesinde yasaklanmıştır.⁴⁶²

b. Opsiyon Hakkı ile Şart Muhayyerliği Arasında Bir Mukayese

Bazı müellifler opsiyon hakkının fıkhıta meşrû kabul edilen şart muhayyerliği, kaparonun da bir anlamda şart muhayyerliği karşılığında verilen bedel niteliğinde olduğu yönünde görüşleri sürmüştür.⁴⁶³

Opsiyon primini Hanbelilere göre caiz olan kaparo açısından ele almadan önce opsiyon hakkının şart muhayyerliği ile aynı mahiyette olup olmadığını tespit etmekte yarar bulunmaktadır.

Opsiyon işlemi, hak sahibine bir akdi gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme hakkı tanınması bakımından şart muhayyerliği ile ortak özellik taşımakla birlikte aralarında önemli sayılabilecek bazı farklılıklar vardır. Bu hususları tespit etmeden önce muhayyerlik konusuna ve onun bir türü olan şart muhayyerliğine kısaca temas edelim.

Muhayyerlik (Ar: الخيار), "ihtiyâr" kökünden türetilmiş bir kelime olup "iki şeyden daha iyi olanı seçmek" anlamına gelir.⁴⁶⁴ Fıkıh terimi olarak muhayyerlik "anlaşmaya veya şer'î bir gerekçeye dayanarak taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme şıklarından birini (tayin muhayyerliğinde birkaç meb'îden birini) seçme hak ve selahiyeti" şeklinde tanımlanabilir.⁴⁶⁵ Muhayyerlik şartını içeren satım akdi bazı kaynaklarda "bey'u'l-hıyâr" olarak adlandırılır.⁴⁶⁶

---

⁴⁶² Köse, *Hakkın kötüye kullanılması*, s. 99.

⁴⁶³ Muhammed Shahid Ebrahim, "Islamic financial derivatives", s. 4; Darîr, opsiyon işleminin caiz olmadığı kanaatinde olmakla birlikte kaparonun şart muhayyerliği karşılığında verilen bir bedel olduğunu düşünmektedir. Bk. Darîr, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 648-649.

⁴⁶⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, "H-y-r" md, XI, 243.

⁴⁶⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 5; Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 25; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 42-43, Erdoğan, "Muhayyerlik" md., *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, s. 393.

⁴⁶⁶ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 85; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, s. 277.

Kaynaklarda otuzu aşkın muhayyerlik türü zikredilir. Gabn, hıyanet, kemiyet, istihkak, neçeş, teferruku's-safka, malda şart koşulan vasfın bulunmaması (vasf) muhayyerlikleri bunlardan bazılarıdır. Muhayyerliklerin bir kısmı irâdî, diğer bir kısmı ise hükmî olarak anılır.⁴⁶⁷

İrâdî bir muhayyerlik türü olan şart muhayyerliği, satım ve icâre gibi karşılıklı bedel bulunan ve feshe elverişli olan bağlayıcı akidlerde tarafların anlaşmasına bağlı olarak birinin veya her ikisinin muayyen bir süre içerisinde akdi onama yahut feshetme hakkına / yetkisine sahip olmasını ifade eder.⁴⁶⁸ Şart muhayyerliği aşağıdaki özellikleri bakımından opsiyon hakkından farklılık arz etmektedir.

i. Şart muhayyerliğinin içinde bulunduğu akitten bağımsız olmaması

Şart muhayyerliği, satım, kira vb. bir akit içerisinde ileri sürülen ve şart koşmakla elde edilen bir hak olup ilişkili bulunduğu akitten bağımsız bir mahiyet taşımaz. Burada akdin konusu “hak” değil, “mal” veya “hizmet / menfaat”tir. Opsiyon hakkı ise ileride gerçekleştirilmesi muhtemel olan döviz alım satımından bağımsız bir nitelik taşımaktadır.⁴⁶⁹

ii. Şart muhayyerliğinin ancak şart koşulması halinde elde edilen bir hak olması

Akitlerde aslolan bağlayıcı (lâzım) olmasıdır. muhayyerlik hakkı ancak şart koşmak ile meydana gelir ve ârızîdir.⁴⁷⁰ Oysa döviz opsiyon işleminde işlemin

---

⁴⁶⁷ Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 26; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 49. Nevevî muhayyerliğin, "naks" ve "arzu/irade" olmak üzere iki türü bulunduğunu, bunlardan birincisinin maldaki bir eksikliği ifade ettiği halde ikincisinde böyle bir durumun bulunmadığını belirtir. Ona göre şart muhayyerliği ve meclis muhayyerliği ikinci türe girmektedir. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, IX, 125.

⁴⁶⁸ Erdoğan, "Hıyâr-ı şart" md, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, s. 195; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 42; Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 26.

⁴⁶⁹ Karadâğî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 181; Benzer değerlendirmeler için bk. Ebû Süleyman, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 314.

⁴⁷⁰ Aynî, *Binâye*, VI, 258; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, II, 94-95; Gazzâlî, *Vasît*, III, 98; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 74.

esasî muhayyerlik üzerine kurulmaktadır. Bu sebeple seçme hakkı bütün opsiyon işlemlerinde kalıcı bir niteliktir. Zaten opsiyon işleminde muhayyerliğin bulunmaması işlemin hem ismine hem de ortaya konuluş gayesine ters düşer.

iii. Şart muhayyerliği bulunan akdin süre sonuna kadar hakkın kullanılmaması halinde bağlayıcı (lâzım) olması

Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed'in içinde bulunduğu fakihler çoğunluğuna göre tayin edilen sürenin dolması ile şart muhayyerliği bulunan akit bağlayıcı hale gelir. Çünkü muhayyerlik süreli olarak elde edilen bir haktır. Aksi halde muhayyerlik tarafların anlaşmışından daha uzun sürmüş olur.⁴⁷¹ Hanbelîlerden Kadı Ebû Ya'lâ'ya göre sürenin bitmesi ile akit kendiliğinden bağlayıcı olmaz.⁴⁷²

Mâlik'e göre, şart muhayyerliği hakkına sahip olan bir müşteri, mal satıcıda iken süre dolduğu halde akdi onaylama ya da feshetme gibi bir tasarrufta bulunmamış ve süre bitiminden itibaren az bir zaman geçmiş ise muhayyerlik hakkı devam eder. Fakat malı almaktan vazgeçtiğine delâlet edecek kadar uzun bir zaman geçmiş ise muhayyerlik hakkı ve aralarında yapılan satım sözleşmesi sona ermiş sayılır.⁴⁷³

Opsiyon işleminde ise belirlenen tarihte olumlu bir irade gösterilmez ise döviz alım satım işlemi bağlayıcı olmaz. Esasen henüz böyle bir alım satım da mevcut değildir. Döviz alım satım sözleşmesi vade tarihinde opsiyon hakkına sahip olan tarafın talebi üzerine gerçekleştirilecektir. Çünkü döviz opsiyon işlemi ile, o sırada kurulan bir döviz alım satım akdini ileride feshetme (cayma) hakkı

---

⁴⁷¹ Aynî, *Binâye*, VI, 281; Nevevî, *Mecmû'*, IX, 154-155. Şâfiî bu görüşte olmakla birlikte mesele mezhep içinde tartışmalıdır. Bk. a.y.; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 306-305-309. Konu hakkında daha fazla bilgi ve değerlendirme için bk. Abdülazîz Rebîş, "el-Müdde fî hıyârî's-şart fi'l-bey", *MMFİR*, sy. 15, s. 260-261.

⁴⁷² İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 45.

⁴⁷³ Mâlik, malın teslim edilmesi ve hak sahibinin satıcı ve müşteri olması durumlarına göre farklı hükümlerin geçerli olacağı görüşündedir. Detaylı bilgi için bk. Bk. Sahnûn, *Müdevvene*, IV, 198-199. Mâlik bu görüşte olmakla birlikte, mezhep içinde herhangi bir ayrıntıya girmeksizin sürenin dolması ile muhayyerliğin sona ereceği (dolayısıyla akdin bağlayıcı hale geleceği) yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bk. İbn Abdülber, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, s. 56.

değil, ileride belirtilen şartlar çerçevesinde bir akid kurma hakkı satın alınmaktadır.

iv. Şart muhayyerliğinde âzâmî süre sınırı bulunması

Fıkıh literatüründe şart muhayyerliğinde ileri sürülebilecek en uzun süre konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

Ebû Hanîfe, Züfer ve Şafî'ye göre ilgili hadiste üç günlük bir süreden söz edildiği için şart muhayyerliğinin süresi daha fazla olamaz, bu süreyi aşan muhayyerlik şartı akdi fasit kılar.⁴⁷⁴

Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Hanbelîler ve Caferîler'e göre şart muhayyerliğinde belirli bir süre sınırlandırması yoktur. Taraflar, tayin etmek şartıyla muhayyerlik süresini istedikleri gibi kararlaştırabilir. Zira şart muhayyerliği ile güdülen gayenin bunu gerektirir. İbn Ebû Leylâ, Ebû Sevr ve İshâk da bu görüştedir.⁴⁷⁵

Malikilere göre, muhayyerliğin caiz olma illeti bu konuda duyulan ihtiyaçtır. Bu nedenle sürenin sınırı da malı denemek ve mal hakkında istişarede bulunmak için duyulan ihtiyaca göre belirlenir.⁴⁷⁶ Dolayısıyla muhayyerlikte geçerli olabilecek en uzun süre malın cinsine göre değişir.⁴⁷⁷ Onlara göre

---

⁴⁷⁴ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 300; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 4; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 65.

Üç günden daha fazla süre şart koşulduğu halde muhayyerliğin üç gün içerisinde kullanılması durumunda akdin sahih hale gelmesi ise tartışmalı bir konudur. (Aynî, *Binâye*, VI, 263.) Opsiyon işlemi açısından önemi bulunmadığı için biz bu görüşlere yer verme gereği duymadık.

⁴⁷⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 7; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, V, 65; Abdüsettar Ebû Ğudde, *el-Hiyâr*, s. 221; Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 27.

Hanbelîlere göre tayin edildiği sürece, satım konusu karpuz gibi süre dolmadan önce bozulan şeylerden bile olsa muhayyerlikte süre sınırı yoktur. Bk. İbn Ebû Tağlib, *Neylü'l-meârib*, I, 344.

⁴⁷⁶ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 87; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 277.

⁴⁷⁷ İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 278; Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 27.

muhayyerliğin süresi, ihtiyacı aşacak şekilde olursa akit geçersiz olur. Çünkü bu durumda artık caiz olmayacak derecede bir garara girilmiştir.⁴⁷⁸

Döviz opsiyon işleminde ise süre, tezgahüstü piyasada akdin tarafları, organize borsada ise borsa yönetimi tarafından serbestçe belirlenmekte ve bu konuda ilke olarak bir sınır bulunmamaktadır.⁴⁷⁹ Bu durum muhayyerlikte süre sınırının bulunmadığı konusunda Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve Hanbelilerin görüşüne uygun düşmektedir. Fakat muhayyerlikte süre sınırı bulunmaması görüşü, şart muhayyerliği ile gözetilen maksadın, sürenin ancak serbestçe belirlenebilmesi halinde gerçekleşeceği fikrine dayanmaktadır. Opsiyon işleminde de böyle bir gerekçe ileri sürülebilir. Ne var ki gayeleri bakımından iki işlem birbirine zıt bir mahiyet taşımaktadır. Aşağıda bu hususa temas edilecektir.

v. Şart muhayyerliğinin akit gerçekleştirilmeden önce ileri sürülememesi

Fakihler, şart muhayyerliğinin ya akit sırasında ya da akit sonrasında ileri sürülmesi gerektiği⁴⁸⁰ ve akitten önce ileri sürülmesi halinde böyle bir hakkın sabit olamayacağı görüşündedir.⁴⁸¹ Bu görüşün temelinde muhayyerliğin sıfat mahiyetinde olması ve sıfatın nitelediği şeyden önce varlık kazanamayacağı düşüncesi yer almaktadır.⁴⁸² Opsiyon işlemi ise belirlenen vadede gerçekleştirilmesi muhtemel döviz alım satım akdinden önceki bir aşamadır.⁴⁸³

---

⁴⁷⁸ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 89.

⁴⁷⁹ Benzer değerlendirmeler için bk. Karadâğî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 181.

⁴⁸⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 109; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, III, 80; Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi'*, s. 324; İbn Ebû Tağlib, *Neylü'l-meârib*, I, 344; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, III, 405.

⁴⁸¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 109; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, s. 277; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, III, 405; Abdüssettâr Ebû Ğudde, *el-Hiyâr*, s. 216-217. Zeydilerden Mehdi Lidînillah akitten önce şart koşulan şart muhayyerliğinin ittifakla sahih olmadığını belirtmekle birlikte (Mehdi Lidînillah, *el-Ezhâr (Şerhu'l-ehzâr ile birlikte)*, VI, 288), Uneysî, bunun örf varsa caiz olacağı görüşündedir. Bk. Uneysî, *et-Tâcü'l-müzheb*, II, 404.

⁴⁸² Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 26; Abdüssettâr Ebû Ğudde, *el-Hiyâr*, s. 216-217. Müellifin, muhayyerliğin akitten önce ileri sürülemeyeceği görüşüne yönelik eleştirisi için bk. a.y.

⁴⁸³ Benzer değerlendirmeler için bk. Ebû Süleyman, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 314; Karadâğî, "el-Esvâku'l-mâliyye", *MMFİ*, sy. 7, I, 181.

Dolayısıyla opsiyon işlemini akitten önce ileri sürülen bir muhayyerlik şartı olarak geçerli kabul etmek mümkün değildir.

vi. Şart muhayyerliği hakkı karşılığında bedel alınamaması

Fakihler şart muhayyerliği karşılığında bedel almayı caiz görmemiştir.⁴⁸⁴ Örneğin, Hanefilere göre muhayyerlik hakkı malın bir vasfı olarak kabul edildiği için bu hakkın bedelden bir karşılığı yoktur. Bundan dolayı muhayyerlikte, akdi feshetmek için bir engel ortaya çıkarsa, muhayyerlik hakkının düşmesi sebebiyle indirim yapılmaz, bedelin tamamının ödenmesi gerekir.⁴⁸⁵

Bununla birlikte *el-Fetâvâ el-Hindiyye*’de muhayyerlik hakkı karşılığında bedel takdir edilebileceği izlenimi veren şöyle bir örnek opsiyon işleminin caiz olması görüşünü savunan bazı bilginler tarafından delil olarak ileri sürülmüştür.⁴⁸⁶

Müşteri, muhayyerlik hakkına sahip satıcı ile, muhayyerliği düşürüp akde onay vermesi için sulh yapsa ve bunun karşılığında ona dirhem ya da bir mal verse bu işlem caizdir. Eğer satıcı muhayyerlik hakkına sahip müşteri ile sulh yaparak ona, muhayyerlik hakkını düşürmesi karşılığında dirhem veya bir mal verse bu işlem de caiz görülmüştür. Bu hüküm ilk anda muhayyerlik karşılığında bedel belirlemenin mümkün olduğu yönünde bir izlenim vermektedir. Ancak konu dikkatle incelendiği zaman burada söz konusu olan durumun opsiyon işlemindeki bedelden (opsiyon primi) çok farklı olduğu görülür. Zira opsiyon işleminde verilen bedel, akit gerçekleştirilsin ya da gerçekleştirilmesin her hâlükârda satıcıda kalır. Yukarıdaki örnekte her iki şıkta da sadece akdin gerçekleştirilmesi durumu üzerinde durulmaktadır. Yani akdin gerçekleştirilmemesine yönelik bir bedel alma söz konusu değildir. Zaten ilgili yerde, muhayyerliğin iptali ile verilen bedel,

---

⁴⁸⁴ Darîr, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, sy. 7, I, 263.

⁴⁸⁵ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 501.

⁴⁸⁶ Sââtî, "Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye", s. 88.

bedeli verenin müşteri olması durumunda semende (bedel) ziyade, satıcı olması durumunda ise semende indirim olarak tahlil edilmiştir.⁴⁸⁷

vii. Şart muhayyerliği hakkının kıyasa aykırı olarak sabit olması

Mübadele temeline dayalı akitlerde bağlayıcılık esas olduğu için fakihler, şart muhayyerliğinin kıyasa (genel kural) aykırı olarak nasla (hadis) teşrî kılınmış bir hak olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁸⁸ Kıyasa aykırılığın şu iki şekilde îzâh edildiği görülür:

aa. Şart muhayyerliğinde garar bulunmaktadır. Çünkü muhayyerlik hakkına sahip olan tarafın akde onay verme ya da akitten vazgeçme seçeneklerinden hangisini tercih edeceği bilinmemektedir. Fakat bu tür bir muhayyerliğe müşterinin malın kendisine uygun olup olmadığını tahlil edip karar verebilmesi, bu konuda başkalarına danışabilmesi ya da malı deneme imkanı elde edebilmesi ihtiyacı bulunduğu için insanlara kolaylık sağlamak üzere izin verilmiştir.⁴⁸⁹

Döviz opsiyon işleminde şart muhayyerliğinin garar yasağından istisna edilerek caiz kabul edilmesi ile ilgili yukarıda sayılan gerekçelerden hiçbiri bulunmamaktadır. Zira akdin konusu “para” olduğu için malı deneme gibi bir sebepten bahsedilemez. Zaten opsiyon işlemi yapılırken bedeller teslim edilmemektedir. Döviz alım satım kurunun yüksek veya düşük olmasıyla ilgili bir tereddüt bulunduğu için başkasına danışma gibi bir durum da söz konusu değildir. Esasen döviz opsiyon işlemini taraflar, piyasadaki rayiç döviz kurunu bildikleri halde ileride meydana gelecek değişikliklerden kazanç sağlama gayesi ile gerçekleştirmişlerdir.

---

⁴⁸⁷ Bk. Heyet, *Fetâvâ el-Hindiyye*, III, 45.

⁴⁸⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 25; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 298; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 3; İbn Mâze Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, VII, 462; Nevevî, *Mecmû'*, IX, 137.

⁴⁸⁹ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 298; Nevevî, *Mecmû'*, IX, 137; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 86.

Şart muhayyerliği ile döviz opsiyon işlemi arasında önemli bir fark da şudur: Şart muhayyerliğinde, akdin in'ikadıyla ilgili garar, satım, kira vb. bir akitte tâbi ve ârizi olarak bulunur ve muhayyerlik hakkı ancak şart koşmak ile elde edilebilir.⁴⁹⁰ Hatta satım, kira vb. akitlerin çoğunluğu şart muhayyerliği şartı ileri sürülmeksizin gerçekleştirilmektedir.

Gararlı işlemlere ancak söz konusu garardan kaçınmanın mümkün olmaması, o konuda bir ihtiyaç bulunması,⁴⁹¹ gararın tâbi olarak ya da küçük miktarda bulunması halinde izin verilmiştir.⁴⁹² Oysa opsiyon işleminde, uzak durulması mümkün ve kendisine gerçek bir ihtiyaç bulunmayan, tâbi olmaktan çıkmış ve akdin esaslı bir unsuru haline gelmiş bir garar bulunmaktadır. Çünkü seçme hakkı bulunmayan bir opsiyon işlemi tahayyül edilemez.

bb. Şart muhayyerliğinin kıyasa aykırı olarak kabul edilme sebeplerinden ikincisi, söz konusu muhayyerliğin kumara benzer bir mahiyet taşıması olmuştur.⁴⁹³

Opsiyon işleminde opsiyon alıcısı, gelecekte kurların kendi beklentisi doğrultusunda gelişeceği yönünde bir tahmin yaparak ödediği primi kaybetmeyi göze almakta ve daha büyük getiriler elde etme hedefi taşımaktadır. Bu açıdan bütün yönleriyle örtüşmemekle birlikte döviz opsiyon işleminin kumara benzeyen tarafları bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Burada konuyu mer'î hukuk açısından inceleyen bazı müelliflerin opsiyon işlemlerinin bazı durumlarda kumar ve bahis kapsamında değerlendirileceği görüşünü savunmalarının⁴⁹⁴ dikkate şâyân olduğunu ifade etmekte yarar vardır.

---

⁴⁹⁰ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 258, 298; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 74.

⁴⁹¹ Nevevî, *Mecmû'*, IX, 188.

⁴⁹² Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 167.

⁴⁹³ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 298; Abdüsettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*, s. 89.

⁴⁹⁴ Kırman, "Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği", s. 725.

viii. Şart muhayyerliğinin aldanma ve gabni önleyerek akitte bedeller arasında dengenin kurulmasına yönelik bir fonksiyon yerine getirmesi

Yukarıda kısmen temas ettiğimiz gibi şart muhayyerliği hak sahibine, düşünme, istişârede bulunma veya malî deneme imkanı sağlayarak⁴⁹⁵ aldanmaları ve gabni önlemeye yönelik⁴⁹⁶ bir tedbir olmak üzere teşrî kılınmıştır. Şart muhayyerliğine delil olarak ileri sürülen hadiste⁴⁹⁷ Hz. Peygamber'in, Habban b. Munkiz'e alış veriş yaparken satıcıya "Aldatmaca yok" (لا خلابة) demesini tavsiye etmesi de bu hususa açık bir delil sayılır. Söz konusu muhayyerlik sayesinde bedeller arasında dengenin bulunup bulunmadığı ortaya çıkacak ve kişiler buna göre karar verecektir. Dolayısıyla şart muhayyerliği akdin özü olan rızayı destekleyen bir unsurdur.⁴⁹⁸

Döviz opsiyon işleminde, vade tarihinde satıma konu olan şey para olduğu için satın alınan şeyi deneme gibi bir amaçtan söz edilemez. Kaldı ki, opsiyon işleminin yapıldığı tarihte herhangi bir bedel ödemesi de söz konusu değildir. Düşünme ve istişârede bulunma ve böylece bedeller arasında herhangi bir dengesizliğin (gabn) bulunup bulunmadığını tespit gibi bir amaç da yoktur.

Döviz opsiyon işleminde, belirlenen vadede kurlarda opsiyon hakkına sahip olan kişi lehine meydana gelebilecek değişimlerden âzâmî derecede yarar elde etme hedefi bulunmaktadır. Yani opsiyon alıcısı, opsiyon primi kadar bir meblağı riske ederek çok daha fazlasını kazanma niyet ve amacındadır.⁴⁹⁹ Dolayısıyla döviz opsiyon sözleşmesi, ileride kurların günün rayicinden farklı

---

⁴⁹⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VI, 7; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 86; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fikhiyye*, s. 277.

⁴⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 25; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 300; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, III, 79; Abdüssettâr Ebû Ğudde, *el-Hiyâr*, s. 97-98, 225, 243.

⁴⁹⁷ Nevevî, şart muhayyerliğine ruhsat veren hadislerin sübut ve delâlet açısından bazı zaaf lar içerdiğine temas ederek bu konudaki en güçlü delilin icma olduğunu belirtir. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, IX, 137.

⁴⁹⁸ Benzer değerlendirmeler için bk. Apaydın, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 26.

⁴⁹⁹ Hukûki tasarruf ve akitlerde sâik'in etkisi hk. geniş bilgi için bk. Arı, "Sâik ve hukuki işlemlere etkisi", s. 208 vd.

olacağı esas ve tahminine göre, yani bir dengesizliğin zaten var olacağı inancı ve bundan yarar sağlama gayesi üzerine kurulmaktadır. Görüldüğü gibi şart muhayyerliği ile opsiyon işlemi zahiren bazı benzerlikler taşımakla birlikte, özü ve gayesi bakımından farklı, hatta birçok noktada birbirine zıt bir mahiyet arz eder.

Bu nedenle opsiyon işleminin, akitlerde aldanmaların önlenmesi ya da en azından asgarîye düşürülmesi gayesiyle teşrî kılınan şart muhayyerliğine⁵⁰⁰ kıyas edilerek meşrû kabul edilmesi mümkün değildir. Aksi halde İslam hukukundaki gâîlik prensibine aykırı hareket edilmiş olacaktır.⁵⁰¹

Opsiyon işleminde tarafların bu dengesizliğe razı olduğu, dolayısıyla bir aldatma bulunmadığı ileri sürülebilir. Fakat bu durumu gerçek bir rızadan ziyade, tıpkı kumarda olduğu gibi “belki ben kazanırım” düşüncesiyle riske girerek bir miktar zarara katlanma olarak nitelendirmek daha uygun olacaktır.

Burada Maliki mezhebine mensup fakihlerin şart muhayyerliği bulunan bir akitte satın alınan maldan deneme amacı dışında yararlanmanın dahi haksız kazanç olması gerekçesiyle hoş olmadığı ve söz konusu süre içinde meydana gelen gelirlerin mal sahibine verilmesi gerektiği yönündeki görüşlerini⁵⁰² mânidâr bulduğumuzu ifade etmek isteriz.

c. Opsiyon Priminin Kaparo Açısından Değerlendirilmesi

Bazı müellifler opsiyon priminin kaparo olarak değerlendirilebileceği, dolayısıyla caiz olacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir.⁵⁰³ Bundan dolayı söz konusu primin Hanbelilerin caiz gördüğü kaparo şartlarına göre uygun olup olmadığını ortaya koymak ve kaparolu satımın hükmü hakkında ileri sürülen gerekçeleri incelemekte yarar vardır.

---

⁵⁰⁰ Şart muhayyerliğinin aldanmaları önlemek gayesi ile teşrî kılınmasıyla ilgili olarak bk. İzz b. Abdüsselâm, *el-Kavaidü'l-kübrâ*, II, 126.

⁵⁰¹ İslam hukukunda gâî ictihad yöntemi hakkında bk. Dönmez, “Müctehidin naslar karşısındaki durumu”, s. 85-86; Yaman, “Ġâî / Teleolojik yorum yönteminin ilkeleri üzerine”, s. 159 vd.

⁵⁰² İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fıkhiyye*, s. 278.

⁵⁰³ Muhammed Shahid Ebrahim, “*Islamic financial derivatives*”, s. 4.

Ön ödeme, pey akçesi, bağlanma parası gibi anlamlara gelen kaparo (Ar: عربون ، عربان) kelimesi terim olarak, akitte, müşterinin sözleşmeyi tamamlaması halinde toplam fiyattan mahsup edilen, feshetmesi halinde ise satıcıya kalan bedeli ifade etmektedir.⁵⁰⁴

Fakihler kaparolu satımın cevazı konusunda görüş ayrılığı içindedir. İbn Abbâs, Hasan b. Ali, Leys b. Sa'd, Evzâî, Servî ile Hanefî, Maliki, Şâfiî ve Zeydiyye mezhepleri ve Hanbelilerden Hattâb'a göre kaparolu alım satım caiz olmamakla birlikte⁵⁰⁵ Hattâb dışındaki Hanbeli mezhebi fakihlerine göre kaparolu satım caizdir.⁵⁰⁶

Günümüzde kaparo hakkında gerek ferdî gerekse heyet halinde yapılan çalışmalarda daha çok kaparolu satımın caiz olduğu görüşü tercih edilmiş, İslam Fıkıh Akademisi de bu yönde karar vermiştir.⁵⁰⁷

Döviz opsiyon işlemini kaparo açısından değerlendirirken, akit kurulmadığı halde kaparo verilebilmesi, kaparonun, akit yerine getirilmesi halinde bedelden mahsup edilmemesi, satıcının da kaparo vererek akitten cayamaması, kaparonun mahiyeti, gerçekleştirdiği fonksiyon ve ileri sürülen gerekçeler önem arz etmektedir. Burada yukarıdaki hususları sırasıyla inceleyerek bazı mukâyeselerde bulunacağız.

---

⁵⁰⁴ Kallek, "Kaparo", *DİA*, XXIV, 339.

⁵⁰⁵ Nevevî, *Mecmû'*, IX, 245-246; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, II, 73; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, 263-264; Kallek, "Kaparo", *DİA*, XXIV, 339. Hanefî fıkıh literatüründe kaparo konusuna temas edilmediği görülmüştür. Fakat Hanefîler'in akitlerdeki şartlar hakkındaki görüşlerinden, müşterinin cayması halinde kaparonun satıcıya bırakılmasının faize benzeyen ve satıcı için karşılıksız menfaat içeren şartlardan olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bk. Kallek, "Kaparo", *DİA*, XXIV, 339.

⁵⁰⁶ Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi'*, s. 321; İbn Neccâr, *Meûnetü üli'n-nühâ*, IV, 93; İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-müvakkîn*, III, 389-390. İmam Ahmed'den gelen bir rivayete ve Hanbelilerden Ebu'l-Hattâb'a göre kaparolu satım caiz değildir. Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, IV, 357-358.

⁵⁰⁷ Heyet, "Karâr bi şe'ni bey'i'l-urbûn ", *MMFİ*, sy. 8, I, 793.

i. Kaparonun akit kurulmadan önce verilememesi

Döviz opsiyon işleminde ileri bir tarihte yapılacak olan döviz alım satımından önce verilen opsiyon priminin kaparo gibi değerlendirilebilmesi için, Hanbelilere göre akitten önce kaparo vermenin caiz olup olmadığı hususunu araştırmak gerekmektedir.

Hanbeli mezhebinin cevaz verdiği kaparolu satım dikkatle incelendiği zaman onların, kaparonun sahih olması için söz konusu bedelin akit yapıldıktan sonra verilmiş olmasını şart koştukları görülür. Onlara göre satıcı, akit yapılmadı diyerek akitten önce verilen kaparoyu kendisinde bırakma hakkına sahip değildir.⁵⁰⁸ Buhûtî, bunun caiz olmama gerekçesini açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Müşteri bir satıcı veya malını kiraya veren mal sahibine (kaparo olarak) bir dirhem vererek, ‘Benim dışımda başka bir kimse ile akit yapma, eğer söz konusu malı almaz isem (veya kiralamazsam) dirhem senin olsun’ dese .... sonra da malı almasa vermiş olduğu dirhemi geri ister. Bu paranın satıcının beklemesinin ve malı satmayı geciktirmesinin bedeli olarak değerlendirilmesi uygun değildir. Çünkü böyle bir şey karşılığında bedel almak caiz değildir. Çünkü caiz olsaydı, tıpkı icarede olduğu gibi (kaparoda da) süreyi belirlemenin şart olması gerekirdi.”⁵⁰⁹

Kanaatimizce kaparonun “akitten dönmenin bedeli” olduğu şeklindeki değerlendirmeler de⁵¹⁰ kaparonun akitten önce verilemeyeceği görüşünü destekler mahiyettedir. Zira akitten dönme, ancak akit kurulmuş ise sonra söz konusu olabilir.

---

⁵⁰⁸ Buhûtî, *Şerhu münteha'l-irâdât*, II, 165.

⁵⁰⁹ Buhûtî, *Şerhu münteha'l-irâdât*, II, 165. Aynı değerlendirmeler için bk. İbn Neccâr, *Meûnetü üli'n-nühâ*, IV, 94.

⁵¹⁰ Senhûrî'nin bu yöndeki değerlendirmeleri için bk. Senhûrî, *Vasît*, IV, 89; Abdullah b. Menî', "Hükmü'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 673.

Döviz opsiyon işleminde opsiyon primi ileride gerçekleşmesi muhtemel olan döviz alım satımından önce verilmektedir. Oysa Hanbelilerin caiz gördüğü şekliyle kaparolu satımda, kaparonun akitten önce verilmesi ve eğer verilmiş ise akit yerine getirilmedi diye satıcıda kalması caiz görülmemektedir. Buna göre opsiyon işlemi, bu açıdan kaparolu satımın sahih olması için gerekli şartı taşımamaktadır.

ii. Akitten cayılmaması halinde kaparonun bedelden mahsup edilmesi

Kaparoyu caiz gören Hanbeliler akdin yerine getirilmesi durumunda kaparonun bedelden mahsup edilmesini şart koşmuşlardır.⁵¹¹

Döviz opsiyon işleminde ise belirlenen tarihte döviz alım satımı gerçekleştirilsin ya da gerçekleştirilmesin ödenen prim opsiyon satıcısında kalmaktadır. Dolayısıyla döviz opsiyon işlemi, kaparolu satımda akitten cayılmaması halinde kaparonun bedelden sayılması kuralına aykırıdır.⁵¹²

iii. Satıcının kaparo vererek akitten cayma hakkına sahip olamaması

Klasik fıkıh literatüründe kaparolu satımla ilgili tartışmaların müşterinin kaparo vermesi ile ilgili olarak yapıldığı, Hanbelilerin de sadece müşterinin kaparo vermesine cevaz verdiği görülür.⁵¹³

Döviz opsiyon işleminde ise, opsiyon türüne göre, alıcı ya da satıcı opsiyon hakkına sahip olabilmektedir. Alıcının verdiği opsiyon primi kısmen de olsa kaparoya benzetilebilir. Fakat satıcının verdiği bedelin Hanbelilere göre geçerli kabul edilen kaparo kapsamında değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir.

---

⁵¹¹ İbn Müflih, *el-Mübdî*, III, 397.

⁵¹² Benzer değerlendirmeler için bk. Kassâr, “el-İhtiyârât”, s. 270.

⁵¹³ İbn Müflih, *el-Mübdî*, III, 397.

iv. Kaparonun mahiyeti, gerçekleştirdiği fonksiyon ve konu hakkında ileri sürülen gerekçeler

Kaparoyu caiz gören Hanbelî mezhebi fakihleri ve günümüz fıkıhçılarının kaparonun mahiyeti konusundaki görüşleri ve bu işlemin caiz olduğunu açıklamak üzere ileri sürdükleri gerekçeler şöyledir:⁵¹⁴

Hanbeliler, kaparoyu “akitten dönmenin bedeli” olarak nitelendirmişler, akitten önce verilen kaparonun ve karşı tarafın malı satmayı beklemesi karşılığında bedel alınmasının caiz olmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Kaparonun caiz olduğu görüşünü benimseyen günümüz fıkıhçıları arasında kaparoyu “akitten dönme”nin bedeli⁵¹⁵ veya cezası⁵¹⁶ olarak niteleyenler olduğu gibi, satımın bağlayıcı olarak yapılmamış olmasının bedeli ya da malın üçüncü bir şahsa daha yüksek bir fiyatla satılma imkanının ortadan kaldırılarak malı elde tutmanın bedeli olarak değerlendirenler de vardır.⁵¹⁷

Kaparoyu caiz görmeyen fakihlere göre ise karşılığı bulunmayan bir şart ile elde edildiği için⁵¹⁸ kaparo insanların malını bâtil yöntemle yeme olarak kabul

---

⁵¹⁴ Kaparonun caiz olmasını ve caiz olmamasını savunan bilginlerin dayandığı bazı hadisler ve sahabi uygulamaları da bulunmakla birlikte söz konusu görüşlerin arka planında yer alan düşüncüyü tespit etmeye çalıştığımız için metin içinde bunlara yer verilmemiştir. Kaparonun caiz olmasına delil olarak gösterilen sahabi uygulaması şöyledir :

İbn Ömer'in rivayetine göre, Nâfi' b. Abdülhâris Mekke'de Safvân b. Umeyye'den dört bin dirheme bir bina satın alır. Bu satım, Hz. Ömer razı olursa satım geçerli olacak, razı olmaz ise Safvân'a dört yüz dirhem verilecektir. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, IX, 246.

Kaparonun cevazı tartışmalarında delil olarak gösterilen hadisler ve değerlendirmesi için bk. Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 173.

⁵¹⁵ Senhûrî, *Vasît*, IV, 89; Abdullah b. Menî', "Hükmü'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 673.

⁵¹⁶ Mısrî, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 715.

⁵¹⁷ Abdullah Bessâm, "Münâkaşa", *MMFİ*, 1415/1994, sy. 8, I, 766; Abdullah b. Menî', "Hükmü'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 680-681.

⁵¹⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, III, 398. Bu değerlendirmenin, Hanbelî mezhebi alimlerinden biri olan Ebu'l-Hattâb tarafından yapılması dikkate şâyân bir husustur.

edilir.⁵¹⁹ Kaparolu akitte akdin in'ikadı konusunda *garar* bulunmaktadır.⁵²⁰ Malikiler, bu tür bir gararı, akdin sahih olmasına engel olan “çok garar” (garar-ı kesîr) olarak değerlendirmişlerdir.⁵²¹ Diğer yandan kaparolu satım ile "bir akit içinde iki akit"⁵²² ve bir akitte iki fasit şart ileri sürülmesi gibi yasakların çiğnendiği görüşü ileri sürülmüştür. Sözü edilen fasit şartlardan biri, satıcının kaparoyu karşılıksız olarak alması, diğeri ise müşterinin malı satıcıya geri verebilmesi şartıdır.⁵²³

Bütün bu gerekçeler göz önünde bulundurulduğu zaman döviz opsiyon işlemi hakkında şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür:

Kaparoyla ilgili tartışmalarda, kaparolu satıma cevaz veren Hanbelilerin, kaparoyu, “akitten dönmenin bedeli” olarak tahlil ettiği, günümüz fıkıhçılarının ise bu gerekçe yanında, konu hakkındaki genel ihtiyacı ve satıcının belirlenen süre içinde malı satamamasından dolayı karşı karşıya kaldığı veya kalabileceği zararın kısmen de olsa telafi edilerek hukûkî hayatta istikrar sağlanması fikrinden yola çıktıkları gözlenir.⁵²⁴ Bu bakımdan kaparonun, fıkhıdaki en temel kaidelerden biri olan, “*Zarar verme ve zarara zararla karşılık verme yoktur*”⁵²⁵ prensibine uygun düştüğü söylenebilir.

Kanaatimizce döviz opsiyon işleminde henüz döviz alım satım akdi gerçekleştirilmediği için opsiyon primini akitten dönmenin bedeli olarak değerlendirme imkanı yoktur.

---

⁵¹⁹ Nevevî, *Mecmû'*, IX, 246.

⁵²⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, II, 73; Nevevî, *Mecmû'*, IX, 246.

⁵²¹ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, II, 73. Şevkânî de kaparonun caiz olmamasının bir gerekçesi olarak risk bulunmasını ileri sürmektedir. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 174.

⁵²² İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, II, 73.

⁵²³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 174; Nevevî'nin naklettiğine göre, Hattâbî'nin ileri sürdüğü gerekçelerden biri de kaparonun fasit şart olmasıdır. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, IX, 246.

⁵²⁴ Abdullah b. Menî', "Hükümü'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 678, 681; Zuhaylî, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 698.

⁵²⁵ *Mecelle*, md. 19.

Bir çok fakihin de vurguladığı gibi, günümüz ticari hayatında kaparo, genel bir ihtiyaç haline gelmiştir.⁵²⁶ Kaparo akidlerin ifâ edilmesine, kişilerin verdikleri söze riâyet etmesine ve muamelelerde ciddiyetin yerleşmesine vesile olmakta,⁵²⁷ müşteri, kaparo sayesinde malın kalitesi ve fiyatıyla ilgili olarak başkasına danışma ihtiyacını karşılayabilmektedir.⁵²⁸ Döviz opsiyon işleminde bu tür faydaların hiçbiri yoktur.

Kaparoda gözetilen, satıcının muhtemel ya da vâkî zararını telafi fikrinin döviz opsiyon işleminde bulunmadığı açık bir husustur. Çünkü döviz opsiyon işleminde bir tarafın zarar etmesini önleme veya zararını karşılama anlayışı yoktur. Bilakis taraflar, kendi kârının karşı tarafın zarar etmesi ile mümkün olduğunu bilerek kazanç elde etmeyi hedeflemektedir. Kaparodaki zararı telafi etme düşüncesi sebebiyle olmalı ki, kaparolu bir akitten cayılmaması halinde verilen meblağ satım bedelinden mahsup edilmektedir. Opsiyon işleminde ise böyle bir fikrî alt yapı bulunmadığı için opsiyon primi her hâlükârda opsiyon satıcısının olur.

Kaparoya cevaz vermeyenlerin temel gerekçesi ise, kaparo ile insanların malının karşılıksız olarak ve haksız bir yöntemle yenilmesi⁵²⁹ ve garar yasağının çiğnenmesi olmuştur.⁵³⁰ Bize göre döviz opsiyon işleminde bu gerekçeler kaparoda olduğundan çok daha fazla bulunmaktadır. Zira döviz opsiyon işlemi yapıldıktan sonra belirlenen tarihte döviz alım satımının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği tamamen piyasa şartlarının lehine gelişip gelişmemesine göre opsiyon alıcısının iradesindedir. Opsiyonda bulunan gararı, “çok garar” (garar-ı kesîr) dan ziyade mahzâ garar olarak nitelendirmek de mümkündür. Taraflar, üstlendikleri riskin boyutu ve katlandıkları mâliyet farklı olmakla birlikte sırf riske girmeyi kazanç

---

⁵²⁶ Mısrî, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 715.

⁵²⁷ Abdülaziz Hayyât, "Münâkaşa", *MMFİ*, sy. 8, I, 779.

⁵²⁸ Mısrî, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 715.

⁵²⁹ Nevevî, *Mecmû'*, IX, 246.

⁵³⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 73; Nevevî, *Mecmû'*, IX, 246. Kaparoda bulunan gararın “garar-ı yesîr” olduğu görüşü için bk. Mısrî, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, sy. 8, I, 730.

vesilesi edinmişlerdir. Oysa İslam, riskin bulunmadığı kazanç yöntemi olan ribayı yasakladığı gibi kazancın sırf risk üzerine bina edilmesini istemediği için gararı da yasaklamış⁵³¹ ve muamelelerde insanların maslahatını esas almıştır.⁵³²

Sonuç olarak döviz opsiyon işlemi ne fıkhıta meşrû kabul edilen şart muhayyerliği, kaparo gibi muamelelere göre, ne de yeni bir akit türü olarak caiz görülemez. İslam Fıkıh Akademisi tarafından da ifade edildiği⁵³³ üzere esasen bu işlemde, karşılığında bedel almaya elverişli bir konu bulunmadığı gibi yukarıda bahsettiğimiz garar, riba ve insanların malını haksız yöntemle yeme gibi birçok yasak ihlal edilmiş olmaktadır.

---

⁵³¹ Dönmez, “Garar”, *DİA*, XIII, 371. Riba ile garar yasakları arasındaki fikrî bağ hakkında bk. a.y.

⁵³² Şâtıbî, *Muvâfakât*, II, 4; Geniş bilgi ve değerlendirme için bk. Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79-94.

⁵³³ Heyet, “Karâr bi şe’ni’l-esvâkı’l-mâliyye”, sy. 7, I, 715.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
VADELİ DÖVİZ İŞLEMLERİ İÇİN ÖNERİLEN
ALTERNATİF YÖNTEMLER
VE FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. GENEL OLARAK

Vadeli döviz işlemlerinin caiz olmadığı görüşünde olan fakihler, bu tür işlemlere alternatif sunmanın gerekliliği hususunda farklı kanaatler belirtmişlerdir.

Bazı fıkıhçılara göre vadeli döviz işlemlerine alternatif aramak gereksiz bir çabadır. Çünkü onlara göre bu işlemlerde meşrû bir ticarî amaç yoktur. Bu işlemi yapan taraflar, spekülasyonda bulunmak suretiyle kumara benzer bir şekilde ve tazmin sorumluluğu üstlenmeksizin gelir elde etmek istemektedir. Kur riskinden korunmak amacıyla vadeli döviz alım satımında bulunanlar ise gerçekte uzun vadeli olarak giriştikleri ihtikârlı işlemlerindeki kârlarını garantiye almayı hedeflemektedir.⁵³⁴

Bazı fakihler ise, döviz forward, döviz future ve döviz swap işlemler için alternatif yöntemler sunmanın gerekli, hatta zorunlu olduğu kanaatindedir. Çünkü başta ithalat ve ihracatla meşgul olan tüccar olmak üzere, farklı para birimleri üzerinden vadeli alacak ve vadeli borcu bulunan herkesin, kur riskinden korunabilmek için bu tür işlemlere ihtiyacı bulunmaktadır.⁵³⁵

Alternatif arama çabalarında döviz opsiyon işleminin, döviz forward, döviz future ve döviz swap işleminden daha farklı değerlendirildiği müşahade edilir. Büyük çoğunluk döviz opsiyon işlemi için alternatif aramanın gereksiz olduğu kanaatinde ittifak etmiştir. Çünkü onlara göre döviz opsiyon işleminde, kur riskinden korunma amacı aşılmaktadır. Bu işlemde, bir miktar para riske edilmek suretiyle çok daha büyük miktarlarda kazanç elde etme gayesi güdülmektedir.⁵³⁶

Bu bölümde, döviz opsiyon işlemi dışındaki diğer vadeli döviz işlemleri için uygulanan alternatif yöntemler incelenmektedir. Sunulan alternatiflerden bir

---

⁵³⁴ Takî Osmânî, “Ukûdü’l-müstakbeliyyât”, *MMFİ*, sy. 7, I, 354; Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 560.

⁵³⁵ Sâlûs, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 592.

⁵³⁶ Karadâğî, “el-Esvâku’l-mâliyye”, *MMFİ*, sy. 7, I, 187; Darîr, “el-İhtiyârât”, *MMFİ*, sy. 7, I, 271; Abdüssettâr Ebû Ğudde, “el-İhtiyârât fi esvâkı’l-mâliyye”, *MMFİ*, sy. 7, I, 338-339.

kısmı kur riskine hiç girilmemesini sağlamaya, bir kısmı ise kur riskine girildikten sonra bundan korunmaya yöneliktir.

Alım ve satımlarda aynı para cinsinin kullanılması önerisi⁵³⁷ kur riskine hiç girmemeyi sağlamakla birlikte pratik değeri çok fazla bulunmamaktadır. Zira dövizle ithal edilen bir malı yurt içinde aynı döviz cinsi ile satabilmek, bazı mallar için mümkün olmakla birlikte pek çok mal için piyasadaki örf gereği oldukça zordur.

Bu konuda dile getirilen diğer bir öneride, vadeli alacakların günün rayiç kuru üzerinden ihtiyaç duyulan döviz cinsi ile tahsil edilmesi fikri ileri sürülmüştür.⁵³⁸ Bize göre böyle bir muamele kur riskinden koruyucu nitelikte değildir. Örneğin dolar borçlanarak YTL ile vadeli mal satan bir kimsenin karşı karşıya olduğu kur riski, alacaklarının vadesi geldiği zaman ona o günün kuru üzerinden dolar ile tahsilat yapılması önerilerek çözülemez. Esasen söz konusu kişinin böyle yapması ile alacağını YTL olarak teslim alması arasında sonuç itibarıyla hiçbir fark da yoktur.

Diğer alternatif ise faizsiz bankalar arasında kriz zamanlarında ortaya çıkacak ihtiyaçları karşılamak üzere bir sandık kurulmasıdır.⁵³⁹ Bu yöntem ise, yardımlaşma fikrinin temel alınması şartıyla yararlı olabilecek, önemli ve ilgilileri tarafından üzerinde durulması gereken bir çözüm önerisidir.

Bazı fakih ve fetva heyetlerinin önerdiği yöntem ise kur riskinden korunmayı sağlama ve alternatifini olduğu yöntemler ile aynı fonksiyona sahip olma niteliğindedir. Burada döviz forward ve döviz future işlemleri için, “döviz satım vaadleşmesi”nin (muvâade ale’s-sarf), döviz swap işlemi için ise “karşılıklı karz işlemi”nin (mübâdeletü'l-kurûz) önerildiğini görmekteyiz.⁵⁴⁰

---

⁵³⁷ Sâlûs, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, sy. 11, I, 592.

⁵³⁸ Heyet, *el-Meâyîruş-Şer’iyye*, s. 5-6.

⁵³⁹ Ahmed Muhyiddîn, “el-Mudârabât fi’l-umle”, *MMFİ*, sy. 11, I, 560.

⁵⁴⁰ Heyet, *el-Meâyîruş-Şer’iyye*, s. 5-6.

II. DÖVİZ SATIM VAADLEŞMESİ VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

A. DÖVİZ SATIM VAADLEŞMESİ

Döviz satım vaadleşmesi (Ar: **مواعدة على الصرف**), döviz forward ve döviz future işlemlerinin caiz olmadığını savunan bazı fakih ve fetva heyetleri tarafından dile getirilen, özellikle kur riski ile karşı karşıya bulunan ithalat ve ihracatçıların vadeli döviz işlemleri konusundaki ihtiyacını karşılamaya yönelik alternatif bir yöntemdir. Söz konusu işlemde taraflar vadeyi, cinsi, miktarı ve kuru belirleyerek bir döviz alım satım vaadleşmesinde bulunurlar. Tayin edilen kur, döviz forward ve döviz future işleminde olduğu gibi iki para birimi arasındaki fark esas alınarak hesaplanmaktadır. Vade geldiği zaman önceden mutâbık kalınan şartlar çerçevesinde yükümlülükler yerine getirilir. Bu işlemde genellikle taraflardan en az birinin va'dinden dönme hakkının bulunması şart koşulmaktadır.⁵⁴¹

B. FIKHÎ DEĞERLENDİRME

1. Döviz Satım Vaadleşmesi Konusunda Günümüz Fıkıhçıların Yaklaşımı

Döviz satım vaadleşmesinin mahiyeti ve bu vaadleşmenin tarafları bağlayıcı nitelikte olup olmadığı, yapılan tartışmaların odağında yer almıştır. İşlemin caiz olduğunu savunan fakihlerin ve fetva heyetlerinin hemen hemen tamamı vaadleşmenin taraflardan en az birini bağlayıcı olmamasını şart koştukları birlikte,⁵⁴² Abbâs el-Bâz, konu hakkında sunduğu yüksek lisans tezinde söz konusu muamelenin her iki tarafı da bağlayıcı olması halinde de caiz olacağı görüşünü ileri sürmüştür. Ona göre vaadde bulunan tarafların gerekli hallerde takip ve dava (mutâlebe) edilebilmesi işlemin akit olduğunu göstermez. Mahkemede hak

---

⁵⁴¹ Abbâdî, *Mevkîfü 'ş-Şerîa mine'l-mesârif*, s. 334.

⁵⁴² Heyet, "Karar No: 156", *Karârât ve tavsiyyât nedevât el-Bereke li'l-İktisâdi'l-İslâmî*; Heyet, "Fetva No: 1-13", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1374> (03/01/2006).

aranabilmesi, vaadden cayılması halinde karşı tarafın karşılaşılabileceği zararı telafi etme amacına yönelik bir düzenlemedir.⁵⁴³

Döviz satım vaadleşmesinin caiz olduğunu savunan fıkıhçılar⁵⁴⁴ görüşlerini en çok vaadleşmenin akit mahiyetinde olmadığı görüşü ile temellendirmişlerdir. Onlara göre taraflardan birinin veya her ikisinin cayma hakkının bulunduğu bir vaadleşme akit sayılamaz. Vade, sarf akdinde caiz değildir; oysa burada zaten bir akit kurulmamıştır.⁵⁴⁵ Taraflardan en az birinin vaadden dönme hakkına sahip olma şartı da işlemin akit niteliği kazanmaması için ileri sürülmüştür. Onlara göre iki tarafı da bağlayıcı nitelikte bir vaadleşme ile gerçekleştirilen döviz işlemi ile hem vade (nesîe) ribası hem de borcun borç karşılığında satılması yasağı ihlal edilmiş olur.⁵⁴⁶

Bu işlemin caiz olduğunu ispat için ileri sürülen gerekçelerden biri de bedellerin aynı vadede teslim edilmesi olmuştur. Bazı fıkıhçılar bu durumu, yapılan muamelenin vaadleşme mahiyetinde olduğuna delil olarak göstermiştir.⁵⁴⁷ Bazı fakihler ise sarf akdinde yasak olanın tek taraflı vade olduğunu, bu işlemde her iki bedel de vadeli olduğu için sarf akdinde geçerli olan ilkelerin ihlal edilmediğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁴⁸ Onlara göre, bedellerden birinin teslim edilip diğerinin teslim edilmemesi nesîe ribasına götürdüğü halde, her iki bedelin teslim

---

⁵⁴³ Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 130-131.

⁵⁴⁴ Münîr Hindî, *Şühbetü'r-ribâ*, s. 39; Mustafa Hemşerî, *el-A'mâlü'l-masrifîyye*, s. 193; Hammûd, *Tatvîr*, s. 320; Heyet, *el-Mevsûatü'l-ilmiyye ve'l-ameliyye* V, 507; Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 123, 127-129; Heyet, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, 14; Ebû Zeyd, *Fıkhu'r-riba*, 313; Ahmed Muhyiddin Hasen, *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmiyye*, s. 341; İbn Şenkîtî, *Dirâse şer'iyye*, I, 409; Ebû Zeyd, *Fıkhu'r-riba*, 313; Abbâdî, *Mevkîfü's-şerîa mine'l-mesârif*, s. 335.

Hammûd, söz konusu işlemin sadece gerçek bir ticari işlemin karşılığı olarak yapılması halinde caiz olduğunu, spekülasyon amacıyla yapılması halinde caiz olmayacağı görüşünü savunmaktadır. Bk. Hammûd, *Tatvîr*, s. 320. Biz kur riskinden korunmak amacıyla gerçekleştirilen vadeli döviz işlemleri hakkındaki değerlendirmelerimizi ilgili başlıkta yaptığımız için burada tekrar etmek istemedik. Bk. *Tez metni*, s. 98-100.

⁵⁴⁵ Tefvik Hasen Ferec, *en-Nazariyyetü'l-âmme*, s. 118-119.

⁵⁴⁶ Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 125.

⁵⁴⁷ Ahmed Muhyiddîn, *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmiyye*, s. 341; Heyet, *el-Mevsûatü'l-ilmiyye ve'l-ameliyye*, V, 507; Hammûd, *Tatvîr*, s. 318.

⁵⁴⁸ Hammûd, *Tatvîr*, s. 318.

edilmemesi halinde böyle bir durum söz konusu değildir. Diğer yandan bu işlem, taraflardan hiçbirine zarar vermemekte, aksine her iki tarafa da eşit derecede yarar sağlamaktadır. Ayrıca söz konusu vaadleşmede garar, cehalet ve riba gibi haram olmayı gerektirecek başka bir sakınca da yoktur. Burada gaye, belirli bir tarihteki para ihtiyacını karşılamaktır. Diğer yandan İslam, fazlalık ve vade (nesîe) faizini, paranın ticaret konusu edilmesini önlemek için yasaklamıştır. Halbuki döviz satım vaadleşmesi parayı ticaret objesi haline getirmemektedir.⁵⁴⁹

Döviz satım vaadleşmesinin caiz olmadığını savunan fıkıhçıların yaklaşımı ise iki ana noktada toplanabilir: Bir grup fakih, söz konusu işlemin gerçekte bir vaadleşme değil, akit niteliğinde olduğunu ileri sürerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Onlar, isimlendirme “vaadleşme” olsa bile söz konusu işlemde yükümlülüklerin mutlaka yerine getirilmesi gerektiği konusunda güçlü bir örf bulunduğunu, örf ile bilinen şeylerin şart koşulmuş gibi değerlendirileceğini ve akitlerde lafza değil anlama itibar edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵⁵⁰

Diğer bir grup fakih ise işlemin mahiyetine yönelik tartışmaları bir yana bırakarak zaten sarf akdinde vaadleşmenin caiz olmadığını, bu sebeple söz konusu işlemin sahih olmayacağı görüşünü savunmuştur. Onlara göre vaadleşme, sarf akdinde bedellerin akit meclisinde karşılıklı olarak kabzedilmesi kuralına aykırıdır. Kabzın gerçekleşmemesi ile bir taraftan borcun borç karşılığında satımı, diğer taraftan da, haramlığı konusunda ittifak bulunan vade (nesîe) ribası yasağı ihlal edilmektedir.⁵⁵¹

2. Fakihlerin Sarf Vaadleşmesi Konusundaki Görüşleri

Sarf akdi kurmak üzere vaadleşme Şafî ve İbn Hazm’a göre caizdir.⁵⁵² Maliki mezhebinde ise bu işlemin haram, mekruh ve caiz olduğuna dair farklı

---

⁵⁴⁹ Hammûd, *Tatvîr*, s. 318; Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 123, 126, 130-131.

⁵⁵⁰ Ahmed Muhyiddin Hasen, *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmiyye*, s. 344; Benzer bir değerlendirme için bk. Rebîa, *Tahavvül*, II, 275.

⁵⁵¹ Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 127-128.

⁵⁵² Şafîî, *Ümm*, III, 332; İbn Hazm, *Muhallâ*, VIII, 513.

görüşler bulunmaktadır. Caiz olduğu görüşü Malikilerden İbn Nâfi'e aittir. Malik'e göre sarf vaadleşmesinin haram ve mekruh olduğu yönünde iki ayrı görüş vardır.⁵⁵³

İbn Hazm'a göre sarf akdinde vaadleşmenin caiz olması, söz konusu muamelenin akit niteliğinde olmamasına dayanmaktadır. Ona göre Allah farzları ve haramları Kur'an'da veya hadiste ismen zikretmiştir, haram olduğu naslarda belirtilmediğine göre sarf akdi kurmak üzere vaadleşme caiz olmalıdır.⁵⁵⁴ İbn Rüşd ise vaadleşmenin caiz olmamasını sarf akdinde karşılıklı kabzın şart olması ile açıklamıştır.⁵⁵⁵

3. Değerlendirme

Öncelikle belirtmek gerekir ki, işlem, bir akit formunda ya da her iki tarafı da bağlayıcı nitelikte bir vaadleşme yapılarak gerçekleştirilir ise böyle bir işlemin caiz olmayacağı açıktır. Zira sarf akdinde bedellerin karşılıklı olarak kabzının gerekli olduğunu, aksi halde vade ribası yasağının ihlal edilmiş olacağını ilgili yerde açıklamıştık.⁵⁵⁶ İki tarafı da bağlayıcı vaadleşme ise birçok fakih ve fetva heyetinin de ifade ettiği üzere "akit" sayılır.⁵⁵⁷

İşlemin, taraflardan en az birini bağlayıcı olmaması halinde ise bir vaadleşmeden bahsedilebilir. Fakat burada sözü edilenin, buna cevaz veren

---

Hanefilerin bu konuya doğrudan ya da dolaylı olarak temas ettiğini biz tespit edemedik. Fakat Abbâs Bâz, *Mürşidü'l-hayrân*'da yer alan (Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayran*, md. 327-328, s. 88) satım akdinin ileriye izâfe edilemeyeceği yönündeki bazı bilgilerden hareketle Hanefilere göre sarf vaadleşmesinin caiz olmayacağı sonucunu çıkartmıştır. Fakat biz belirtilen eserde dile getirilen görüşün böyle bir sonucu çıkarmak için yeterli olmayacağını düşünüyoruz. Bk. Abbâs Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd*, s. 116-117;

⁵⁵³ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, VI, 139; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 14-15, 18; İlîş, *Şerhu minahi'l-celîl*, II, 510.

⁵⁵⁴ İbn Hazm, *Muhallâ*, VIII, 513.

⁵⁵⁵ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, II, 14-15.

⁵⁵⁶ Her iki bedelin vadeli olması halinde riba cereyan etmediği yönündeki görüşler hakkındaki değerlendirmelerimiz ilgili yerde açıklanmıştır. Bk. *Tez metni*, s. 82 vd.

⁵⁵⁷ Bk. Heyet, *Nedevâtü'l-Mecmûatü el-Bereke el-Masrifiyye*, "Fetva No: 13/1", *Mevsûatü'l-fetâvâ*, 03/01/2006, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1374>; Abbas Abbâs el-Bâz, *Ahkâmü sarfi'n-nukûd ve'l-umlât*, s. 125; Tefvik Hasen Ferec, *en-Nazariyyetü'l-amme li'l-iltizâm*, 118-119.

fakihlerin ifade ettiği nitelikte basit bir vaadleşme olup olmadığını tedkik etmek gerekir. Hemen belirtmek gerekirse, bize göre döviz satım vaadleşmesinde özellikle Maliki fıkıh literatüründe bağlayıcı olduğu kabul edilen bir tarafın diğerine iyilik (ma'rûf) olsun diye yaptığı bir teberrû vaadi⁵⁵⁸ değil, akit niteliği taşıyan çift taraflı bir hukûkî tasarruf söz konusudur.⁵⁵⁹ Aşağıda bu kanaatimizi farklı açılardan açıklayacağız.

Döviz satım vaadleşmesinde taraflar, miktarı, kuru ve vadesi önceden tayin edilen bir işlemde bulunmuşlardır. Burada esas alınan kur da, iki para birimi arasındaki faiz oranı farkına göre hesaplanmıştır.

İşlem bankalar arasında yapılıyor ise ya aralarında önceden imzalanmış çerçeve bir sözleşme vardır ya da yoktur. Eğer böyle bir sözleşme olduğu var ve taraflar buna binâen vaadleşmede bulunuyorlar ise bu durumda yapılan muamelenin vaadleşme olduğunu söylemek hayli güçtür. Zira çerçeve sözleşmede taraflar, bağlayıcı olarak işlemin temel nitelikleri üzerinde mutabık kalmıştır. Eğer aralarında böyle bir sözleşme yok ise bu durumda bankacılık teâmüllerini dikkate almak gerekir.

Bankacılıkta verilen sözün yerine getirilmesi konusunda çok güçlü bir örf ve mesleki piyasa disiplini bulunmaktadır. Bu örf, sözünden cayan bankanın karşı karşıya kalacağı yaptırım bakımından belki de birçok akitten daha ağır sonuçlar doğurur. Çünkü bir bankanın sözünden cayması onun, kara listeye alınmayı ve

---

⁵⁵⁸ İlîş, *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik*, I, 254-255; Muhammed Ânî, “Kuvvetü'l-va'di'l-mülzime”, 1409-1988, *MMFİ*, sy. 5, II, 760. Vaadin bağlayıcılığı meselesi hakkında geniş bilgi ve bu konuda yapılan tartışmalar için bk. İbrahim Debû, “el-Vefâü bi'l-va'd” *MMFİ*, sy. 5, II, 807; Abdullah Muhammed, “el-Vefâü bi'l-va'd” *MMFİ*, sy. 5, II, 825; Nezih Hammâd, “el-Vefâü bi'l-va'd”; Kardâvî, “el-Vefâü bi'l-va'd”, *MMFİ*, sy. 5, II, 841; Muhammed Ânî, “Kuvvetü'-va'di'l-mülzime”, *MMFİ*, sy. 5, II, 755; Abdullah b. Menî', “el-Vefâü bi'l-va'd ve ilzâmü bih”, *MMFİ*, sy. 5, II, 863; Harun Halîf Cîlî, “el-Vefâü bi'l-va'd”, *MMFİ*, sy. 5, II, 883; Abdurrahman Bâh; “el-Vefâü bi'l-va'd”, *MMFİ*, sy. 5, II, 911; Şît Muhammed Sâni, “el-Vefâü bi'l-va'd”, *MMFİ*, sy. 5, II, 919.

⁵⁵⁹ Bazı modern hukuk bilginlerine göre sözleşme yapma vaadi ile, esasında vaade konu olan akit kurulmuş olmaktadır. Yani örneğin bir satım vaadi sözleşmesi ile satım sözleşmesi mün'akid olur. Bk. Tunçomağ, *Türk borçlar hukuku*, II, 274.

artık piyasada hiçbir bankanın kendisiyle muamelede bulunmayacağını göze alması anlamına gelir.

Vaadleşmenin müşteri ile banka arasında yapılması halinde ise genellikle vaad sadece müşteri için bağlayıcı sayılmakta, gerekirse sözünden dönmemesi için -döviz future işleminde olduğu gibi- müşteriden bir miktar para teminat olarak alınmakta, vade gelene kadar spot piyasadaki kurlara göre oluşan kâr veya zarar müşterinin teminat hesabına yansıtılmaktadır. Banka ise itibarını korumak için, söz konusu işlemde hiçbir durumda vazgeçmeyeceğinin bilinci ve kararı içindedir. Zaten genellikle banka müşteri ile yaptığı işlemin karşılığını başka bir banka ile gerçekleştirerek kendisini garantiye aldığı için kur değişimlerinden zarar etme riski taşımamakta dolayısıyla işlemde vazgeçmesini gerektiren bir sebep bulunmamaktadır.

Bize göre işlemin basit bir vaadleşme mi yoksa akit vasıflarını taşıyan bir hukûki tasarruf mu olduğunu tespit etmede başlıca iki kriterden bahsedilebilir :

Bunlardan biri, bedellerin teslimi sırasında yeni bir akit kurulmamasıdır. Yani taraflar yeni bir akit kurma ihtiyacı duymadan bedelleri teslim ediyor ise bu durum onların, “vaadleşme” adı altında önceden gerçekleştirdikleri tasarrufu akit olarak kabul ettiklerini gösterir.

Diğer kriter ise tarafların, vaadleşme sırasında miktar ve kur üzerinde anlaşma yapmalarınıdır. Bu anlaşma, yapılan vaadleşme konusunda tarafların sahip olduğu ciddiyet ve kararlılığı göstermesi ve yapılan tasarrufun akde yakın bir mahiyet taşıdığını ortaya koyması bakımından güçlü ve önemli bir ipucu sayılır. Aslında böyle bir anlaşma bedellerin teslimi sırasında yeni bir akit gerçekleştirmemenin de temelini oluşturur. Zira, eğer önceden miktar ve kur üzerinde mutâbık kalınmış ise yeni bir akit kurulmadan bedelleri teslim etme imkanı doğmaktadır.

Döviz satım vaadleşmesinde taraflar, miktar ve kur üzerinde önceden anlaşmış olduğu için bedellerin teslimi sırasında yeni bir akit kurma gereği de duymamaktadır.

Bu noktada sarf vaadleşmesinde, Malikî fakihlerinden İbn Rüşd'ün kur ve miktar belirlenmesi, İlîş ve Haraşî'nin de yeni bir akit kurulmaması durumuyla ilgili olarak yaptığı şü tahliller anlamlıdır:

Sarf vaadleşmesi yapıldıktan sonra işlem gerçekleştirilmiş ise bunun feshedilip feshedilmeyeceği konusunda Malikilerde görüş ayrılığı bulunmaktadır. Malikilerden İbn'ü'l-Kâsım'a göre feshedilmez, Asbağ'a göre ise feshedilir. İbn Rüşd, İbn'ü'l-Kâsım'ın görüşünün, vaadleşmede miktar ve kur üzerinde anlaşma yapılmaması, Asbağ'ın görüşünün ise böyle bir anlaşmanın yapılması durumu ile ilgili olduğunu belirtir.⁵⁶⁰ Bu hüküm, işlemin niteliği basit bir vaadleşmeden akitleşmeye doğru farklılaştıkça verilen hükmün de ağırlaşarak değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Maliki fakihlerinden İlîş, sarf akdinde yasak olan vaadleşmenin akit gibi değerlendirilip bedellerin teslimi sırasında yeni bir akit kurulmaması haliyle ilgili olduğunu,⁵⁶¹ Haraşî de (yeni bir akit inşa etmeden sırf vaadleşmeden doğan) böyle bir işlemin fasit olduğunu belirtmiştir.⁵⁶²

Kanaatimizce söz konusu fakihleri, iki durumu (yeni bir akit kurulması ve yeni bir akit kurmaksızın önceki vaadleşmenin esas alınması durumlarını) farklı hükümde görmeye iten asıl neden, tarafların, birinci durumda paraları teslim ederken miktar ve kur üzerinde serbestçe davranabilme hakları bulunduğu halde ikinci durumda böyle bir haktan mahrum olmalarıdır. Zira yeni bir akit kurmak, tarafların serbestçe pazarlık yapabileceği ve akdi kabûl ya da red yönünde irade beyan edebileceği şartların da zımnen var olmasını gerektirir. Eğer taraflar en başta bu hususta kendilerini bir şekilde bağlamışlar ve bedellerin teslim vadesi geldiğinde yeni bir akit kurma ihtiyacı da duymuyorlar ise bu durum onların, adına vaadleşme diyerek önceden gerçekleştirdikleri hukûkî tasarrufu gerçekte akit olarak kabul ettiklerine yönelik güçlü bir karîne sayılır. Böyle bir işlemde

---

⁵⁶⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, II, 18.

⁵⁶¹ İlîş, *Şerhu minahi'l-celil*, II, 510.

⁵⁶² Haraşî, *Şerh*, V, 38.

bedellerin teslim ve tesellümünün, adına ister vaadleşme isterse akit denilsin, önceden mutabık kalınan anlaşmanın gereği olarak yapıldığı sonucu çıkmaktadır.

Burada iddet süresi içinde bulunan kadınlarla gizlice vaadleşmenin yasaklanması hükmünden hareketle, sarf akdinin vaadleşmeye konu olup olamayacağı hakkındaki kanaatimizi de belirtmek isteriz.

Kur'an'da, iddet süresi içinde bulunan kadınlarla gizlice vaadleşmenin yasak olduğu beyan edilir.⁵⁶³ Söz konusu yasaklamayı, zina yapmak üzere vaadleşme olarak yorumlayan müfessirler de bulunmakla birlikte⁵⁶⁴ çoğunluğa göre yasaklama, nikah akdi kurmak üzere vaadleşme hakkındadır.⁵⁶⁵ Zinanın zaten diğer ayetlerle kesin bir şekilde yasaklanmış ve müeyyidelere bağlanmıştır. Bu durum dikkate alındığı zaman nehyin nikah akdi hakkında olduğu yönündeki görüş daha isabetli görünmektedir. Dolayısıyla hem iddet süresi içinde bulunan kadınla evlenmek hem de bu konuda gizlice vaadleşmek yasaklanmıştır. Mâlik, iddet süresi içinde nikah akdi yapmak, (kabzetmeden önce) gıda maddesi satmak, cuma ezanı sırasında alış veriş yapmak ve sahip olunmayan şeyi satmak üzere yapılan vaadleşmeyi yasak saymıştır. Maliki fakihlerinden Venşerîsî, bu hükümlerdeki temel ilkeyi "Seddü'z-zerfa (himâyeten) ilkesine göre o an vukûu sahih olmayan şeylerde vaadleşmek yasaktır" şeklinde bir kaide ile ortaya koymuştur.⁵⁶⁶ Bu ilkeye göre vadeli sarf yapmak yasak olduğu gibi vadeli sarf akdine yol açan sarf vaadleşmesi de yasak olacaktır.

Sonuç olarak bankaların yaptığı şekliyle anlaşma sırasında kuru, vadesi ve miktarı belirlenmiş bir döviz satım vaadleşmesi, işleyişi, tarafların güttüğü amaç ve ulaşılan sonuç bakımından "vadeli döviz sözleşmeleri" ile aynı mahiyette olup

---

⁵⁶³ Bakara, 2/235.

⁵⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IV, 278.

⁵⁶⁵ Kutubî, *el-Câmi'*, IV, 148; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 373; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 434.

⁵⁶⁶ Venşerîsî, *Îzâhu'l-mesâlik*, s. 278. Benzer bir değerlendirme için bk. Abdullah Muhammed Abdullah, "el-Vefâü bi'l-va'd", *MMFİ*, sy. 5, II, 817.

ilgili bölümde detaylı olarak zikrettiğimiz fikhî mahzurları⁵⁶⁷ aynen taşımaktadır. Bundan dolayı söz konusu işlemin caiz olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim İslam Fıkıh Akademisi de bir toplantısında sarf akdi yapmak üzere vaadleşmenin⁵⁶⁸ diğer bir toplantısında ise ribalı işlemlere hile olmak üzere yapılan vaadleşmenin caiz olmayacağı yönünde karar almıştır.⁵⁶⁹

Diğer yandan bu yöntem, kişi ve kurumları caiz bir işlem gerçekleştirdiği yönünde vicdânî bir rahatlığa sevk edeceği, dolayısıyla da meşrû olan alternatif çareleri aramaktan geri bırakacağı için ayrı bir mahzur taşımaktadır.

---

⁵⁶⁷ Bk. *Tez metni*, s. 77 vd.

⁵⁶⁸ Heyet, “Karâr bi şe’ni’l-itticâr fi’l-umlât”, *MMFİ*, sy. 11, I, 613.

⁵⁶⁹ Heyet, “Karâr bi şe’ni’l-müvâade ve’l-müvâta’e fi’l-ukûd”, *MMFİ*, sy. 17. Eser henüz basılmadığı için, cilt ve sayfa numarası verilememiştir. 2006 yılında alınan bu karar ilgili akademiden bir şekilde temin edilmiştir.

III. KARŞILIKLI KARZ İŞLEMİ VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

A. KARŞILIKLI KARZ İŞLEMİ

Karşılıklı karz işlemi, döviz swap işlemini caiz görmeyen bazı fakih ve fetva heyetleri tarafından önerilen alternatif bir yöntemdir.⁵⁷⁰

Türkçe'ye “karşılıklı karz işlemi” olarak çevirdiğimiz bu muamele, Arapça kaynaklarda, karşılıklı mevduat (el-vedâiu'l-mütebâdile)⁵⁷¹, şartlı karşılıklı karz (el-kurûzu'l-mütebâdile bi's-şart) ve karz mübâdelesi (tebâdü'l-kurûz)⁵⁷² gibi isimlerle anılmaktadır. Karşılıklı karz işleminin farklı uygulamaları bulunmakla birlikte özü itibariyle bunların tamamı aynıdır.⁵⁷³

Bu işlemde taraflar, miktar ve cins üzerinde mutabık kaldığı paraları karşılıklı olarak borç verirler ve anlaşma süresi sonunda da aynen geri alırlar. Farklı para birimleri üzerinden verilen para miktarlarının değer olarak birbirine eşit olduğu yönünde görüşler⁵⁷⁴ de bulunmakla birlikte durum gerçekte böyle değildir. Tarafların birbirine vereceği borç miktarı iki para birimi arasındaki faiz farkına göre hesap edilir. Faiz oranı düşük olan para biriminin miktarı diğerinden değer olarak daha fazla olmaktadır. Örneğin dolar ile YTL arasında gerçekleşen karşılıklı karz işleminde, TL'nin faiz oranları daha yüksek olduğu için karz olarak alınan doların o günkü değerinden daha az miktarda YTL karşı tarafa borç olarak verilir.

---

⁵⁷⁰ Münîr Hindî, *Şübhâtü'r-ribâ*, s. 39.

⁵⁷¹ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masriyye*, s. 233.

⁵⁷² Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=39> (03/01/2006).

⁵⁷³ Lihyânî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 104-106. Müellif bu işlemin, bankaya mevduat bırakıp karşılığında bankadan karz almak, bankadan alınan karzın bir kısmını bankaya mevduat olarak bırakmak, Merkez Bankasının, halka verdiği karz mukabilinde bankaya karz vermesi, çalışanların birbirlerine karz vermek üzere oluşturduğu resmî olmayan teşekküllerin üyelerine karz vermesi olmak üzere beş türü bulunduğunu belirtmiştir. Bk. a.y.

⁵⁷⁴ Münîr Hindî, *Şübhâtü'r-ribâ*, s. 40.

Karşılıklı karz işlemi ile taraflar, kur riskine girmeden kolaylıkla ihtiyaç duydukları vade ve para cinsinden borç bulma imkanı elde eder. Bu işlemle güdülen amacı ortaya koymak üzere şöyle bir örnek verilebilir:

Câri veya katılma hesabında YTL olarak fazla miktarda parası bulunan bir bankanın, dolar cinsinden fon kullanma ihtiyacı bulunan müşterileri vardır. Fakat yeteri kadar doları bulunmadığı için banka, ya elindeki YTL'yi satarak dolar alacak ya da müşterilerine olumlu yanıt veremeyecektir. Birinci durumda banka YTL'den dolara geçtiği için kur riski ile karşı karşıya kalır. Çünkü banka, müşteriler borçlarını ödediğinde bu para ile ne kadar YTL alabileceğini dolayısıyla yekûn olarak bu işten YTL bazında kârlı mı yoksa zararlı mı çıkacağını bilemez. Çünkü tahsil tarihinde kurların ne olacağını önceden bilmek mümkün değildir. Söz konusu banka kur riskinden kaçınmak için fazla doları bulunduğu halde YTL'ye ihtiyacı olan başka bir banka ile karşılıklı karz işlemi yapar. Böylece her iki banka da risk üstlenmeden problemlerine çözüm bulmuş olur.

B. KARŞILIKLI KARZ İŞLEMİNİN FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

1. Konuya Günümüz Fıkıhçılarının Yaklaşımı

Günümüz fıkıhçıları, karşılıklı karz işleminin mahiyeti ve fikhî hükmü konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluğa göre bu işlem iki ayrı karz akdinden,⁵⁷⁵ bazı fakihlere göre ise iki ayrı sarf akdinden meydana gelmektedir.⁵⁷⁶

Bu işlem fıkıh literatüründe faizle yakın alakası bulunan karz ve sarf akdi ile ilişkili olması sebebiyle günümüz fıkıhçıları ve faizsiz bankaların fetva heyetleri tarafından hayli tartışılmıştır. Bu muamelenin caiz olduğunu ve olmadığını savunan fıkıhçılar bulunmaktadır.

---

⁵⁷⁵ Nezhî Hammâd, *Kadâyâ fikhîyye muâsıra*, 241, Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=221> (03/01/2006); Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 241.

⁵⁷⁶ Mısrî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 101; Abdüsettâr Ebû Ğudde, “Fetva No: 50-c1”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1800>(03/01/2006).

a. Karşılıklı Karz İşleminin Caiz Olduğu Görüşü

Karşılıklı karz işlemi, birçok fakih ve el-Bereke, Kuveyt Finans Kurumu, Ürdün İslam Bankası, Sudan Faysal Bankası, İsviçre Takvâ Bank ve Râcihî Bankası fetva heyetleri tarafından caiz görülmüştür.⁵⁷⁷

Bu görüşlerde karzların karşılıklı olma şartı ile verilmemesi ve faiz şartının bulunmaması gerektiği hususu bütün fakihlerin birleştiği bir nokta olmuştur.⁵⁷⁸ Râcihî Bank ve el-Bereke grubu ise taraflar arasında ön anlaşma ya da vadedişme gibi bazı mutâbakatların yapılabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷⁹

Karz olarak verilen meblağların günün kuruna göre eşit değerde olması gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı fıkıhçılar değer eşitliğinin işlemin caiz olması için şart olduğunu ifade etmekle birlikte⁵⁸⁰ çoğunluk böyle bir şart ileri sürmemiş⁵⁸¹ ve bu durumun “menfaat getiren karz” yasağı kapsamında olmadığını ifade etmiştir. Bazı fetva heyetleri ise verilen meblağların karz süreleri dikkate alınarak belirlenebileceğini dile getirmiştir.⁵⁸²

---

⁵⁷⁷ Abdüssettâr Ebû Ğudde, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1800> (03/01/2006); Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=3> (03/01/2006); Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=630> (03/01/2006). Nezih Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra*, 240; Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 233-236, 243-244; Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=3> (03/01/2006); Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=630> (03/01/2006); Nezih Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra*, 240.

⁵⁷⁸ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 237-238; Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=221> (03/01/2006); Heyet, *Karârât*, Kn: 10/8; Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 237-238, 243-244; Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=39> (03/01/2006).

⁵⁷⁹ Nezih Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra*, s. 241; Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 237.

⁵⁸⁰ Nezih Hammâd, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra*, s. 229, 237.

⁵⁸¹ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 237-238, 247-248; Heyetü Benk Takvâ, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=39> (03/01/2006).

⁵⁸² Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 237, 247-248.

Karşılıklı karz işleminin caiz olduğunu savunan fakihler temelde, bu işlemde riba,⁵⁸³ riba şüphesi, zulüm, cehalet, garar vb. mahzur teşkil edecek şeylerin yer almadığını,⁵⁸⁴ hatta tarafları ribalı işlemlerden uzaklaştırması sebebiyle bu işlemin teşvik edilmesi gerektiğini, üstelik bu konuda büyük bir ihtiyaç hatta zaruret olduğunu,⁵⁸⁵ bu işlemde her iki tarafın da müşterek ve eşit yararının bulunduğunu⁵⁸⁶ delil olarak ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu işlem, her iki tarafa da yarar sağlayan süftece uygulamasına benzemektedir ki fakihlerin sahih olan görüşüne göre süftece meşrû bir uygulamadır.⁵⁸⁷ Karz karşılığında karz vermek, bankanın, kendisiyle muamelede bulunulan kimseye yönelik bir teşvik sayılır.⁵⁸⁸ Ayrıca bu işlemde “menfaat getiren karz”⁵⁸⁹ ve “bir akitte iki akit” yasağını ihlal eden bir durum söz konusu değildir. Çünkü bir akitte iki akdin birleştirilmesi yasağı, ıvazlı bir akit ile teberrû akdinin birleştirilmesi hakkında geçerlidir.⁵⁹⁰ Diğer yandan bu işlemde tarafların amacı kur riskinden korunmaktır. Burada gaye meşrûdur,⁵⁹¹ işlem de haram olan bir şeye vesile olmamaktadır.⁵⁹² Ayrıca karşılıklı karz işlemi, İslami finans müesseselerinin muamelelerini hayli kolaylaştırıcı bir nitelik taşımaktadır.⁵⁹³

---

⁵⁸³ Abdüssettâr Ebû Ğudde, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1800> (03/01/2006); Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 243-244.

⁵⁸⁴ Nezih Hammâd, *Kadâyâ fikhiyye muâsıra*, 229-230, 241.

⁵⁸⁵ Nezih Hammâd, *Kadâyâ fikhiyye muâsıra*, 235-239.

⁵⁸⁶ Lihyânî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 108.

⁵⁸⁷ Nezih Hammâd, *Kadâyâ fikhiyye muâsıra*, s. 230.

⁵⁸⁸ İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 364.

⁵⁸⁹ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 247-248.

⁵⁹⁰ Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 233-235.

⁵⁹¹ Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1455> (03/01/2006); Heyet, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, <http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=630> (03/01/2006); Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 237-238.

⁵⁹² Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hidemâti'l-masrifîyye*, s. 233-235.

⁵⁹³ Lihyânî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 104.

b. Karşılıklı Karz İşleminin Caiz Olmadığı Görüşü

Bazı fıkıhçılara göre karşılıklı karz işlemi caiz değildir.⁵⁹⁴ Bu grupta yer alan fakihler söz konusu muamelenin, bir karz akdi yapılırken diğeri şart koşulduğu için “bir akitte iki akit”,⁵⁹⁵ vade tarihinde gerçekleştirilecek olan mübadele anlaşması o günden yapıldığı için borcun borç karşılığında satılması ve “vadeli sarf akdi”,⁵⁹⁶ borç veren taraf yarar elde ettiği için ise “menfaat sağlayan karz” ve “riba” yasakları açısından mahzurlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁹⁷

Bu itirazlardan üzerinde en çok durulanı, menfaat sağlayan karz ve faiz meselesi olmuştur. Bu işlemde faiz bulunduğu görüşü, verilen borçların değer olarak birbirine eşit olmaması ile açıklanır. Bazı değerlendirmelerde İslam'da karzın bir teberrû akdi olduğu, bu akitte başka bir karzın şart koşulmasının onu teberrû olmaktan çıkarıp ıvazlı bir akit haline getireceği dile getirilmiştir.⁵⁹⁸

2. Değerlendirme

Burada konunun esasına yönelik tahlil ve değerlendirmelere geçmeden önce işlemin mahiyeti hakkındaki görüşleri değerlendirmekte yarar bulunmaktadır.

a. İşlemin Mahiyeti Hakkında Değerlendirme

Karşılıklı karz işleminin iki sarf akdinden veya iki karz akdinden meydana geldiği yönünde bazı iddialar bulunmaktadır.⁵⁹⁹ Bunlardan hangisinin doğru

---

⁵⁹⁴ Lihyânî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 108. Mısrî, İmrânî, Abdülaziz b. Bâz ve Sâlih el-Fevzân, Abdülaziz b. Abdullah Âlü's-şeyh bu grupta yer alan fıkıhçılar arasındadır. Bk. İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 364.

⁵⁹⁵ Lihyânî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 100, 108.

⁵⁹⁶ Mısrî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 100-101.

⁵⁹⁷ İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 364; Lihyânî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 108.

⁵⁹⁸ Mısrî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 98, 100.

⁵⁹⁹ Mısrî, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, s. 101; Fetâvâ Abdüsettâr Ebû Ğudde, “Fetva No: 50, c-1”, *Mevsûatü'l-fetâvâ*, [http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1800\(03/01/2006\)](http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa/description.asp?hFatwaID=1800(03/01/2006)).

olduğunu tespit son derece önemlidir. Zira işlemin hukûken hangi sözleşme formunda olduğu, yapılacak diğer değerlendirmelerin temelini teşkil edecektir.

Hemen belirtmek gerekir ki, karşılıklı karz işleminde, teorik olarak hem sarf hem de karz akdi yöntemi uygulanabilir. Fakat burada mevcut uygulamanın nasıl olduğunu tespit edip incelemelerimizi de bu temelde yapmak gerekmektedir. Bu işlem büyük çoğunlukla bankaların birbirleri nezdinde bulunan hesaplarına mevduat yatırmak suretiyle (karz akdi mahiyetinde)⁶⁰⁰ gerçekleştirilir. Çünkü sarf akdinin tercih edilmesi halinde, karşı tarafa verilen bedel ile banka arasındaki ilişki kopmakta, karz verilmesi halinde ise bankanın para üzerindeki tasarruf selahiyeti devam etmektedir. Diğer yandan, işleme konu olan paralar arasındaki faiz oranı farkı çok ise (YTL [% 16] ile dolar [% 6] arasında olduğu gibi) döviz alım satımı sırasında esas alınacak kur, piyasa kuruna göre aşırı derecede farklı olacaktır. Bu nedenle bankalar, karşılıklı karz işleminde genellikle sarf akdi yerine karz akdini tercih etmektedir.

İşlemin döviz alım satım yolu ile gerçekleştirilmesi halinde, döviz swap işlemleri hakkında yaptığımız değerlendirmelerin büyük bir kısmı burada da geçerli olacaktır.⁶⁰¹ Dolayısıyla konu bu açıdan yeniden ele alınmamıştır.

Kanaatimizce karşılıklı karz işleminin bazı fıkıhçıların yaptığı gibi borcun borç karşılığında satılması temelinde ele alınması doğru bir yaklaşım değildir. Zira görüldüğü gibi taraflar bir satım akdi değil karz akdi gerçekleştirmekte ve karza konu olan meblağlar da peşin olarak teslim edilmektedir.

Bu sebeple inceleme ve tahlillerin, bu işlemin karz akdi yöntemi ile gerçekleştirildiği vâkıâsı üzerine bina edilmesi ve bu işlemin karzdan menfaat sağlama yasağı kapsamına girip girmediğinin tespit edilmesi gerekir.⁶⁰²

---

⁶⁰⁰ Vadesiz mevduata yatırılan paranın karz mahiyetinde olduğu görüşü için bk. Bayındır, *Faizsiz bankacılık*, s. 55-57.

⁶⁰¹ Bk. *Tez metni*, s. 101-102.

b. İşlemin Karzdan Menfaat Sağlanması Açısından Değerlendirilmesi

Fakihler, borç veren kimsenin, ister miktar isterse nitelik olarak olsun, karzdan şart koşarak gelir elde etmesinin yasak olduğu konusunda ittifak etmiştir.⁶⁰³ Fakat görüş birliğinin, menfaatin sırf borç verene ait olduğu durumlarla ilgili olduğu müşahede edilir. Eğer verilen karzda her iki taraf da menfaat elde ediyor ise bazı fakihler bu tür işlemlerin caiz olacağı görüşünü ileri sürmüştür. Karşılıklı karz işleminde menfaat çift taraflı olduğu için bu nitelikteki meseleleri incelemekte yarar bulunmaktadır.

Karz akdinde hem borç verenin hem de borç alanın menfaat sağlaması durumu fıkıh literatüründe başlıca iki konu çerçevesinde tartışılır. Bunlardan biri “karz şartı bulunan borç”, diğeri ise “süftece” meselesidir.

i. Karz Veren Karşı Tarafın da Borç Vermesini Şart Koşması

Maliki fıkıh literatüründe "Bana borç ver ki sana borç vereyim" (Ar: أسلفني أسلفك)⁶⁰⁴ şeklinde ifade edilen bu uygulama, Hanefî ve Şâfiî mezhebi eserlerinde doğrudan tartışma konusu edilmemiş,⁶⁰⁵ Hanbeliler ve özellikle de Malikiler tarafından incelenmiştir. Her iki mezhebe göre de karzda böyle bir şart ileri

---

⁶⁰² Tarafların karz verilecek meblağları hesap ederken süreyi göz önünde bulundurduğu, dolayısıyla süre şartının bulunduğu söylenebilir. Fakat söz konusu paralar vadesiz cari hesaba yatırıldığı için bunun bağlayıcı bir yönü bulunmamakta ve taraflar paraları üzerinde diledikleri gibi tasarruf edebilmektedir. Bu nedenle konu, karz akdinde süre şartının bağlayıcılığı açısından ayrıca incelenmemiştir. Diğer yandan karz akdinde vade şartı, karz akdinin geçerliliği değil, süre şartının bağlayıcılığı açısından tartışılmıştır. Süre şartının bağlayıcılığı konusunda Malikilerin görüşünün tercihe daha şâyân olduğu değerlendirilmesi için bk. İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 204.

⁶⁰³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, X, 598; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 395; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 119; Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XII, 212-213; Desûkî, *Hâşiye*, III, 76; İbn Şâs, *Ikdü'l-cevâhiru's-semîne*, II, 566; İbn Kudâme, *Muğni*, VI, 436.

Bu yasağa delil olarak getirilen "*Menfaat sağlayan her karz ribadır*" anlamındaki hadisin sıhhati konusunda tartışma bulunmaktadır. Bu hadis ile ilgili tartışma ve tahliller için bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 262; İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 113-116.

⁶⁰⁴ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, VI, 273; Desûkî, *Hâşiye*, III, 364.

⁶⁰⁵ Menfaat sağlayan karz konusunda bir master tezi yapan İmrânî, karzda şart koşulan menfaatin caiz olmadığı yönündeki görüşlerine (Bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, X, 598; Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XII, 213) dayanarak bu işlemin Hanefilere ve Şâfiîlere göre yasak olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bk. İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 219.

sürülmesi caiz değildir. Maliki fakihlerinden Hattâb mezhep içinde böyle bir işlemin sahih olmadığı hususunda ihtilaf bulunmadığını belirtir.⁶⁰⁶ Bu işlemin caiz olmayışını Malikîler “menfaat getiren karz” yasağı ile⁶⁰⁷ Hanbeliler ise “bir akit içinde iki akit” ve “satım ve borç işleminin bir arada yapılması” yasakları ile ilişkilendirmiştir.⁶⁰⁸

ii. Karzın Başka Bir Yerde Ödenmesini Şart Koşmak (Süftece)

Aslen Farsça bir kelime olan süftece, lugatte “sağlam şey” anlamına gelir.⁶⁰⁹ Terim olarak ise yol tehlikesinden emin olmak amacıyla, başka bir beldede kabzedilmek üzere verilen borcu temsil eden belge olarak tanımlanabilir.⁶¹⁰

Fakihler karzdan menfaat elde etme özelliği taşıması sebebiyle süftecenin caiz olup olmadığını tartışmış ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Süftece, Hanefilere göre mekruh olmakla birlikte caiz,⁶¹¹ Şafîilere göre ise caiz değildir.⁶¹² Malikilerde ve Hanbelilerde bu işlemin caiz olduğu ve olmadığı yönünde farklı görüşler bulunmaktadır.⁶¹³

---

⁶⁰⁶ Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, VI, 273; İliş, *Şerhu minahi'l-celîl*, II, 587-588; İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 437.

Karşılıklı karz muamelesine araya îne satışı türü bazı hileli satışlar sokulmak suretiyle ulaşılmaması durumu ise kastın uzak veya yakın olmasına göre tartışılmış mezhep içinde bunun caiz olduğu ve caiz olmadığı yönünde görüşler ortaya çıkmıştır. Bk. İliş, *Şerhu minahi'l-celîl*, II, 587-588. Hiyel kavramının gelişimi ve uygulama örnekleri konusunda geniş bilgi için bk. Köse, *İslam hukukunda kanuna karşı hile*, 143-228, 357-420; a.mlf. “Hiyel”, *DİA*, XVIII, 170-178.

⁶⁰⁷ Desûkî, *Hâşiye*, III, 364.

⁶⁰⁸ İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 437.

⁶⁰⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “s-f-c” md. VI, 29.

⁶¹⁰ Nezîh Hammad, *İktisâdî fıkıh terimleri sözlüğü*, s. 307; İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, s. 142. Beki, *İslam hukukunda kıymetli evrak*, Süftece hakkında bilgi ve bu konuda yapılan tartışmalar için bk. Beki, *İslam hukukunda kıymetli evrak*, s. 281-302, 331-335.

⁶¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, X, 599; Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 37.

⁶¹² Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XII, 212-213.

⁶¹³ İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, s. 295; İbn Şâs, *İkdü'l-cevâhiru's-semîne*, II, 566; İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 436.

Süftecenin caiz olmadığını savunanlar, bu işlem ile “bir akitte iki akit yapma” ve “satım akdi ve borcun (bey’ ve selef) birleştirilmesi” yasaklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir.⁶¹⁴ Fakat karşı görüşlerin temel eleştirisi, borç veren kimsenin yol masrafı ve yol tehlikesinden kurtulmak suretiyle karzdan yarar elde etmesi olmuştur.⁶¹⁵ Diğer yandan onlara göre insanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak amacıyla teşrî kılınan karz akdi, süftece ile bu hedefinden uzaklaştırılmış olmaktadır.⁶¹⁶

Süftecenin caiz olduğu görüşünü savunanların bir kısmı konuyu zarûretle ilişkilendirmiştir.⁶¹⁷ İbn Kudâme ve İbn Teymiyye ise bu işlemin, paranın taşıma masrafı bulunmaması şartıyla caiz olduğu görüşünü savunur. Onlara göre, burada her iki tarafın da maslahatı bulunmaktadır. İslam, taraflardan birine zarar getirmeyen ve her iki tarafa da yarar sağlayan şeyleri yasaklamamıştır. Bu işlemi haram kılan genel ya da özel bir nas bulunmadığına göre süftece aslî prensip olan mubahlık hükmü üzere kalmalıdır.⁶¹⁸

c. Sonuç

Menfaat sağlayan karz ile ilgili tartışmalarda menfaatin şart koşulması, karşı tarafı masrafa sokması, her iki tarafa da yarar sağlaması ve eğer böyle ise yararların eşit olup olmadığı gibi hususların hükme tesir ettiği görülmektedir. Bu sebeple bahsettiğimiz konular bakımından karşılıklı karz işleminin hangi durumda olduğunu tespit etmek son derece önemlidir.

İmam Ahmed'e göre bu işlemin caiz olduğu ve olmadığı yönünde iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bu işlemin Ahmed'e göre caiz olmadığı görüşü mezhepte daha sahih kabul edilmektedir. Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 436.

⁶¹⁴ Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XII, 213; İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, s. 295; İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 437. İbn Kudâme bu görüşte olmamakla birlikte karşı görüşleri böyle ortaya koymaktadır.

⁶¹⁵ İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, s. 295; İbn Şâs, *Ikdü'l-cevâhiru's-semîne*, II, 566; İliş, *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik*, I, 363; Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XII, 213; Apaydın, “Karz”, *DİA*, XXIV, 524.

⁶¹⁶ Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, XII, 213; İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, s. 295.

⁶¹⁷ İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, s. 295.

⁶¹⁸ İbn Kudâme, *Muğnî*, VI, 436-437; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XX, 515; XXIX, 530-531.

İlk olarak karşılıklı karz işleminin şartlı olarak yapıldığını, değerlendirmelerin de bu vâkıâ üzerine bina edilmesi gerektiği yönündeki kanaatimizi belirtmek isteriz. Dolayısıyla bazı fetva heyetlerinin, diğer tarafın karz vermesinin şart koşulmaması halinde işlemin geçerli olacağı yönündeki kararları, işlemin uygulamadaki şeklini göz ardı eden teorik bir yaklaşımdır. Bu nedenle söz konusu işlemin, mevcut durumda karzların şartlı olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Karşılıklı karz işleminin şartlı olduğu ve her iki tarafa da yarar sağladığı şöyle bir örnekle ortaya konulabilir:

1 yıl süre için A bankasının 1 milyon dolara, B bankasının ise bir miktar YTL'ye ihtiyacı vardır. Bu sırada serbest piyasadaki dolar kuru 1 dolar = 1.2 YTL, yıllık dolar faizi % 6, YTL faizi ise % 16'dır. O günkü kura göre 1 milyon doların karşılığı 1.2 milyon YTL'dir. B bankası A bankasına 1 milyon dolar verip karşılığında 1.2 milyon YTL değil, daha az miktarda bir para alır. Çünkü taraflar burada verilecek para miktarlarını 1 yıllık faiz getirilerinin eşit olmasını hesap etmek suretiyle belirlemektedir. 1 milyon doların yıllık faiz getirisi takriben 60.000 dolardır. Bu o günkü kur üzerinden 72.000 YTL eder. Yapılan hesaplama sonucu bu miktarda bir getiri sağlayan YTL miktarının 450.000 YTL olduğu görülür. Dolayısıyla taraflardan biri 1 milyon doları, diğerinin 450.000 YTL borç vermesi şartıyla karz olarak verir. Süre bitiminde ödenen meblağlar aynen geri alınır.

Misalde görüldüğü üzere taraflar şartlı olarak karz vermekte ve bu işlemde her ikisi de yarar sağlamaktadır. Fakat burada elde ettikleri yararın eşit olup olmadığı önemlidir. Eğer borçların değer olarak eşitliğinden yola çıkılacak olursa 1 milyon doları alan bankanın daha kazançlı olduğu söylenebilir. Zira o, 1 milyon dolar 1.2 milyon YTL değerinde olduğu halde karşı tarafa sadece 450.000 YTL vermiştir. Fakat burada değerdeki eşitliğin mi yoksa getirideki eşitliğin mi daha âdil olduğunu tartışmak gerekir. Eğer değer eşitliği şart koşulsun ise o günkü piyasa koşullarına göre büyük bir ihtimalle, bir banka, 1.2 milyon YTL'den 192.000 YTL, diğer banka ise 1 milyon dolardan 60.000 dolar (=72.000 YTL)

getiri kazanacaktır. Belki de asıl böyle bir durumda taraflardan birinin diğerinden daha çok menfaat elde ettiği / edeceği söylenebilir. Bize göre bu konuda, değer eşitliği yerine menfaat eşitliğinin esas alınması daha doğru olacaktır.

Maliki ve Hanbelilerin caiz görmediği “Bana borç ver ki ben de sana karz vereyim” (Ar : أسلفني أسلفك) muamelesinde, karşılıklı karz işlemindeki gibi bir denkleştirmenin olup olmadığı belli değildir. Bu hüküm verilirken belki de böyle bir denkleğin büyük bir ihtimalle bulunmayacağı düşünülmüştür. Örneğin mâlî gücü yerinde olan bir tefecinin, zor durumda kalmış bir kimseye karşı, “Ben sana bir haftalığına 1000 dolar borç veririm ama sen bana altı aylığına 2000 YTL borç vereceksin” demesi halinde bir taraf diğerine karşı haksızlık etmektedir. Muhtemelen böyle bir durumun önlenmesi için karz akdinde karşı tarafın borç vermesinin şart koşulması yasak sayılmıştır. Karşılıklı karz işleminde ise yararlar eşit seviyede olduğu için bu yasaklamada dikkate alınan bir tarafın diğerinden daha fazla ve haksız bir şekilde gelir elde etmesi gerekçesi mevcut değildir.

Karşılıklı karz işleminde, süfteceyi caiz görmeyenlerin ileri sürdüğü gerekçelerin geçerli olmadığı aksine caiz görenlerin ileri sürdüğü gerekçelerin ise süfteceden daha güçlü bir şekilde bulunduğu müşahede edilmiştir. Şöyle ki;

Yukarıda bahsettiğimiz gibi süftecede borç verenin, parayı taşıma masrafından ve yol riskinden kurtulduğu için karşı taraftan yarar sağladığı dolayısıyla caiz olmayacağı ileri sürülmüştür. Karşılıklı karz işleminde verilen borcun başka bir yerde teslim edilmesi şartı bulunmadığı için taşıma masrafı ve yol riski bulunmamaktadır. Esasen paralar elektronik olarak transfer edildiği için böyle bir masraf ve risk de artık yok denecek kadar azdır.

Süfteceyi caiz görenler, her iki tarafa da yarar sağlaması ve bu yararın bir tarafı masrafa sokmaması halinde caiz olacağını belirtmişlerdir. Bu gerekçe karşılıklı karz işleminde de bulunmaktadır. Zira hem yarar karşılıklı hem de sağlanan yarar diğer tarafı herhangi bir maddî külfete sokmamaktadır. Hatta bu işlemde karşılıklı yararın süftecedeki duruma göre daha denk olduğu bile söylenebilir. Zira süftecede paranın taşıma masrafı aşağı yukarı ölçülebilir ve

bilinebilir olmakla birlikte, yol riski, maddî bir karşılığı olmadığı için değeri ölçülebilen bir şey değildir. Bu sebeple karzı alan ile karzı verenin elde ettiği yararın eşit olduğunu söylemek güçtür.

Sonuç olarak karşılıklı karz işlemi, taraflardan birinin diğerinden daha çok yarar sağlamasının şart koşulmaması ve birinin diğerine böyle bir haksızlıkta bulunmaması şartıyla caiz görülebilir.

Ancak insanlar arasında yardımlaşma ve iyilik duygularının pekişmesi için teşrî kılınan ve bu amaca hizmet etmesi halinde Allah'a borç verme gibi değerlendirilen karz akdinin, bedelli akitler gibi ticari gayelerle muamele konusu edilmesinin pek uygun bir davranış olmadığını, bu sebeple de karz akdinin mümkün olduğu sürece bu amaca uygun olarak kullanılması gerektiğini burada ifade etmek isteriz.

SONUÇ

Tarih boyunca ortaya çıkan para türleri ve bunların icra ettiği fonksiyonlar dikkatle incelendiğinde, insanlık tarihinde çok önemli bir keşif sayılan paranın statik bir yapıda bulunmadığı, gün geçtikçe yeni para türlerinin günlük hayata girdiği ve gelişim sürecinin maddî paradan, giderek sanal paraya doğru bir seyir izlediği görülmektedir. Paranın geçirdiği evrim aynı zamanda para ile ilgili diğer konulara da bir şekilde yansımıştır. Bunlardan biri para mübadeleleridir. Fizikî varlığının paradan ayrılmaz bir nitelik olduğu dönemlerde mübadeleler fiilen gerçekleştirilirken son dönemlerde para mübadelesi işlemleri gün geçtikçe soyutlaşmaktadır.

Günümüz para mübadeleleri, diğer adıyla döviz satım işlemleri spot ve türev (vadeli) olmak üzere başlıca iki grupta toplanabilir.

Spot döviz satım işlemleri peşin kur esas alınmak suretiyle gerçekleştirilir. Bedeller ya fiilî olarak ya da banka hesabı aracılığıyla teslim ve teslim edilir. İncelemelerimiz sonucunda banka hesabı ile tahsilin hükmi kabz mahiyetinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bankaların birbiri ile gerçekleştirdiği spot döviz işlemlerinde, ülkeler arası mesâî saati farklılığı, tamamlanması gereken bazı yazışmalar vb. sebeplerle birkaç saatten iki güne kadar bir miktar gecikme meydana gelmektedir. Kanaatimizce bu tür bir gecikme, işlemin tabiatı gereği kaçınılması mümkün olmayan nitelikte bulunduğu için sarf akdindeki peşinlik şartına aykırı değildir.

Spot döviz işlemlerinden biri olan marjlı döviz satım işlemi, bankanın tanıdığı kredi sonucunda getiri ve zarar müşteriye ait olacak şekilde yapılan muameleyi ifade etmektedir. Banka tanıdığı kredi karşılığında müşteriden komisyon geliri elde eder. Marjlı döviz işlemi, söz konusu meblağın müşteri tarafından teslim alınmaması bakımından klasik fıkıhta ele alınan karz ile

örtüşmemektedir. Fakat banka müşteriye söz konusu meblağ üzerinde döviz alım satımında bulunabilmesi için tasarruf yetkisi tanımaktadır. Dolayısıyla marjlı döviz işlemi özü itibariyle karz olarak değerlendirilebilir. Bankanın müşteriden aldığı komisyon karzdan yarar sağlama anlamı taşıdığı için caiz olmaz. Müşteri bu işlem ile, kumara benzer bir şekilde bir miktar parayı riske atmak suretiyle sırf riske girmeyi kazanç vesilesi saymaktadır.

Bazı bilginler döviz satım işlemlerinin kazanç gayesi ile yapılmasını bir bütün olarak reddederek, paranın mübadele aracı olma fonksiyonuna hasredilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Araştırmamızda gerek sarf akdi gerekse diğer fikhî prensiplere riayet edilmesi halinde paranın kazanç aracı olarak kullanılmasının bizâtihi yasak olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Piyasaya zarar verici nitelikte büyük çaplı spekülâtif döviz satımları, kazanç gayesi ile yapıldığı için değil, piyasaya zarar vermesinden dolayı yasak sayılabilir. Devlet, kamu yararını gözeterek söz konusu işlemleri önlemek amacıyla caydırıcı tedbirler almalı ve bazı müeyyideler koymalıdır. Piyasayı yalan ve yanlış haber vb. faaliyetlerle kendi arzu ve menfaati doğrultusunda etkilemeye yönelik manipülasyonların yasak olduğu açık bir husustur.

Bütün para birimlerinin serbest dalgalanmaya bırakıldığı 1973 yılından itibaren, kur değişimleri farklı cins paralar üzerinden vadeli borç ve alacağı bulunan kişi ve kurumları büyük risk altına sokmuştur. Tüccarın riskten korunma ihtiyaç ve amacı ile spekülâtorlerin riskten kazanç sağlama arzusunun birleşmesi sonucunda türev adı verilen vadeli işlem türleri ortaya çıkmıştır. Döviz, hisse senedi, faiz, borsa endeksi, emtia vb. birçok varlığı konu alan türev işlem çeşidi bulunmaktadır. Forward, future, swap ve opsiyon başlıca türev nevileridir.

Döviz forward ve döviz future işlemi özü bakımından aynı mahiyettedir. Yalnız döviz future işlemleri organize borsalarda gerçekleştirilmesi yönüyle, standart nitelikte olma, teminat yatırma vb. teknik bazı farklılıklar taşımaktadır. Döviz swap işlemi ise biri spot diğeri forward şeklinde iki işlemin birleştirilmesi ile meydana gelir. Hz. Peygamber para mübadelelerinin peşin yapılması gerektiğini, aksi halde faiz gerçekleşeceğini beyan etmiştir. Faiz konusunu çeşitli

yönleri ile inceleyen fukaha, fazlalık ve vade (nesîe) olmak üzere iki tür faiz bulunduğu, farklı cins paraların mübadelesinde meydana gelen gecikmenin ikinci tür faiz kapsamında olduğu üzerinde ittifak etmiştir.

Günümüzde faizin borç (karz) ribasından ibaret olduğu yönünde genel bir algılama bulunduğu tespit edilmiştir. Bu anlayış kişileri, her iki bedel aynı vadede teslim edildiği için vadeli döviz işlemlerinde faiz bulunmadığı fikrine sevk etmektedir. İncelemelerimiz sonucunda, başlangıçta bizi de etkileyen ve bir süre konuyu yeniden değerlendirmemize neden olan bu fikrin doğru bir yaklaşım olmadığı kanaatine ulaştık. Zira fıkhıta faiz borç faizinden ibaret değildir. Para mübadelelerinde vade bulunması halinde vade (nesîe) faizi gerçekleşmektedir. Kanaatimizce bugün, altın ve gümüş para sisteminin geçerli olduğu dolayısıyla da kurlarda kısa süreli değişimlerin pek bulunmadığı eski devirlere göre, vade ribasının (ribe'n-nesîe) yasak olmasındaki hikmetleri anlamanın daha kolay olduğu bir dönemde bulunuyoruz.

Tespitlerimize göre, borç faizi ile para mübadelesinde gerçekleşen vade faizi arasında şöyle bir ilişki / fark vardır. Borç faizinde borçlanan, dolayısıyla da faiz ödeyerek haksızlığa uğrayacak olan taraf başlangıçta bellidir. Vade faizinde ise bir tarafın diğerine haksızlık ettiği / edeceği kuvvetle muhtemel olmakla birlikte bunun hangi taraf olduğu vade tarihi geldiğinde ortaya çıkacaktır. Fakat önemli olan ve yasaklanan, hangi tarafın haksızlık yaptığı veya haksızlığa uğradığı değil, bizâtihi haksızlıktır. Sonuçta kimin kazanacağı belli olmayan kumarın ve diğer gararlı alış veriş türlerinin haram kılınmasını da bu minvalde anlamak mümkündür.

Döviz swap işlemi biri peşin diğeri vadeli (forward) iki ayrı döviz satımının aynı sözleşmede birleştirilmesi ile yapılmaktadır. Dolayısıyla döviz forward işlemleri hakkında yapılan değerlendirmeler burada da geçerli olduğu için döviz swap işleminin caiz olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Döviz opsiyon işlemi, diğer vadeli döviz işlemlerine göre biraz daha farklı ve karmaşık bir yapıdadır. Döviz opsiyon işleminde akdin konusunun “döviz” ve

“hak” olduğu yönünde iki görüş bulunmaktadır. Birinci değerlendirme esas alındığı zaman sarf akdinde muhayyerlik ve kaparo caiz olmadığı için döviz opsiyon işlemi de caiz olmamaktadır. İkinci değerlendirmeye göre ise opsiyon hakkının karşılığında bedel almaya elverişli bir hak olup olmadığını tartışmak gerekmektedir. İncelemelerimiz sonucunda opsiyon hakkının, karşılığında bedel almaya elverişli bir hak olmadığı; bazı fakihler tarafından satımı caiz sayılan mücerred hak olarak değerlendirilemeyeceği görülmüştür. Opsiyon hakkı şart muhayyerliği ve kaparodan hem gaye hem de diğer birçok özellik bakımından farklılık arz etmektedir.

Günümüz fıkıhçıları vadeli döviz işlemleri için bazı alternatif yöntemleri sürmüşlerdir. Bunlardan bir kısmı kur riskinden korunmayı sağlama niteliği taşımamaktadır. Döviz forward ve döviz future işlemleri için önerilen “döviz satım vaadleşmesi”, döviz swap işlemi için ise “karşılıklı karz işlemi” kur riskinden korunma sağlamaktadır.

Döviz satım vaadleşmesi, vâkıâda yapılan sözleşmeler ve buna bağlı olarak tarafların üstlendiği yükümlülük ve ticari örf dikkate alındığı zaman gerçekte bir vaadleşme sayılamaz. Diğer yandan bu yöntem, kurun ilgili para birimleri arasındaki faiz farklarına göre hesap edilmesi ve diğer birçok açıdan döviz forward / future işlemi ile aynı mahiyettedir. Dolayısıyla döviz forward ve döviz future işlemlerinin caiz olmadığı görüşünde ileri sürülen gerekçeler döviz satım vaadleşmesi için de geçerlidir. Vadeli döviz işlemlerinin “vaadleşme” yöntemi ile caiz sayılması, tarafları gerçekte caiz bir işlem gerçekleştirdiği zannına sevk ettiği, bu sebeple de meşrû olan diğer alternatifleri araştırmaktan geri bıraktığı için ayrı bir mahzur taşımaktadır.

Karşılıklı karz işleminde taraflar farklı cins paraları şartlı ve karşılıklı olarak borç olarak vermekte ve süre sonunda da tam olarak geri almaktadır. Bu işlem klasik fıkihtaki “menfaat sağlayan her karz faizdir” şeklindeki yerleşik kaideye göre caiz olmaz. Fakat konu derinlemesine incelendiği zaman menfaatin çift taraflı olduğu ve bir tarafın elde ettiği yararın karşı tarafa zarar vermediği durumların bazı fakihler tarafından bu hükümden istisna edildiği görülür. Karşılıklı

karz işlemi bu açıdan tahlil edildiği zaman tarafların elde ettiği yararın diğerine zarar vermediği ve her iki tarafın aynı miktarda yarar sağladığı tespit edilmiştir. Bu sebeple karşılıklı karz işleminin, taraflara eşit derecede yarar sağlaması şartıyla caiz sayılabileceği kanaatindeyiz.

Netice olarak, incelediğimiz günümüz para mübadelesi işlemlerinden peşin olanların genellikle fikhî ölçülere uygun ve caiz görüldüğünü, vadeli olanların ise fikhî açıdan cevaza imkan vermeyecek olumsuzluklar taşıdığını tespit etmiş bulunuyoruz. Günümüz İslam araştırmacıları ve fetva heyetlerinin, bir yandan söz konusu işlemleri fıkıh ilke ve kurallarına uygunluk ve iç tutarlılık açısından titiz bir incelemeye tâbi tutmaya çalışırken bir yandan da fikhî hükümlerin amaçlarını gözetme ve özellikle birey ve toplumun meşru ihtiyaçlarını karşılayacak çözümler üretme çabası içinde olmaları sebebiyle bazı meselelerde cevaz veya adem-i cevaz hususunda görüş ayrılıklarının bulunması tabii karşılanmalıdır. Kanaatimize göre bu alanda mevcut ilmî ve entelektüel birikim belirtilen dengeyi gözeterek yeni çözümler üretebilme hususunda ümit verici düzeyde olup, konu hakkında detaylı, yoğun ve uzun soluklu çalışmalar yapılmalıdır. Bu birikimin iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için dünyada mevcut uygulamaların dikkatle analiz edilmesi, başta iktisat ve hukuk olmak üzere farklı disiplinlerdeki bilginler arasında işbirliğinin sağlanması da özel bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA*

el-Abbâdî, Abdullah Abdurrahîm, *Mevkıfu'ş-şerîa' mine'l-mesârifî'l-İslâmiyyeti'l-muâsıra*, Beyrut 1981. (**Abbâdî, Mevkıfu'ş-şerîa' mine'l-mesârifî**)

Abbas Ahmed Muhammed el-Bâz, *Ahkâmü sarfî'n-nukûd ve'l-umlât*, Amman 1999/1419. (**Abbâs Bâz, Ahkâmü sarfî'n-nukûd**)

Abdullah b. Bîh, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, 1419/1998, sy. 11, I, 541-610. (**Abdullah b. Bîh, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa"**)

Abdullah b. Süleyman b. el-Menî', "Hükmü kabzı'ş-şeyk", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 669-708. (**Abdullah b. Menî', "Hükmü kabzı'ş-şeyk"**)

_____, "Hükmü'l-urbûn fî ukûdi'l-bey' ve'l-icâra", *MMFİ*, 1415-1994, sy. 8, I, 671-688. (**Abdullah b. Menî', "Hükmü'l-urbûn"**)

_____, "el-Vefâü bi'l-va'd ve ilzâmü bih", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 861-880. (**Abdullah b. Menî', "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

Abdullah el-Bessâm, "el-Münâkaşa", *MMFİ*, 1415/1994, sy. 8, I, 745-790. (**Abdullah Bessâm, "Münâkaşa"**)

Abdullah Muhammed Abdullah, "el-Kabz", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 513-554. (**Abdullah Muhammed, "el-Kabz"**)

_____, "el-Vefâü bi'l-va'd", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 805-822. (**Abdullah Muhammed, "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

Abdullah Muhtâr Yûnus, *el-Milkiyye fi'ş-şerîati'l-İslâm ve devruhâ fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, İskenderiye 1987. (**Abdullah Muhtâr Yûnus, el-Milkiyye**)

Abdurrahman Bâh; "el-Vefâü bi'l-va'd", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 909-916. (**Abdurrahman Bâh; "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

---

* Dipnotlarda parantez içindeki ifadeler kullanılmıştır.

Abdülazîz b. Muhammed Rebîş, “el-Müdde fî hıyâri's-şart fi'l-bey”, *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî - Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî*, 1423/2002, sy. 15. s. 223-270. **(Abdülazîz Rebîş, “el-Müdde fî hıyâri's-şart fi'l-bey”)**

Abdülaziz Hayyât, "Münâkaşa", *MMFİ*, 1415/1994, sy. 8, I, 745-790. **(Abdülaziz Hayyât, "Münâkaşa")**

Abdülkâdir Ahmed et-Ticânî, “İstihdâmü'l-akdi'l-müstakbelî”, *Havliyyetü el-Bereke*, 1426/2005, sy. 7, s. 235-263. **(Abdülkâdir Ahmed, “İstihdâmü'l-akdi'l-müstakbelî”)**

Abdüssettâr Ebu Ğudde, "el-İhtiyârât fi'l-esvâkı'l-mâliyye", *MMFİ*, 1412-1992, 1412-1992, sy. 7, I, 327-340. **(Abdüssettâr Ebu Ğudde, "el-İhtiyârât”)**

_____, *Buhûs fi'l-muâmelât ve'l-esâlîbi'l-masrifıyyeti'l-İslâmiyye*, I-IV, Kuveyt 1993. **(Abdüssettâr Ebû Ğudde, *Buhûs*)**

_____, *el-Hıyâr ve eseruhû fi'l-ukûd*, Kuveyt 1985. **(Abdüssettâr Ebû Ğudde, *el-Hıyâr*)**

Ahmed Ferrâc Hüseyin, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, ed-Dârü'l-Câmi'iyye, Beyrut t.y. **(Ahmed Ferrâc Hüseyin, *el-Milkiyye*)**

Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye fi'l-iktisâdi'l-İslâmî kıymetühâ ve ahkâmühâ*, Dimeşk 2002. **(Ahmed Hasen, *el-Evrâku'n-nakdiyye*)**

Ahmed Muhyiddîn Ahmed Hasen (Derleyen), *Fetâvâ el-hıdemâti'l-masrifıyye*, Mecmûatü Delletü'l-Bereke, y.y., t.y. **(Ahmed Muhyiddîn, *Fetâvâ el-hıdemâti'l-masrifıyye*)**

_____, *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmiyye fi's-suki'l-alemiyye*, Cidde 1986. **(Ahmed Muhyiddîn, *Amelü şerikâti'l-istismâri'l-İslâmiyye*)**

_____, "el-Mudârabât fi'l-umle ve'l-vesâili'l-meşrûa li tecennübi edrârihe'l-iktisâdiyye", *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 435-483. **(Ahmed Muhyiddîn, "el-Mudârabât fi'l-umle")**

Ahmed Şeybânî, "Münâkaşa", *MMFİ*, 1412-1992, 1412-1992, sy. 7, I, 563-708. **(Ahmed Şeybânî, "Münâkaşa")**

Ahmed, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855), (Şerh, Hamze Ahmed ez-Zeyn), Kâhire 1416/1995. **(Ahmed, *Müsned*)**

Ahmen Hasenî, *İslam'da para, fikhi ve iktisadi açıdan*, (Orj. adı: *Tatavvurü'n-nukud fi dav'iş-şeriatî'l-İslamiyye*, Terc. Adem Esen), İstanbul 1996. **(Ahmen Hasenî, *İslam'da para*)**

Akıncı, Ersoy, *Ulusal gelir (İktisada giriş)*, Akçağ Yayınları, Ankara t.y. **(Akıncı, *Ulusal gelir*)**

Alâüddîn Cankû, Alâüddin b. Abdürrezzak, *et-Tekâbuz fi'l-fikhi'l-İslâmî ve eseruhû ale'l-büyû'i'l-muâsıra*, Ürdün 1423/2004. **(Alâüddîn Cankû, *Tekâbuz*)**

Ali el-Hafif, *Ahkâmü'l-muâmelât*, Dârü'l-Fikri'l-Arabi, y.y., t.y. **(Ali Hafif, *Ahkâmü'l-muâmelât*)**

_____, *el-Milkiyye fi'ş-şeriatî'l-İslâmiyye*, Beyrut 1990. **(Ali Hafif, *el-Milkiyye*)**

Alkin, Erdoğan, *İktisat*, İstanbul 1992. **(Alkin, *İktisat*)**

Apaydın, H. Yunus, "Muhayyerlik", *DİA*, XXXI, 25-30. **(Apaydın, "Muhayyerlik")**

_____, "Karz", *DİA*, XXIV, 520-525. **(Apaydın, "Karz")**

Arı, Abdüsselam, "İslam hukukunda sâik ve hukuki işlemlere etkisi", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, sy. 2, s. 203-220. **(Arı, "Sâik ve hukuki işlemlere etkisi")**

Arıkan, A. Naci, *Türev işlemlerin hukûkî ve vergisel boyutu*, İstanbul 2000. **(Arıkan, *Türev işlemlerin hukûkî ve vergisel boyutu*)**

el-Atîkî, Muhammed Kül, "Bey'u'd-deyn", *Mecelletü'ş-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 1419/1998, sy. 35, s. 283-329. **(Atîkî, "Bey'u'd-deyn")**

Aybakan, Bilal, "İfa", *DİA*, XXI, 498-504. (Aybakan, "İfa")

_____, "Nakit", *DİA*, XXXII, 324-326. (Aybakan, "Nakit")

Aydın, M. Akif, "Borç", *DİA*, VI, 285-291. (Aydın, "Borç")

Aygün, Dursun, *İslam hukukunda mücerred hakların satışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1991. (Aygün, *Mücerred hakların satışı*)

el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, (ö. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, I-X, tsh. Mevlâ Muhammed Ömer, Beyrut 1400/1980. (Aynî, *Binâye*)

Bağdatlı, Selahattin, *Hukuk sözlüğü*, İstanbul 1997. (Bağdatlı, *Hukuk sözlüğü*)

Baktır, Mustafa, "İslam hukukunda zarûret hali ve faiz ilişkisi", *İslam ticaret hukukunun günümüzdeki meseleleri kongresi*, (Edt. Mehmet Bayyığıt), Konya 1997. (Baktır, "İslam hukukunda zarûret hali ve faiz ilişkisi")

Bardakoğlu, Ali, "Hak", *DİA*, XV, 139-151. (Bardakoğlu, "Hak")

_____, "Butlan", *DİA*, VI, 476-478.

Bayındır, Abdülaziz, "İslam'da faiz mefhumu ve unsurları", *Para, faiz ve İslam*, s. 117-159, İstanbul 1992. (Bayındır, Abdülaziz, "İslam'da faiz mefhumu ve unsurları")

_____, "Başlangıçtan günümüze kadar İslam toplumunda madeni paralar ve kağıt paralar" İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, sy. 2, s. 15-36. (Bayındır, Abdülaziz, "İslam toplumunda kağıt paralar")

Bayındır, Servet, "Finansal türev varlıklar ve bu varlıklar üzerine yapılan sözleşmelerin fikhî tahlîli", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, sy. 12, s. 51-73. (Bayındır, "Finansal türev varlıklar ve bu varlıklar üzerine yapılan sözleşmelerin fikhî tahlîli")

_____, *İslam hukuku penceresinden faizsiz bankacılık*, İstanbul 2005.
(Bayındır, Faizsiz bankacılık)

Beki, Abdülaziz, *İslam hukuku ve Türk mevzu hukukunda kıymetli evrak*,
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
1995. **(Beki, İslam hukûkunda kıymetli evrak)**

el-Berâzi'î, Ebu Saîd, *et-Tehzîb fî İhtisari'l-Müdevvene*, Dâru'l-Buhûs
li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve İhyâü't-Türâs, y.y., 1423/2002. **(Berâzi'î, et-Tehzîb)**

el-Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1065), *es-Sünenü'l-
kübrâ*, (Birlikte: Ebû'l-Hasan Alaeddin Ali b. Osman b. İbrâhim İbnü't-Türkmani,
el-Cevherü'n-nakî), I-X, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût t.y. **(Beyhakî, Sünen)**

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *Sahihu'l-
Buharî (el-Camiu's-sahîh)*, I-VIII, İstanbul 1992. **(Buhârî)**

el-Buhûtî, Mansur b. Yûnus (ö. 1051/1641), *er-Ravdu'l-murbi' şerhu
zâdi'l-müstakni'*, Beyrut 1417/1996. **(Buhûtî, er-Ravdu'l-murbi')**

_____, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, (Thk. İbrahim Ahmed
Abdülhamîd), I-VI, Riyad 1423/2003. **(Buhûtî, Keşşâfü'l-kınâ')**

_____, *Şerhu münteha'l-irâdât*, I-III, Dâru Âlemü'l-Kütüb, Beyrut t.y.
(Buhûtî, Şerhu münteha'l-irâdât)

Câsim Neşmî, Uceyl, “el-Hukûku'l-Ma'neviyye bey'u'l-ismi't-ticârî”,
MMFİ, 1409-1988, sy. 5, III, 2267-2354. **(Câsim Neşmî, “el-Hukûku'l-
Ma'neviyye”)**

el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-
Kur'ân*, (Thk.: Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), I-IV, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî,
y.y., t.y. **(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân)**

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî (ö. 400/1009), *es-Sihâh
tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, Beyrut 1984. **(Cevherî, Sihâh)**

Ceylan, Ali, *İşletmelerde finansal yönetim*, Bursa 2001. **(Ceylan, *İşletmelerde finansal yönetim*)**

Chambers, Nurgül, *Türev piyasalar*, İstanbul 1998. (Chambers, *Türev piyasalar*)

Çalış, Halit, *İslam hukukunda özel mülkiyet ve sınırlamaları*, Konya 2004. **(Çalış, *İslam hukukunda özel mülkiyet ve sınırlamaları*)**

Çavdar, Tefik, *İktisat klavuzu*, Milliyet Yayınları, y.y. 1972. **(Çavdar, *İktisat klavuzu*)**

Çetin, Ali Dönmez, Yaman Başaran, Güzin Doğru, Mustafa K. Yılmaz, Sedat Uğur, Yeşim Kartallı, Gökhan Ugan, *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*, İstanbul 2002. **(Çetin vdy., *Finansal vadeli işlem piyasalarına giriş*)**

ed-Dârakutnî, Ali b. Ömer (ö. 385), *Sünenü'd-Dârakutnî*, I-IV, Medîne 1386/1966. **(Dârakutnî)**

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö.384/994), *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, İstanbul 1992. **(Dârimî)**

ed-Darîr, es-Sıddîk Muhammed el-Emîn, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, 1412-1992, 1412-1992, sy. 7, I, 261-272. **(Darîr, "el-İhtiyârât")**

_____, "el-Kabz", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 465-492. **(Darîr, "el-Kabz")**

_____, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, 1415-1994, sy. 8, I, 645-669. **(Darîr, "Bey'u'l-urbûn")**

_____, *el-Ğarar ve eseruhû fi'l-ukûd fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Cidde 1990. **(Darîr, *Ğarar*)**

Delikanlı, İhsan Uğur, "Forward-döviz swap işlemleri vasıtasıyla mevduat faiz gelirlerinin peçelenmesi", *Vergi Dünyası Dergisi*, www.vergidunyasi.com.tr/Dergiler.aspx. **(Delikanlı, "Forward-döviz swap vasıtasıyla faiz gelirlerinin peçelenmesi")**

Demir – Demirgil, Yusuf Demir, Hakan Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?", *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 2005, sy. 41 (Mart-Nisan), s. 24-31, **(Demir – Demirgil, "Forward kurlar spot kurların bir belirleyicisi olabilir mi?")**

Doğan, Gül, *Ön sözleşme (Sözleşme Yapma Vaadi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2004. **(Doğan, Ön sözleşme [Sözleşme Yapma Vaadi])**

Döndüren, Hamdi, *İslâm Hukukuna Göre Alım Satımda Kâr Hadleri*, Balıkesir 1984. **(Döndüren, Alım satımda kâr hadleri)**

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Garar", *DİA*, XIII, 366-371. **(Dönmez, "Garar")**

_____, "İslam hukukunda müctehidin naslar naslar karşısındaki durumu ile modern hukuklarda hâkimin kanun karşısındaki durumu arasında bir mukayese", *Makâsıt ve icthad (Edt. Ahmet Yaman)*, Konya 2002, s. 73-97. **(Dönmez, "Müctehidin naslar karşısındaki durumu")**

_____, "Maslahat", *DİA*, XXVIII, 79-94. **(Dönmez, "Maslahat")**

ed-Desûkî, Şemseddin Muhammed Arafe (ö. 1230/1815), *Haşiyetü'd-Desûkî ala'ş-Şerhi'l-Kebîr*, I-IV, , Darü'l-Fikr, y.y., t.y. **(Desûkî, Haşiye)**

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as (ö. 275/888), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, I-IV, İstanbul 1992. **(Ebû Dâvûd)**

Ebû Süleyman, Abdülvehhâb İbrahim, "Münâkaşa", *MMFİ*, 1412-1992, 1412-1992, sy. 7, I, 563-708. **(Ebû Süleyman, "Münâkaşa")**

_____, "'el-İhtiyârât", *MMFİ*, 1412-1992, 1412-1992, sy. 7, I, 273-326. **(Ebû Süleyman, "el-İhtiyârât")**

Ebû Zeyd, Abdülazîm Celal, *Fıkhu'r-riba, dirase mukarene ve şâmile li't-tatbikâti'l-muâsıra*, Beyrut 1425/2004. **(Ebû Zeyd, Fıkhu'r-riba)**

Eldemir, Osman - Atalay, Hamit, *Türk parasının kıymetini koruma*, Ankara 1968. **(Eldemir - Atalay, Türk parasının kıymetini koruma)**

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, İstanbul 2005.
(Erdoğan, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*)

Ergin, Feridun, *Para siyaseti*, İstanbul 1966. **(Ergin, *Para siyaseti*)**

Erkal, Mehmet, “İslam’ın ilk devirlerinde para ve zekat nisabının hesaplanması”, *MÜİFD*, sy. 3, s. 79-101, İstanbul 1985. **(Erkal, “İslam’ın ilk devirlerinde para”)**

Ersan, İhsan, *Finansal türevler futures options swaps*, İstanbul 1998.
(Ersan, *Finansal türevler*)

Ersoy, Caner, “Kaydî Para” md., *Ekonomi ansiklopedisi*, II, 779, İstanbul 1984. **(Ersoy, *Ekonomi ansiklopedisi*)**

Eşref Muhammed Devvâbe, *Nahve sük mâliyye İslâmiyye*, Kâhire 2006.
(Eşref Devvâbe, *Nahve sük mâliyye İslâmiyye*)

Ezherî, Abdullah b. Hicâzî b. İbrahim eş-Şâfiî (ö. 925/1226), *Haşiyetü’ş şarkavi ala tuhfeti ’t-tullâb bi şerhi tahrîri tenkîhi ’l-lübâb*, I-IV, Beyrut 1418/1997.
(Ezherî, *Haşiyetü’ş-Şarkâvî*)

el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *el-Vasit fi’l-fıkıh*, (Thk. Ahmed Mahmûd İbrâhim, Muhammed Muhammed Tâmir), I-VII, Kahire 1417/1997. **(Gazzâlî, *el-Vasit*)**

Gonnard, R., *Muhtasar para ekonomisi*, (Trc. Refii Şükrü Suvla), İstanbul 1939. **(Gonnard, *Muhtasar para ekonomisi*)**

Gözübenli, *İslam’da para ve fonksiyonları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1986. **(Gözübenli, *İslam’da para ve fonksiyonları*)**

Günay, H. Mehmet, “İslam hukukunda hükümsüzlük teorisi ve şüphe doktrini bağlamında evlenme engelleri (Hanefî mezhebi özelinde bir inceleme”, *İslam hukuku araştırmaları dergisi*, 2004, sy. 3, s. 167-192. **(Günay, “İslam hukukunda hükümsüzlük teorisi”)**

Hacak, Hasan, *İslam hukukunun klasik kaynaklarında hak kavramının analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000. **(Hacak, Hak kavramının analizi)**

el-Haccâvî, Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ b. Salim Ebu'n-Necâ el-Makdisî, (ö.968/1560), *el-İknâ' li tâlibi'l-intifâ'*, I-IV, Dâru Hicr, y.y., 1418/1997. **(Haccâvî, el-İknâ')**

el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî, (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (Thk. Hamdi ed-Demirtaş Muhammed), I-X, Beyrut 1420/2000. **(Hâkim, Müstedrek)**

el-Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed el-Hamevi (ö. 1098/1687), *Ğamzü uyûni'l-basair şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut 1405/1985. **(Hamevî, Ğamzü uyûni'l-besâir)**

Hammûd, Sâmi Hasen Ahmed, *Tatvîru'l-a'mâli'l-masrifîyye bimâ yettifiku ve's-şerîate'l-İslâmiyye*, Kâhire 1411-1991. **(Hammûd, Tatvîr)**

Hançerlioğlu, Orhan, *Ticaret terimleri sözlüğü*, İstanbul 1982. **(Hançerlioğlu, Ticaret terimleri sözlüğü)**

el-Haraşî, Muhammed b. Abdullah (ö. 1101/1690), *[Şerh] alâ muhtasar-ı Halîl (Birlikte Adevî, Hâşiye)*, I-VI, Dâru Sâdır, Beyrut t.y. **(Haraşî, Şerh)**

Harun Halîf Cîlî, “el-Vefâü bi'l-va'd fi'l-fikhi'l-İslâmî”, *MMFİ*, sy. 5, II, 881-908. **(Harun Cîlî, “el-Vefâü bi'l-va'd”)**

Hasen eş-Şittî, *Tecrîdü zevâidü'l-ğâye (Birlikte : Metâlibü üli'n-nühâ)*, I-VI, Beyrut 1415/1994. **(Hasen Şittî, Tegrîdü zevâidü'l-ğâye)**

el-Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Abdurrahmân el-Mağribî (ö. 954), *el-Mevâhibü'l-celîl li şerh-i muhtasari'l-Halîl*, I-VIII, Riyad 1423/2003. **(Hattâb, Mevâhibü'l-celîl)**

Heyet, *Karârât ve tavsiyyât nedeât el-Bereke li'l-İktisâdi'l-İslâmî*, (Derl. Abdüsettâr Ebû Ğudde, Ahmed Muhyiddîn Ahmed), Mecmûatü Delleti'l-Bereke, y.y., t.y.

Heyet, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye (el-Fetâvâ el-Alemgiriyye)*, I-V, Diyarbakır 1310. **(Heyet, el-Fetâvâ'l-Hindiyye)**

Heyet, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Mürâcea li'l-Müessesâti'l-Mâliyye el-İslâmiyye, Bahreyn 2002. **(Heyet, el-Meâyîru's-şer'iyye)**

Heyet, *el-Mevsûatü'l-İlmiyye ve'l-Ameliyye li'l-bünûki'l-İslâmiyye*, I-V, Kahire 1982.

Heyet, *Mecelle-i ahkâm-ı adliyye*, İstanbul 1979. **(Mecelle)**

Heyet, Mecm'au'l-Fıkhî'l-İslâmî (Munazzametü'l-Mü'temeru'l-İslâmî), "Karâr bi şe'ni bey'i'l-urbûn", *MMFİ*, 1415-1994, sy. 8, I, 793.

_____, "Karâr bi şe'ni bedeli'l-hulûv", *MMFİ*, 1408/1988, sy. 4, III, 2329-2330.

_____, "Karâr bi şe'ni'l-esvâkı'l-mâliyye", *MMFİ*, 1412-1992, 1412-1992, sy. 7, I, 711-717.

_____, "Karâr bi şe'ni'l-itticâr fi'l-umlât", *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 613-614.

_____, "Karâr bi şe'ni'l-kabz", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 771-772. **(Heyet, "Karâr bi şe'ni'l-kabz")**

Heyet, Mecm'au'l-Fıkhî'l-İslâmî (Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî), *Karârâtü'l-Mecmai'l-fıkhî'l-İslâmî*, Mekke t.y.

el-Hillî, İbnü'l-Mutahhar Cemaleddin Hasan b. Yusuf b. Ali (ö. 726/1325), *Muhtelefü's-şîa fî ahkâmi's-şerîa*, I-V, Kum 1423. **(Hillî, Muhtelefü's-şîa fî ahkâmi's-şerîa)**

Hiç, Mükerrerem, *Para, kredi ve fiyatlar*, Erzurum 1971. **(Hiç, Para, kredi ve fiyatlar)**

_____, *Para teorisi*, İstanbul 1973. **(Hiç, Para teorisi)**

http://tr.wikipedia.org/wiki/Finansal_manip%C3%BClasyon (21/11/2007).

http://www.ac-markets.com/tr/forex_market.marg_trading.asp
(19/12/2007).

<http://www.islamicfi.com/arabic/fatwa> (03/01/2006)

<http://www.tcmb.gov.tr>

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1421.html>

http://www.alomaliye.com/yeni_vakiflar_birim_yonetmeligi.htm

İlîş, Muhammed (ö. 1299/1882), *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik*, I-II, Kahire 1378/1958. (**İlîş, *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik***)

_____, Muhammed, *Şerhu minehu'l-celîl alâ Muhtasar-i Halîl*, I-IV, Dâru Sâdır, t.y., y.y. (**İlîş, *Şerhu minehu'l-celîl***)

İbn Abdülber, Ebû Ömer b. İbn Abdülber en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071), *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, (Thk. Muhammed b. Muhammed Ehîd Vüld Madîk el-Moritânî), Kahire 1399/1979. (**İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî***)

_____, *el-İstizkâr*, I-XXX, Müessesetü'r-Risâle - Dâru'l-va'y li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr, Beyrut t.y. (**İbn Abdülber, *el-İstizkâr***)

_____, *et-Temhîd*, (Thk. Saîd Hamîd A'râb), I-X, Vizaratü'l-Evkaf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, y.y., 1397/1977. (**İbn Abdülber, *et-Temhîd***)

İbn Abdüsselâm, İzzüddîn Abdülaziz (ö. 660/1262), *el-Kavâ'idu'l-kübrâ (el-Mevsûm bi Kavâ'idu'l-ahkâm fî islâhi'l-enâm)*, (Thk. Nezîh Kemâl Hammâd, Osman Cum'a Damîriyye), I-II, Dimeşk 1421/2000. (**İbn Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-kübrâ***)

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer Âbidîn (ö. 1252/1836), *Reddi'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr*, I-IVX, Riyad 1423/2003. (**İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr***)

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Ğirnâtî el-Mâlikî (ö. 741/1340), (Thk. Abdurrahman Hasen Mahmûd), *Kavânînü'l-ahkâmü's-şer'iyye ve*

mesâilü'l-fürû'î'l-fıkhiyye, Dâru'l-Fıkr, y.y., 1406/1985. (**İbn Cüzey, el-Kavânînü'l-fıkhiyye**)

İbn Ebû Tağlib, Abdülkadir b. Ömer eş-Şeybânî (ö. 1135/1722), *Neylü'l-meârib bi şerhi Delîli't-Talib*, (Thk. Muhammed Süleyman Abdullah el-Eşkar), I-II, Kuveyt 1403/1983. (**İbn Ebû Tağlib, Neylü'l-meârib**)

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *el-Muhallâ bi'l-asâr*, I-XI, İdâratü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, Mısır, t.y. (**İbn Hazm, el-Muhallâ**)

İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid (ö. 681/1282), *Şerhu fethi'l-kadîr alâ'l-Hidâye*, I-VII, Mısır 1389/1970. (**İbn Hümâm, Fethu'l-kadîr**)

İbn Kayyım, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir el-Cevziyye (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-Müvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, I-VII, Demmâm 1423. (**İbn Kayyım, İ'lâmu'l-muvakkî'in**)

İbn Kudâme el-Makdisî, Şemsüddîn (ö. 682 h.), *eş-Şerhu'l-kebîr, (el-Muğnî ile birlikte)*, Beyrut 1404/1984. (**İbn Kudâme el-Makdisî, eş-Şerhu'l-kebîr (el-Muğnî ile birlikte)**)

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, I-XV, (Thk.:Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), Kahire 1992. (**İbn Kudâme, Muğnî**)

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 273/887), *Sünen*, I-II, (Nşr. Muhammed Fuad Abdulbâkî), Daru'l-hadîs, Kâhire t.y. (**İbn Mâce**)

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî el-Mısırî (ö.711/1311), *Lisânu'l-arab*, I-XV, Beyrut 1990. (**İbn Manzûr, Lisânu'l-arab**)

İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed (ö. 884/1479), (Thk.:Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail eş-Şâfiî), *el-Mübdî'*, I-VIII, Beyrut 1418/1998. (**İbn Müflih, el-Mübdî'**)

İbn Münzir, Muhammed b. İbrahim (ö. 318), *el-İcmâ'*, (Thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1406/1986. **(İbn Münzir, *el-İcmâ'*)**

İbn Neccâr, Takıyüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ali el-Futûhî el-Hanbelî (ö. 972/1564), *Meûnetü üli'n-nühâ şerhu'l-Müntehâ*, (Thk. Abdülmelik b. Abdullah), I-IX, Beyrut 1416/1996. **(İbn Neccâr, *Meûnetü üli'n-nühâ*)**

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563), *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, (Thk. Muhammed Mutî' el-Hâfiz), Dimeşk 1403/1983. **(İbn Nüceym, *Eşbâh ve nezâir*)**

_____, *Resâilü İbn Nüceym*, Beyrut 1400/1980. **(İbn Nüceym, *Resâil*)**

_____, *el-Bahru'r-râ'ik şerhu Kenzi'-dekâ'ik*, I-IX, Beyrut 1418. **(İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*)**

İbn Rüşd el-Ced, Ebu'l-Velîd Muhammed İbn Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî (ö. 520/1126), *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, (Thk. Saîd Ahmed A'râb), I-II, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, y.y., 1408/1988. **(İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*)**

_____, *el-Beyân ve't-tahsîl*, (Thk. Ahmed el-Habbâbî), I-XX, Beyrut 1984/1404. **(İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*)**

İbn Rüşd el-Hafîd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut 1995/1416. **(İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*)**

İbn Şâs, Celalüddîn Abdullah b. Necm (ö. 616/1219), *Ikdü'l-Cevâhiru's-Semîne*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Ecfân – Abdülhafîz Mansûr), I-III, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, y.y. 1415/1995. **(İbn Şâs, *Ikdü'l-cevâhiru's-semîne*)**

İbn Şenkîfî, Muhammed Mustafa, *Dirâse şer'iyye li ehemmi'l-ukûd el-mâliyye el-müstahdese*, I-II, Medine 2001. **(Şenkîfî, *Dirâse şer'iyye*)**

İbn Teymiyye, Takıyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm (ö. 728/1328), *el-Kavâidü'n-nûrâniyye el-fıkhiyye*, Beyrut 1994/1414. (**İbn Teymiyye, el-Kavâidü'n-nûrâniyye**)

_____, *Mecmû'u fetâvâ*, I-XXXVII, Mektebetü'l-Meârif, t.y. (**İbn Teymiyye, Mecmû'u fetâvâ**)

İbrahim Fâdıl ed-Debû, "el-Vefâü bi'l-va'd" *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 785-804. (**İbrahim Debû, "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

_____, "Hükmü's-şerîa fî bedeli'l-hulûv", *MMFİ*, 1408/1988, sy. 4, III, 2197-2220. (**İbrahim Debu, "Hükmü's-şerîa fî bedeli'l-hulûv"**)

el-İmrânî, Abdullah İbn Muhammed el-İmrânî, *el-Menfaatü fi'l-karz*, Demmâm, 1424. (**İmrânî, el-Menfaatü fi'l-karz**)

İnceçam, Tijen, *Döviz*, İstanbul 1993. (**İnceçam, Döviz**)

Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayran ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, Bulak 1308 (**Kadri Paşa, Mürşidü'l-hayran**)

Kallek, Cengiz, "Kaparo", *DİA*, XXIV, 339-340. (**Kallek, "Kaparo"**)

_____, *Asrı Saâdette yönetim piyasa ilişkisi*, İstanbul 1997. (**Kallek, Asrı Saâdette yönetim piyasa ilişkisi**)

el-Karadâğî, Ali Muhyiddîn, "el-Esvaku'l-mâliyye fi mîzânî'l-fıkhi'l-İslâmî", *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 73-194. (**Karadâğî, "el-Esvâku'l-mâliyye"**)

_____, "el-Kabz", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 555-634. (**Karadâğî, "el-Kabz"**)

_____, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, 1419/1998, sy. 11, I, 541-610. (**Karadâğî, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa"**)

_____, "Ahkâmü't-tasarruf fi'd-düyûn dirâse fıkhiyye mukârane", *MMFİ*, 1419/1998, sy. 11, I, 93-156. (**Karadâğî, "Ahkâmü't-tasarruf fi'd-düyûn"**)

_____, *Buhûs fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Beyrut 2002. (**Karadâğî, *Buhûs,***)

Karaman, Hayrettin, "Alış-verişte vade farkı", *İslam hukukuna göre alış verişte vade farkı ve kâr haddi*, İstanbul, 1990. (**Karaman, "Alış-verişte vade farkı"**)

_____, *Mukâyeseli İslâm hukuku*, I-III, İstanbul 1991. (**Karaman, *Mukâyeseli İslâm hukuku***)

Kardâvî, Yusuf, "el-Vefâü bi'l-va'd", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 739-860. (**Kardâvî, "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, (ö. 587/1191), *Bedâ'iu's-sanâ'î fî tertîbi's-şerâ'î*, (Thk.:Ali Muhammed Muavvîd – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-X, Beyrut 1418/1997. (**Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâ'î***)

el-Kassâr, Abdülazîz Halîfe el-Kassâr, "el-İhtiyârât fî esvâkî'l-evrâkî'l-mâliyye", *Mecelletü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, Yıl: 1424/2003, sy. 53, 233-280. (**Kassâr, "el-İhtiyârât"**)

Keleş, Ali, *İslam'a göre para kavramı (Tarihi, tanımı ve fonksiyonları)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1998. (**Keleş, *İslam'a göre para kavramı***)

Kırman, Ahmet, "Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği ve işlemin vergisel boyutu", *Ali Bozer'e Armağan*, Ankara 1998, 713-745. (**Kırman, "Opsiyon sözleşmesinin hukûkî niteliği"**)

Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti, vergi kanunları karşısındaki durumu ve muhasebeleştirilmesi", www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE?İD=1958. (**Koç, "Forward sözleşmelerin hukukî mahiyeti"**)

Köklü, Aziz, *Para ve kredi*, Ankara, 1965. (**Köklü, *Para ve kredi***)

Kömürcü, Ayla, *Gayrimenkul satış vaadi sözleşmeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001. (**Kömürcü, *Gayrimenkul satış vaadi sözleşmeleri***)

Köse, Saffet, “Hiyel”, *DİA*, XVIII, 170-178.

_____, *İslam hukukunda hakkın kötüye kullanılması*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997. (**Köse, Hakkın kötüye kullanılması**)

_____, *İslam hukukunda kanuna karşı hile*, İstanbul 1996.

Kurul, *Ekonomi Ansiklopedisi*, I-III, İstanbul 1984. (**Kurul, Ekonomi Ansiklopedisi**)

Kuyucak, Hazim Atıf, *Para ve banka*, İstanbul 1939. (**Kuyucak, Para ve banka**)

Lihyânî, Sa'd b. Hemedân, “el-Kurûzu'l-mütebâdile”, *Mecelletü Câmiati Melik Abdülaziz – el-İktisâdü'l-İslâmî*, 1422/2002, sy. 14, s. 103-109. (**Lihyânî, "el-Kurûz el-Mütebâdile"**)

Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, (ö. 616), *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, 1424/2003. (**İbn Mâze Buhâri, el-Muhîtu'l-burhânî**)

Malik b. Enes, *el-Muvatta'* (ö. 179/795), (Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, İstanbul 1992. (**Mâlik, Muvattâ'**)

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasen b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Hâvî'l-kebîr fî fikhi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, (Thk. Ali Muhammed Muavvad – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-IIXX, Beyrut, 1414/1994. (**Mâverdî, el-Hâvî'l-kebîr**)

Mehdi Lidînillah (ö. 840/1437, *Kitâbü'l-Ezhâr fî fikhi'l-eimmeti'l-ethâr (Şerhu'l-ezhâr ile birlikte)*, I-X, San'a 1993. (**Mehdi Lidînillah, el-Ezhâr**)

el-Merdâvî, Ebu'l-Hasen Alaeddin Ali b. Süleyman (ö. 885/1480), *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf ala mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, (Thk. Muhammed Hâmid el-Fakî), I-XII, Beyrut 1377/1958. (**Merdâvî, el-İnsâf**)

el-Merzûkî, Sâlih b. Zâbin, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 541-610. **(Merzûkî, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”)**

_____, “Ticâratü’z-zeheb fî ehemî suverihâ ve ahkâmihâ”, *MMFİ*, 1417/1996, sy. 9, I, 117-280. **(Merzûkî, “Ticâratü’z-Zeheb”)**

el-Metrek, Ömer b. Abdülazîz, *er-Riba ve’l-muâmelatü’l-masrifîyye fî nazari’s-şerîâtî’l-İslâmiyye*, Riyad 1414. **(Metrek, er-Riba)**

el-Meydânî, Abdülġanî el-ġanîmî (ö. 1298/1881), *el-Lübâb fî şerhi’l-Kitâb (el-Kitâb ile birlikte)*, I-III, Beyrut 1415/1994. **(Meydânî, Lübâb)**

Mısrî, Refîk Yûnus, “el-Kurûzu’l-mütebâdile”, *Mecelletü Câmiati Melik Abdülaziz el-İktisâdü’l-İslâmî*, Yıl 1422/2002, sy. 14, s. 97-109. **(Mısrî, “el-Kurûzu’l-mütebâdile”)**

_____, “Bey’u’l-urbûn”, *MMFİ*, 1415-1994, sy. 8, I, 707-743. **(Mısrî, “Bey’u’l-urbûn”)**

_____, *el-Câmi’ fî usuli’r-riba*, Dımaşk 1991. **(Mısrî, el-Câmi’)**

_____, *Fi’l-fıkri’l-iktisâdi’l-İslâmî*, Merkezü’n-neşr el-âlemî, Cidde, t.y. **(Mısrî, Fi’l-fıkri’l-iktisâdi’l-İslâmî)**

_____, *Masrifü’t-tenmiye el-İslâmiyye ev muhâvele cedîde fî’r-ribâ ve’l-fâide ve’l-benk, Müessesetü’r-risâle*, t.y., y.y. **(Mısrî, Masrifü’t-tenmiye)**

el-Ferfûr, Muhammed Abdüllatif Salih, “el-Kabz”, *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 453-464. **(Ferfûr, “el-Kabz”)**

Muhammed Ebû Zehra (ö. 1394/1974), *el-Milkiyye ve nazariyyetü’l-akd fî’s-şerîati’l-İslâmiyye*, Kahire 1394/1977. **(Muhammed Ebû Zehra, el-Milkiyye ve nazariyyetü’l-akd)**

Muhammed el-Karî, “Bey’u’d-deyn ve senedâtü’l-karz”, *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 242. **(Muhammed el-Karî, “Bey’u’d-deyn ve senedâtü’l-karz”)**

Muhammed Rızâ Abdülcebbâr el-Ânî, “el-Kabz”, *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 493-512. **(Muhammed el-Ânî, “el-Kabz”)**

_____, “Kuvvetü’-va’di’l-mülzime”, *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 753-784. **(Muhammed Âni, “Kuvvetü’-va’di’l-mülzime”)**

Muhammed Shahid Ebrahim, “Islamic financial derivatives”, *International Journal of Islamic Financial Services Vol. 1 No.1*, <http://www.islamic-finance.net/journal.html>. **(Muhammed Shahid Ebrahim, “Islamic financial derivatives”)**

Muhammed Süleymân Eşkar, "Bedelü'l-hulüv", *Buhûs fikhîyye*, s. 47-68; **(Muhammed Süleymân Eşkar, "Bedelü'l-hulüv")**

Muhammed Şibânî, Muhammed Abdullah İbrahim, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ dirâse nazariye ve ameliyye*, Riyad 1423/2002. **(Muhammed Şibânî, *Bunûk ticâriyye bidûni ribâ*)**

Muhyiddîn Kâdî, "Bedelü'l-hulüv", *MMFİ*, 1408/1988, sy. 4, III, 2221-2272. **(Muhyiddîn Kâdî, "Bedelü'l-hulüv")**

Mustafa Hemşerî, *el-A'mâlü'l-masrifîyye ve'l-İslâm*, eş-Şeriketü'l-Mısriyye, Kahire t.y. **(Mustafa Hemşerî, *el-A'mâlü'l-masrifîyye*)**

Münîr İbrahim Hindî, *Şühbetü'r-ribâ fî muamelati'l-bünûki't-taklidiyye ve'l-İslâmiyye : dirase iktisadiyye ve şer'iyye*, İskenderiye 2003. **(Münîr İbrahim Hindî, *Şühbetü'r-ribâ*)**

Münzir Kahf, "Münâkaşa", *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 563-708. **(Münzir Kahf, "Münâkaşa")**

_____, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”, *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 541-610. **(Münzir Kahf, “et-Ta’kîb ve’l-münâkaşa”)**

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/874), (Thk.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî), *Sahîhu'l-Müslim*, I-III, İstanbul 1992. **(Müslim)**

en-Necdî, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsımî, *Haşiyetü'r-Ravzi'l-Murbi' Şerhu Zadi'l-Müstakni'*, y.y. 1416. **(Necdî, *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-murbi'*)**

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö.305/915), *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, İstanbul 1992. (**Nesâî**)

Neumark, D. F., *Umûmî iktisat teorisi*, (Trc: Refii Şükrü Suvla, Ahmet Ali Özeke), İstanbul 1939. (**Neumark, Umûmî iktisat teorisi**)

en-Nevevî, Ebu Zekerriyya Muhyiddîn b. Şeref ed-Dimeşkî (ö. 676/1277), *Ravdatü't -tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, (Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvid), I-VIII, Beyrût 1423 / 2003. (**Nevevî, Ravdatü't-tâlibîn**)

_____, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*, (Thk. Muhammed Necîb el-Mutî'î), I-IX, (**Nevevî, Mecmû'**),

Nezîh Kemâl Hammâd, "el-Kabzu'l-hakîkî ve'l-hükmî", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 709-736. (**Nezîh Hammâd, "el-Kabzu'l-hakîkî ve'l-hükmî"**)

_____, "el-Vefâü bi'l-va'd fi'l-fikhi'l-İslâmî", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 823-838. (**Nezîh Hammâd, "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

_____, "et-Tasarruf fid deyn fil fikhil İslamî", *Mecelletü Külliyyetiş şeria ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 1402-1403, sy. 6, 25-92. (**Nezîh Hammâd, "et-Tasarrufu fi'd-deyn"**)

_____, *Akdü'l-karz fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye arzun menheciyyün mukâran*, Beyrut 1411/1991. (**Nezîh Hammâd, Akdü'l-karz**)

_____, *İktisâdî fıkıh terimleri sözlüğü*, (Trc. Recep Ulusoy), İstanbul 1996. (**Nezîh Hammad, İktisâdî fıkıh terimleri sözlüğü**)

_____, *Kadâyâ fıkhiyye muâsıra fi'l-mâli ve'l-iktisâd*, Dimeşk 1421/2001. (**Nezîh Hammâd, Kadâyâ fıkhiyye muâsıra**)

Oğuz, Orhan, *Genel iktisat teorisi*, Nihat Sayar Yayınları, y.y., 1979. (**Oğuz, Genel iktisat teorisi**)

_____, *İktisada giriş, temel kavramlar ve prensipler*, İstanbul 1992. (**Oğuz, İktisada giriş**)

Orman, Sabri, “Moden İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslam*, s. 1-78, İstanbul 1992. **(Orman, “Moden İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”)**

Öney, Ayhan, *İktisâdî ve ticârî terimler sözlüğü*, Ankara 1978. **(Öney, *İktisâdî ve ticârî terimler sözlüğü*)**

Özsoy, İsmail, "Faiz", *DİA*, XII, 110-126. **(Özsoy, "Faiz")**

_____, *Faiz ve problemleri*, İzmir 1994. (Özsoy, *Faiz ve problemleri*)

Özşahin, A. Kerem, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*, Ankara 1999, www.spk.gov.tr/yayinlar/kye/1999_keremozsahin.pdf (31/12/ 2007) **(Özşahin, *Vadeli işlem sözleşmelerinin hukûkî niteliği*)**

Penezoğlu, Yusuf Gökhan, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*, İstanbul 2004. **(Penezoğlu, *Hukûkî yönleriyle vadeli işlem sözleşmeleri*)**

Parasız, İlker, *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*, Bursa 1999. **(Parasız, *Modern ansiklopedik ekonomi sözlüğü*)**

_____, *Para banka ve finansal piyasalar*, Bursa 2000. **(Parasız, *Para banka*)**

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 666), *Muhtâru's-sihâh*, İstanbul 1987. **(Râzî, *Muhtâru's-sihâh*,)**

er-Rebîa, Suûd Muhammed, *Tahavvülü'l-masrafi'r-ribevî ilâ masraf İslâmî ve mukteyezâtüh*, I-II, et-Tab'atü'l-ûlâ, Menşûrât merkezi'l-mahtûtât ve't-türâs ve'l-vesâik, Kuveyt 1412-1992. **(Rebîa, *Tahavvül*)**

er-Remlî, Şemseddîn Muhammed b. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihabüddîn el-Ensârî (ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc fi'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, I-VIII, Beyrut 1404/1984. **(Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*)**

es-Sââtî, Abdürrahîm Abdülhamîd, “el-Müştekkâtü'l-mâliyye el-İslâmiyye”, *Havliyyetü el-Bereke*, sy. 7, s. 84. **(Sââtî, “el-Müştekkâtü'l-mâliyye el-İslâmiyye”)**

_____, “Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye”, *Mecelletü Câmiati Melik Abdülaziz el-İktisâdü'l-İslâmî*, Yıl 1419/1999, sy. 11, s. 59-97. **(Sââtî, “Nahve müştekkât mâliyye İslâmiyye”)**

es-Sahnûn, İbn Abdisselam b. Saîd (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübra li'l-İmâm Mâlik b. Enes*, I-VI, Mısır 1323. **(Sahnûn, el-Müdevvene)**,

es-Sâlûs, Ali Ahmed, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 541-610. **(Sâlûs, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa")**

_____, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye el-muâsıra fî mizani'l-fikhi'l-İslâmî*, Mektebetü'l-Fellâh, Kuveyt t.y. **(Sâlûs, el-Muâmelâtü'l-mâliyye)**

es-Sâvî, Ahmed (ö. 1241/1825), *Bülğatü's-sâlik li akrabi'l-mesâlik alâ Şerhi's-Sağîr li'l-Kutb Seydî Ahmed ed-Derdîr*, I-IV, Beyrut 1415/1995. **(Sâvî, Bülğatü's-sâlik)**

es-Sellâmî, Muhammed el-Muhtâr, “Münâkaşa”, *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 563-708. **(Sellâmî, "Münâkaşa")**

_____, “et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa”, *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 541-610. **(Sellâmî, “et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa”)**

_____, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 223-248. **(Sellâmî, "el-İhtiyârât")**

es-Semerkandî, Ebu Bekr Alâuddin Muhammed b. Ahmed (ö. 539/1145), *Tuhfetü'l-fukahâ*, I-III, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, ty. **(Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ)**

es-Senhûrî, Abdürrezzâk (ö. 1391/1971), *Mesâdiru'l-hak fî'l-fikhi'l-İslâmî dirâse mukârane bi'l-fikhi'l-ğarbî*, I-III, Dâru İhyâü't-Türâs el-Arabî, Beyrut t.y., **(Senhûrî, Mesâdiru'l-hak)**

_____, *Vasît fî şerhi'l-kanuni'l-medeniyyi'l-cedid : nazariyyetü'l-iltizam bi-vechi âmm*, I-X, Beyrut 1391/1971. (**Senhûrî, Vasît**)

es-Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Kâhire 1331. (**Serahsî, Mebsût**)

Serin, Vildan, *Para politikası*, İstanbul 1987. (**Serin, Para politikası**)

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası iktisat – Teori, politika, uygulama*, Ankara 1986. (**Seyidoğlu, Uluslararası iktisat**)

es-Sîrâc, Muhammed Ahmed, *en-Nizâmu'l-masrafiyyi'l-İslâmî*, Kahire: 1989. (**Sîrâc, en-Nizâmu'l-masrafi**)

es-Sübeytî, Suûd b. Mis'ad, "el-Kabz", *MMFİ*, 1410/1990, sy. 6, I, 635-668. (**Sübeytî, "el-Kabz"**)

es-Sübkî, Takiyyüddîn Ali b. Abdülkâfî (ö. 756/1335), *Tekmiletü'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*, (Thk. Muhammed Necîb el-Mutî'î), X-XXIII, Riyad 1423/2003. (**Sübkî, Tekmiletü'l-Mecmû'**)

eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs el-Kuraşî (ö. 204/820), *Mevsûatü'l-İmam eş-Şâfiî - Kitâbü'l-Ümm*, I-X, Beyrut 1422/2001. (**Şâfiî, Ümm**)

eş-Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa el-Lahmî el-Ğırnâtî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şerî'a*, (Şerh ve tahrîc: Abdullah Dırâz), I-IV, Beyrut 1411/1991. (**Şâtıbî, Muvâfakât**)

Şener, Orhan, *Finansman sözlüğü İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce*, İstanbul 2003. (**Şener, Finansman sözlüğü İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce**)

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834), *Fethu'l-kadîr*, I-VI, Beyrut 1418/1997. (**Şevkânî, Fethu'l-kadîr**)

_____, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ehâdisi seyyidi'l-ahbâr*, I-VIII, Kâhire 1391/1971. (**Şevkânî, Neylü'l-evtâr**),

Şevki Dünya, "el-Mudârabât ale'l-umle", *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 485-540. (**Şevki Dünya, "el-Mudârabât ale'l-umle"**)

eş-Şîrâzî, Ebu İshak (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmam Şâfî*, I-VI, Dimeşk 1417/1996. (**Şîrazî, el-Mühezzeb**)

eş-Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb (ö. 977/1570), *el-İknâ' fî halli elfâzi Ebi's-Şücâ'*, Beyrut, 1414/1994. (**Şîrbînî, el-İknâ'**)

_____, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifati meâni elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Dâru'l-Fîkr, y.y., t.y. (**Şîrbînî, Muğni'l-muhtâc**)

Şît Muhammed es-Sânî, "el-Vefâü bi'l-va'd", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, II, 917-928. (**Şît Muhammed Sâni, "el-Vefâü bi'l-va'd"**)

Tabakoğlu, Ahmet, "İslam'da para politikası hakkında bir deneme", s. 79-90. *Para, faiz, İslam*, İstanbul 1992. (**Tabakoğlu, "İslam'da para politikası hakkında bir deneme"**)

et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (ö. 310/923), *Câmiu'l-beyân 'ante'vîli âyi'l-Kur'ân*, I-XXVI, Riyad 1424/2003. (**Taberî, Câmiu'l-beyân**)

Tahsîn Tâcî el-Fârukî, *The Dictionary of banking, finance and investment*, Beyrut 2005. (**Tahsîn Tâcî Fârukî, The Dictionary of banking, finance and investment**)

Takî Muhammed el-Osmânî, "Bey'u'l-hukûki'l-mücerrede", *MMFİ*, 1409-1988, sy. 5, III, 2355-2393. (**Takî Osmânî, "Bey'u'l-hukûki'l-mücerrede"**)

_____, *Buhûs fî kazâyâ fikhîyye muâsıra*, Dimeşk 1419/1998. (**Takî Osmânî, Buhûs**)

_____, "Ukûdü'l-müstakbeliyyât fi's-sila' fi dav'i's-şerîati'l-İslâmiyye", *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 341-356. (**Takî Osmânî, "Ukûdü'l-müstakbeliyyât"**)

et-Teshîrî, "Bedelü'l-hulûv ve tashîhuhû", *MMFİ*, 1408/1988, sy. 4, III, 2273-2280. (**Teshîrî, "Bedelü'l-hulûv"**)

_____, "Münâkaşa", *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 563-708. (**Teshîrî, "Münâkaşa"**)

Tevfik Hasen Ferec, *en-Nazariyyetü'l-âmmeh li'l-iltizâm fî mesâdiri'l-iltizâm*, Dârü'l-Câmi'iyye, Beyrut, t.y. **(Tevfik Hasen Ferec, *en-Nazariyyetü'l-âmmeh*)**

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevde (ö. 279/892), (Thk.:İbrahim Atve Ivaz), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, İstanbul 1992. **(Tirmizî)**

Toroslu, M. Vefa, *Çağdaş finansal teknikler*, İstanbul 2000. **(Toroslu, *Çağdaş finansal teknikler*)**

Tunçomağ, Kenan, *Türk borçlar hukuku*, I-II, İstanbul 1977. **(Tunçomağ, *Türk borçlar hukuku*)**

et-Tûsî, Ebû Cafer Şeyhütaife Muhammed b. Hasan b. Ali (ö. 460/1067), *el-fî fikhi'l-İmamiyye*, I-VIII, Tahran 1351. **(Tûsî, *Mebcut*)**

Uluişik, Fadıl, *Kur riskinin yönetimi ve Türk bankacılık sistemine uygulanışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999. **(Uluişik, *Kur riskinin yönetimi*)**

el-Uneysî, Kâsım Ahmed b. Kâsım el-Yemeni es-San'ânî, *et-Tâcü'l-müzheb*, I-IV, San'a 1993. **(Uneysî, *et-Tâcü'l-müzheb*)**

Uzunoğlu, Sadi, *Yeni finansman teknikleri*, İstanbul 1998. **(Uzunoğlu, *Yeni finansman teknikleri*)**

el-Veşerîsî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (ö. 914/1508), *İzâhu'l-mesâlik ilâ kavâid el-İmâm Mâlik*, (Thk. Ahmed Ebû Tahir el-Hattabi), Rabat 1980. **(Veşerîsî, *İzâhu'l-mesâlik*)**

Yılmaz, Mustafa Kemal, "Vadeli piyasa–spot piyasa etkileşimi", s. 78-82, *Active*, 2001, sy. Ocak-Şubat, **(Yılmaz, "Vadeli piyasa–spot piyasa etkileşimi")**

Yaman, Ahmet, "İslam hukuk ilmi açısından makâsıt icihadının ya da ğâî / teleolojik yorum yönteminin ilkeleri üzerine", *Makâsıt ve icihad* (Edt. Ahmet Yaman), Konya 2002, s. 159-195. **(Yaman, "Ğâî / Teleolojik yorum yönteminin ilkeleri üzerine")**

Yaran, Rahmi, "İhtiyaç", *DİA*, XXI, 573-574. **(Yaran, "İhtiyaç")**

Yeniçeri, Celal, *İslam iktisadının esasları*, İstanbul 1980. **(Yeniçeri, *İslam iktisadının esasları*)**

Yıldırım Türk, Mehmet Ali, *Bizim Wallstreet*, İstanbul 2001. **(Yıldırım Türk, *Bizim Wallstreet*)**

Yılmaz, Mustafa Kemal, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri (Currency Futures)*, İstanbul 2002. **(Yılmaz, *Döviz vadeli işlem sözleşmeleri*)**

ez-Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Hüseynî (ö.1205/1790), *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Thk. İbrahim et-Terzî), I-XXV, Beyrut 1989. **(Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*)**

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer el-Harezmî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf an hakâiki't-Tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl ve vücûhi't-Te'vîl*, I-IV, Dâru'l-Fikr, y.y. 1397/1977. **(Zemahşerî, *Keşşâf*)**

ez-Zuhaylî, Vehbe Mustafa, "Bedelü'l-hulûv", *MMFİ*, 1408/1988, sy. 4, III, 2171-2178. **(Zuhaylî, "Bedelü'l-hulûv")**

_____, "Bey'u'l-urbûn", *MMFİ*, 1415-1994, sy. 8, I, 689-706. **(Zuhaylî, "Bey'u'l-urbûn")**

_____, "el-İhtiyârât", *MMFİ*, 1412-1992, sy. 7, I, 249-260. **(Zuhaylî, "el-İhtiyârât")**

Zübeyr, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa", *MMFİ*, 1419-1998, sy. 11, I, 541-610. **(Zübeyr, "et-Ta'kîb ve'l-münâkaşa")**